

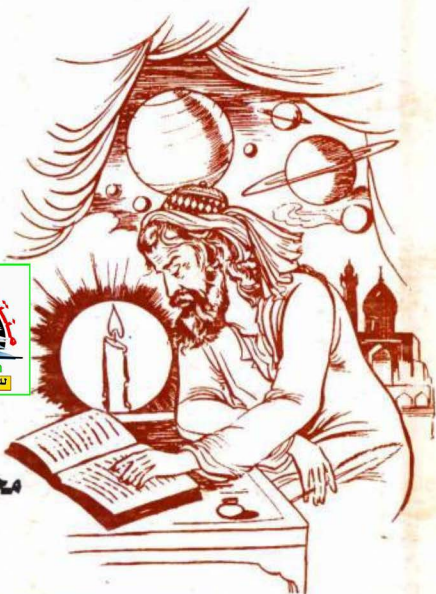
وشه و زاراهه کانی

بابا تاهيرو

بهراورد کردنیان له گهڵ
شیوه کانی زمانی کوردی دا

www.iqra.ahlamontada.com

منتدی اقرأ الثقافی

دکتۆر
محمد نوری عارف

١٩٩٧

وشه و زاراه کانی
بابا تاهيرو
بهراورد کردنيان له گهڻ
شيوه کانی زمانی کوردی دا

د. محمد نوری عارف

- ۱۹۹۷ -

حکومتی هنرمی کوردستان- عیراق
وزارتی رۆشنییری
بهزییه راهبتهی گهتی رۆشنییری و هنر
لیژنه ی چاپه منی
ژماره (۸)

نوی کتیب: وشه و زار او هکانی باباتا هیرو به راورد کردنیان له گه ل شیوه کانی زمانی
کوردی دا
نوی نووسهر: د. محمد نوری عارف
دهره نانی هونه ری: عوسمان بیرداود
هه لاله چن: جه لال زهنگابادی
تیراز: ۱۰۰۰ دانه
چاپه منه: چاپخانه ی وزارتی رۆشنییری- هه ولیر

روون کردنه و میه ک

گۆفاری کۆپی زانیاری عیراق-دەستەیی کورد، بەپێی نامەی ژمارە (۲۰)، پلۆژی ۱۹۸۷/۱/۱۲، بریاری لەچایدانی لیکۆلینەوێی هوشەو زاراومەکانی باباتاھیری بەراوردکردنیان لەگەڵ شتێهەکانی زمانی کوردی دا. سەرەنجام لەبەرگی ۱۶ و ۱۷ی ۱۹۸۷ دا بلۆیان کردەو، بەلام چۆن بلاوکرنەو میه ک!! بەجۆریکی ناتەواو، نزیکەیی نیوێی لیکۆلینەو میه ک بیان چاپ کردو لە تیبیی «ش»دا قرتانیان، بێ ئەوێی پەراویزەکانی لەکۆتایی دا چاپ بکن، وەرەو هەما بێ ئەوێی کە لەسەرەتا دا بنووسن بەشی بەکەم، لەکۆتایی دا بنووسن، ماوتتی. ژمارەیی ئەو پەراویزەکانی کە لەم بەشەدا هاتووە لەلایەرە (۲۲۷-۲۷۴) بریتی بە لە (۹۹) نەو هونۆ ژمارەیی پەراویز، بەپێی ئەوێی کە لەکۆتایی دا روونکرا بنەو، بیان ناویان هات بێ، بەجۆری کە هەر خوێندەواریکی ناسایی بیخوێنتیتەو ئەزانێ کە مەسەلە کە چی بە... لە ئەنجام دا کۆپی زانیاری دانیان بەو کردەو ناپەوایە دا نا کە کردوویانەو بەلێنیا نا کە لە ژمارەیی دا هاتوود؛ تیبینی بەکەم لەسەر بنووسن بەشە چاپ نەکراوە کەو پەراویزەکانو سەرچاومەکانی بخەن سەر، بەلام سەل تەواو بوو، ژمارەیی کە تر دەرچوو، بێ ئەوێی کە بەلێنە کە بیان بەجۆری بھێنن، بەشە کە تری چاپ نەکرا... وەکو مەبەستیان بوو هەروا بەجۆرە مایەو، منیش داوای پاکنووسی لیکۆلینەو میه ک لێ کردن، بەلام بۆیان نەگەران دەو. تەنھا گۆفاریکی تری کوردی هەبوو بۆ چاپکردنی لیکۆلینەو میه ک نەویش (رۆشنبیری نوێ) بوو، دانەیی کە فۆتۆکۆپی کراوم بۆ ناردن، لە ئەنجام دا نەوانیش کاریکی نەوتیان کرد، کەنێتر بریار دا واز لە چایدانی بھێنم، تا ئەو کاتە کە هەلیکی لەبارم بۆ نەرخستی. دوا ئەو ئەمینداری گشتی رۆشنبیری لاوان لە هەولێر بریاری لە چایدانی دا، بەلام پیش ئەوێی کە بخریتە ژێر چاپ، ئەم جەرە گووم بوو لەپاش ماومە کە برای بەریز مامۆستا جەلال زەنگابادی دۆزیو هەو بۆی هێنماوە، زۆر سووایی نەکەم، هیوادارم وێنەیی ئەم جۆرە کە سەنە زۆری بۆ خزمەتی نەتەو میه کمانو، هەمیشە سەرکەوتوو بیت.

رۆژگار هاتو رۆژگار چوو، دوا ئەو هەموو کردەو نا بەجۆری یانە ک بەرامبەر بەم لیکۆلینەو میه کرا، نینجا شتیکی تری بۆ دا ناشر، نەویش ئەمە بوو: لە رۆژنامەیی (ناسۆ) ژمارە (۵۲) ی شەممە ۱۹۹۰/۷/۲۸ دا، وتاری لە ژێر ناوینیشانی

(له پیناوی پاراستنی شکۆمەندی ئەدەبی کوردی و بەرگرتن له کاری نارهوا نووسینی: «گوشاد همه سعید».) بۆلۆکرایه وه، ئینجا لێره دا کاره که بیان به جۆزێکی تر هه لگه پراوندۆته وه، نووسه ری ناوبراو وای پیشان داوه که کاری نارهوا من کردومه، نه وک (دهسته ی کوردی) گۆفاری کۆر، نووسه هاتۆته مهیدانه وه گوایا شکۆمەندی ئەدەبی کوردی ئەپارتیزۆ به خه یالی خۆی دزی کرتوو بو بۆ ئەم مه بهسته وای دهرخستوه که به لگه ی زانستی هیناوته وه، و هه مو به لگه یه کیشی نه ویه که من ناوی هه یج سه رچاوه یه کم نه هیناوه، به لام راده ی خۆتنده واری به که ی نه و مندیه که نازانی ژماره ی پراوتیز چی به ؟!!!!، (۹۹) نه و دو نوچار ژماره ی پراوتیز به ژیر چاوه کانی دا تپه پهر بووه نه یزانیوه که چین!!!!. بێجگه له وه نیشانه کانی تری لیکۆلینه وکه (با.ژ.ل.ه، وکو له لاپه ره (۲۴۵) ی گۆفاری ناوبراودا به م جۆره هاتوه: (با.ژ.ل): له ناو که وانه دا له کۆتایی هۆنراوه کانی باباتا هیره وه نو سراوین بۆ ئەم مه به ستانه: =باباتا هیر. ژ= ژماره ی چوارینه کانی باباتا هیر، که له: (شرح دو بیته های باباطاهر عریان - بکوشش دکتر جواد مقصود). وهرگیراوه. ل: لاپه ره ی هه مان سه رچاوه. که نه مانه له لیکۆلینه وکه دا (۱۶۹) جار هاتوون، واته (۱۶۹) جار ناوی سه رچاوه وه هه مووی به یه که وه نه کاته: $۱۶۹ + ۹۹ = ۲۶۸$ دووسه دو شه ستو هه شت جار، که نه مانه ژماره ن بۆ ناوی سه رچاوه، و که نووسه ن نازانی چینو دوا ی نه و هه مو قسه ناشرینه نه ئی: ناوی هه یج سه رچاوه یه کی نه هیناوه!!

بێجگه له وانه له لاپه ره ی (۲۴۲) ی گۆفاره که دا نووسراوه: (بنچینه ی ئەم لیکۆلینه ویه له سه ر کتیبی «شرح احوال و آثار دو بیته های باباطاهر عریان - بکوشش دکتر جواد مقصود - چاپ دوم ۱۳۵۴ خورشیدی). دیسان له لاپه ره ی (۲۴۴) ی گۆفاره که دا نووسراوه: (وهکو باس کرا بنچینه ی ئەم لیکۆلینه ویه له سه ر کتیبی: «شرح احوال و آثار دو بیته های باباطاهر عریان...» ه، به لام نووسه ری ناوبراو به جۆره شکۆمەندی ئەدەبی کوردی پاراستوووه بهرگرتن له کاری نارهوا نه کات، وکو کورد نه ئی: (له بێ خه به ران که شه که سه له وات). سه ره نجام له و باره یه وه روونکردنه ویه کم نووسی بۆ «رۆژنامه ی ناسۆ وه وانیش وه کو گۆفاری کۆر به لێنیان داو بۆلۆیان نه کردوه !!! رۆژنامه ی هاوکاریش بۆی بۆلۆ نه کردمه وه گۆفاری کاروان ویستی بۆم بۆلۆ بکاته وه، به لام له راپه رینه که دا کوم بوو! وا لێره دا چه ند رسته یه کی وتاره که ی کاکێ نووسه ر (گوشاد همه سعید) نه خه مه روو که نه فه رموی: (ویژدان مردوو... زۆر بۆگه ن... ریزی تایباتیم هیه بۆی....

حەزلە و ناکەم زویر بێ یان بەهیچ شیوەیەک هەلجێ چونکە هەلچووێ دڵشکان
دادنادا.... دەبێ ئەوە بزانی هێج عوززو لایەنگرتکم قبوڵ نەبێ.... بەشیکێ دیکێ
نەم لیکۆلینەوهی لە گۆفاری رۆشنبیری نوێ بۆ و کردۆتەوه.... لەهەلیکی دیکەشدا
بەروردی و تارمکە ی ناو گۆفاری رۆشنبیری نوێ دەکەین.... لەداهاتوویشدا
زۆرشتی دزراوی دیکە بۆ خاوەنو سەرچاوەکانیان دەگەڕێنینەوه.

ئەوهی کە لەگۆفاری رۆشنبیری نوێ، لەژێر ناوێشانی: (باباتاھیری
هەمەدانی)دا، بۆلوم کردۆتەوه، لیکۆلینەوهیەکی ترەو بەشیک نەبێ لەم لیکۆلینەوهیە
و مکو «گوشاد» نەبێ. دیارە لەمەیشدا هەر نەومندە لێ تێگەشتوووە وکو باسما
کرد.

بۆ دەرخستنی درۆو راستی تکیا بەوردی گۆفاری رۆشنبیری نوێ، ژمارە
(١٠٨)، سالی ١٩٨٥، ١٠٩٧-١٢٨٧ بخوینەوه.

خوینەری بەرێز! لەپاش نزیکە (١٠)دە سال هەولو کۆشش لەپیناوی چاپ
نەکردنی ئەم بەرھەمەدا بەوجۆرە ی کە باس کراو دۆزینەوهی بەکێکی وکو «گوشاد»
بۆ شیواندن و تیکدانی راستی لیکۆلینەوهکە بەوجۆرە ی کە خراپە روو. لەنەجامدا
وھزارەتی رۆشنبیری بیریاری لەچاپ دانی داو نیتساکە بەتەواوی لەبەر دەست دایە.
داوا لە رەخنەگرانی بەرێز ئەکەم، ئەو بەشە ی کە بەبێ پەرۆتزو سەرچاوە کۆرێ
زانباری دەستی کورد چاپی کردوو بە وشە بەوشە بەروردی بکات لەگەڵ ئەم
چاپەدا، ئینجا تا کۆتایی بەھمووی بخوینتەوه.

خۆ ئەگەر تەنھا جۆری نامادەکردن و نووسینی لیکۆلینەوهکە لەژێر ناوێشانی
(لیکۆلینەوه لە وشەو زاراومکانی باباتاھیر) بخوینتەوه لەھەمان چاپی کۆرێ;
زانباری لەبەرگی شازدەھەمو حەفدەھەمی سالی ١٩٨٧دا، لەلایە پە (٢٤١-٢٤٥)
لەگەڵ نووسینە ناوبراومکە «گوشاد»دا، ھەموو شتیکی بۆ روونو ناسکرا نەبیت.

پیش ئەوهی کەبچینە ناو باسکەوه، لەبارە ی: (ژبانی باباتاھیر و سەردەمەکە ی
ئەدەبی سەردەمو ھاوچەرخیەکانی بابا و زانایان و سۆفیەکانی سەدە ی پینجەمو
چوارینەکانی بابا و چاپە جۆر بەجۆرەکانی و دەستنووسەکانی چوارینەکانی
باباتاھیر) ھوہ دواوین، ھەرچەندە ئەمانە پەیومندی راستەوخۆیان نەبێ بەباسکەوه،
بەلام کۆمە لە زانیاری بەکی زۆر گرنگو بەکەلکەن لەبارە ی باباتاھیر ھوہ، بۆ
رووناکبیران و ئەدەب دۆستانو لیکۆلەرائی کورد، کە بەم شیوەیە تانیستا
لەسەرچاوە کوردی بەکاندا باس نەکراوه.

که لێ له مێژوو نووسان و نووسه رانی کورد هر له نه میر شهرف خانی بدلیسی یه وه تا نه مرۆ (لوری) یان به یه کت له شێوه کانی زمانی کوردی داناوه، به لام نه وهی شایانی باسه، به شیکێ زۆری رۆژه لات ناسه کانو زانا ناودارمکانی زمانه ئێرانی یه کانو به شیکێ زۆر له لورمکان خویان، به تایبته تی روونا کبیرمکانیان، لایان وایه که (لوری) زمانیکێ سه ره بخۆیه، ئیمه لێرهدا که وشه زاراو مکانی باباتا هیرمان به راورد کردوه له گه ل شێوه کانی زمانی کوردی دا، هه و لۆ کۆششیکه بۆ ههنگا و نانیکی زانستیانه، بۆ چوونه ناو مهیدانی ساغکردنه وهی نه وهی که (لوری) یه کیکه له شێوه کانی زمانی کوردی و هیوادارم که شارمه زایانی زمانی کوردی له م بارمه وه لیکۆلینه وه بنوسن.

محمد نوری عارف

ژبانی باباتاھیری ھمەدانى و سەردەمەگەى

زۆربەى كەشكۆلە بەناوبانگەكانى رۆژھەلاتو نەو سەرچاوانەى كە ژيانو بەسەرھاتى ناودارانى تىبا كۆكراوتمەمو ھەرورەھا لەوتارى ھەندى لەرۆژھەلاتناسەكاندا بەكورتى يا بەشيوەى بۆچوونى تايبەتى، ناوى باباتاھىرى عورىانى ھەمدانى ھاتووە. بەلام بەتەواوى تەزانراوە كە نەم پىاو چاكە لەج سالىكدە ھاتۆتە جىھانەومو، نايە شوونى لەدايك بوونى ھەمدان و ناوچەكانى دەورويشتى بوو، يالەشويتىكى تر ھاتۆتە دنياو؟ ديسان نەزانراوە، كە سەردەمى منالى چۆن بوو لای چ كەس؟ پەرورەدە كراومو خۆتندنى سەرھاتى لەكوو و لای كى بردۆتەسەر؟ نايە ھەر لەھەمداندا بوو يا لەتافى لاوتنى دا ھاتۆتە نەم شارەومو تىيدا جىگىر بوو؟ يا نەلومندى كردوو بەپەناگای خۆى. لەژيانو بەسەرھاتى دا نەئوسراو كە مامۆستای زانستى شەرىعەت وە يا پيشواى تەرىقەتى كى بوو، نەومىشى كە بەكورتى لەكەشكۆلە سەرچاومكاندا بەدەست ھاتوو زۆربەيان لەپەك نەچنو لەھەندى سەرىشەو پىچەوانەى يەكترنو ھەندى جارىش تىكەل بە نەفسانەو زىادە رەوى بوو. بەم جۆرە ھەندى كەس سالى (٢٢٦) كۆچىيان داناوە بۆ لەدايك بوونو سالى (٤١٠) كۆچىيان داناوە بۆ مردنى و بەشيتكى تروش سالاتى (٢٩١-٢٩٠) كۆچىيان بىارى كردوو بۆ لەدايك بوونو سالى (٤٥٠) كۆچى، ياچەند سالى دواى نەوھيان داناوە بۆ مردنى. ھەندى لەخاومن كەشكۆلەكان بابايان بەھاوچەرخى نەبوعەلى سينا داومە قەلەم كە سالى (٤٢٨) كۆچى مردووژ دەستەيەكى تر بەھاوچەرخى خواجە نەصيريان داناوە، كە لەسالى (٦٧٢) كۆچى دا نەم جىھانەى بەجى ھىشتوو.

نەوى كە ناشكرايە، بابا پىرىكى بەويزدانو لەخواترسو زاناو، شارمەزى زاراومكانى صوفىگەرى بوو، بەرھەمىشى بەعەرەبى و فارسى ھىە. بەلام رىبازى دەرويشى و كوئى نەدان بەخۆو پشت كردنە نەم جىھانەو بايەخ نەدان بەھەموو خۆشىەيك، شيوەى ھەموو صوفىيە راستەكانەو نەمىش باباتاھىرى دوور خستۆتەو لە خۆيەرستى و بۆتە ھۆى نەوى كە ھىچ كاتى كوئى نەداتە كاروبارو بەسەرھاتى خۆى و لەراستى دا ئەبى نەو بزانين، كە نەم خواناسە بالاتر لەبۆچوونى ماددى و چەنچوونى ناسايى رىگای كرتۆتە بەرو رادەى بىرو ھۆشيشى بەرزت.

بووه له هاوشانو د دوسته کانیو، نو بهرگه ی که خه لکی هه ولی نه دا له بهری بکا نه مبهری خوی دای نه مالی و له بهر نه وه بوو که ناویانگی دهرکرد به عوریان. بابا هیچ کاتنی گوئی نه داومه خوی و نه وانیشی که پله و پایه به کیان داومتی، وازی له وانیش هیناوه، و باشته که بلتین جیگا هه لبرتری داوتنی نه لومندی همه دان، له شو گیانی نه کردووه به مه نزلگای خوی و له م هردووه هاتوته دهرموه دلی نه وانهی کردووه به په ناگای خوی، که هژگری جوانی و خو شوه ویستو نازادانی پاک نه ژاندن، بهرهمه کانی به شیوه ی ساده ی لوری تینو جوشو گروکلپه ی بهریا کردووه، له په ناو نه شکه وتو شوینی دور دهمست ژیاوه، که چی ناویانگی شی گه یشتوته هموو گۆشه و کهناری. نو چوارینه سادانه ی هیناومه بهرهم، به لام وردو قوولو گران به ها، و ته کورته کانی (کلمات قصاری) نووسیوه، به لام پرواتای بلندو پیویست به گه لئی لیکدانه وه، نالاندوویته به جوقرکی عاشقانه، خو شوه ویستی دهربرپووه به لام راستگوانه، شکاتی له ستمو دورکه وتنه وه ی پارکردووه، نه میشیان به شیوه یه کی ژیرانه، باباتا هیر به وه هموو پله و گه وره یه یی که پی ی گه یشتووه، به درژیایی ته منی گۆشه گیرو تنها بووه، نه مه بۆته هوی نه وه ی، که ناوو نیشانیکی ته او له پاش خوی به چی نه هیلئی، به لام له گه ل نه وه شدا نزیکه ی نو سه مه یه که، ناوازی دلدارانه، و ته کورته صوفیانه کانی، و مکو زهنگی نه گاته گوئی نه وانهی که دلو دهررونیان رویا به.

تانیستا له مه زیاترمان، له باره ی ژبان و سرده مو بهرهمی باباتا هیره وه پی نه گه یشتووه، به لام تا نه و راده ی که له توانادا بووین، له لاو نه ولای لاپه ری که شکۆلو نه و کتیبانه ی، که له باره ی ژبانو به سه رهاتی که سانه وه نووسیویانه و، هیره ها له گۆفاره کانیش دا، نه وه ی که به ده ست گه یشتووه کۆکراوه ته وه.^{۱۱}

مینورسکی رۆژه لاتناسی به ناویانگی رووسی نه لئ: به پی ی نه وه ی که له ده ست نووسی کتیبی سه ره نه نجام و سه رچاوه کانی تر دا هاتووه، هندی که س باباتا هیر به هه مه دانی و به گۆزه ی هندی بۆچوونی تر. هندی که به لوپستانی دانین. که نه لین لوره تنها له بهر نه وه یه که نه درتته پال لوپستان، نه توانین بلتین له سه ده ی یانگزه همی زاینیدا که به اوامبه ری پینجه می کۆچی به په یوه ندی به کی زۆر هه بووه، له نیوان لوپستانو هه مه دان داو، شاعیر له م دوو شوینه دا ژیاوه، ئیستایش له خورم ناباد که ره کتی هیه به ناوی (باباتا هیر) وه، هیره ها دور نی یه که هاو به شی ی بیروپای لوپستانی یه کان له مه سه له ی نه هلی حقه له گه ل نه ودا، بوویته هوی

نەوێ، کەناوی خۆی بداتە پالێ لۆرستان... زۆر جار لە چوارینەکانی دا ناوی لۆرکەیی نەلۆمەند ئەبات، کە کێویکە نەروانی بەسەر هەمەداندا. ئەوێ کە پووزو ناشکرایە، ئەویە کە باباتاهیر لە هەمەداندا ژیاوە و لە هەمەدانیشدا ئەم جیهانەیی بەجێ هێشتوو، ئەویشی کە ژیانی بابای لە هەمەداندا ساغ کردۆتەو، ئەویە کە (راوندی) لە (راحە الصدور) دا ئەیکێتەو: «بێستم کاتی کە سولتان طوغرول بێگ هاتە هەمەدانەو، سێ کەس لە وەلی یەکان کە باباتاهیر و باباجە عفر و شیخ حمشا...»^{۲۹}

وشە (بابا) لە سەرەتای ناوی باباتاهیرەو، ناوینیشانی تەریقەتی نەو، هەرەها بەواتای: باوک و باپیرەو پێش سێ و گەرەیی خێل و کۆمەلو سەرۆکی قەڵەندەران دیت. هەندێ کەس نەلێن (بابا) یەکیکە لە ناوینیشانە زۆر باشەکانی بەرەیی بەکتاشیەو بەم هۆیەو بابایان داناو بە یەکی لە صوفی یەکانی بەکتاشیە^{۳۰} و دوریان کردۆتەو لە (نەهلی حەقە). وە وشە (عوربان) کە خراوتە سەر کۆتایی ناوەکیەو، بەزۆری بەهێی نەووە بوو، کە باباتاهیر پشتی کردۆتە هەموو خۆشی یەکی ئەم جیهانە، یا بەدرێژی ژیانی رووتە لە بوو.

هەندێ لە کەمشکۆل نووسەکان و ئەوانی، لەبارەیی ژیانی کەسانەو نووسیویانە، نەلێن ناوی باوکی باباتاهیر (فەرمیدوون) بوو:

بوره کەز دێدە جیحوونئ بسازیم

بوره لەیلیو مەجنوونی بسازیم

(فەرمیدوون)ی عەزیز ئەز دەستی مو رەفت

بوره ئەز ئەو (فەرمیدوون)ی بسازیم

عەزیزا مەردی ئەز نامەرد نایی

فوغازو نالە ئەز بی مەرد نایی

حەقیقەت بێشەو ئەز بووری (فەرمیدوون)

کەشوعە ئەز تەووری سەرد نایی

خاوەنی (الذریعة) لە بەشی دوومی جزمی نۆهەم، لاپەرە (٦٤٢) دا نەلێن: «دیوان طاهر عریان»، وەو باباطاهر الهمدانی ابن فریدون کما یظهر من شعره، قال فی

(مع ۱ ص ۲۲۶) انه كان حيا في (٤١٠) وفي شاهد صادق انه مات في ٤١٠... ١٩٠
خوالیخوش بوو (سه عیدی نهیسی) له کتیبی (تاریخ نظم ونثر در زبان فارسی،
جلد اول، ص ۲۲۴ نه لئ):

«کوری فریدوون په کیکه له شاعیرمکانی کۆتایی سدهی حوته مو سره تایی
سدهی هه شته مو له کوردهمکانی فارس بووه، هه ندئ له دوو بهیتی په کانیمان پی
گه یشتوو که به زمانی په هلهوی فارس دایناون».

له کۆمه له دهستنووسه که ی (نورانی) له باره ی بابا تاهیره وه نه مه نووسراوه:
تاهیری کوری فریدوون که ناسراوه به بابا تاهیری عوریاو دیتوانی هه مه دان...
هه ندئ که س له و باوه رده ان که نه م بلندیایه په خه لکی دئ سیاهوشانی
به ختیار ی په وه له نه وهی سیاهوشی کوری که ی کاوسه؟! هه ندئ کیش نه لئین
له به ختیار ی په کانی (وفس) ه، که دئ په که له (سردرودی) هه مه دان، له بهر نه وهی
که زۆره ی ته مه نی له داوتنی کتوی نه لوه منددا به سه بر دوه، ناوبانگی دهر کردوه
به دیتوانی هه مه دان له دهوروبه ری سالانی چوار سه دو چندی کۆچی دا ژیاوه».

دوکتور شفیع نه لئ: بابا تاهیری عوریاو هه مه دانی بوو، رپیازی دهر و تیشی و
ژیاوه سادهمکی که تایی ته ی به به صۆفی په کان، بۆته هزی نه وهی که به گۆشه گیری و
گوم ناوی ته مه نی خۆی بباته سه رو شتیکی و اما ن له باره ی ژیا نی په وه بۆ به جئ
نه هیلئ، له هه ندئ کتیبی صوفی په کان دا کورته باسیک نووسراوه سه باره ت به پله و
پایه و ریاضه ت و دهر و تیشی و خوا په رستی و بی نیازی نه وه وه، نه وهی که زانراوه
له به سه رهاتی بابا وه، به یه که گه یشتنه که ی ته له گه ل طوغرولی په کم، پاشای
سه ل جووقی، له دهوروبه ری سالی (٤٤٧) کۆچی دا له هه مه دان داو له م دهنگو باسه
نه وه مان ده ست نه که رچ که سه رده می ناوبانگی بابا تاهیر ناوه راستی سده ی
پینجه می کۆچی و له وه نه جئ که له دایک بوونه که ی شتی کۆتایی سده ی چواره م
بووی. بابا تاهیر په کتی بووه له نووسرو شاعیره دل وریا و نازار چه شتوو مه کان، نه و
ناوازانهی که به لگی سۆزی دهر وونی نه ون به هۆنراو دهر بیریزو هه ره ها چند
ورده کتیبیکیشی هیه به عه ره بی و فارسی. په کتی له مانه کۆمه لیکه له ژیر ناویشانی
(کلمات قصار) به زمانی عه ره بی، که بیرو ری صۆفی گه ری له زانست و زانیاری و
ذیکرو خوا به رستی و هجدو خۆشه ویستی، پیشان نه دات له رسته کورته

کاریگره‌مکانی‌دا، ناویانگی بابا به‌زۆری به‌هۆی دوو به‌یتی‌یه شی‌یرینو دل‌رفینه‌کانیتی، تایبه‌تی‌یه‌کانی‌نم چوارینه‌نه‌وه‌یه که که‌مّ جیا‌وازه له‌کیشی چوارینه‌ی ناسایی و هه‌روه‌ها به‌زمانی دایناوه که له‌لۆری نه‌چی، و هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌یه که له‌کتیبه‌ کۆنه‌کان‌دا به‌(قه‌له‌ریات) ناویان بر‌دووه، له‌هه‌موو چوارینه‌ کاریگری‌یه سادهمکانی‌دا باسی جیهانی‌یه‌کگرتنو دوری‌ ناده‌میزادو پەرتیشانی و تنه‌ایی و بی‌ده‌سه‌لاتی و هه‌ژاری خۆی کردووه، شکات له‌دورکه‌وتنه‌وه‌ی نه‌کاو جیلوه‌ی داوه به‌ناره‌زوی مه‌عنوی خۆی. باباتا‌هیر له‌هه‌مه‌دان‌دا نه‌م جیهانه‌ی به‌جی هیشته‌ له‌هه‌مان شاریش‌دا نیت‌زراوه^{٧٥}.

سەرنجىك لە ئەدەبى سەردەم ھاوچەرخەكانى باباتاھىر

بۆ ئەوەى باشتەر پلەو پايەى باباتاھىر بناسىن پتووستە كورنە سەرنجىك بەدىن لە ئەدەبى سەردەمى عورىانى ھەمەدانى و زانايانو شاعىرانو صوفىيەكانى ئەو سەردەمەو ھەروەھا كەمىكىش لە پىشرو لەدوائى ئەوان كە لە زمەمانى غەزەنەوى يەكانو سەلجوقىيەكاندا ژيان، لەم بارەيەو نەگەر بە كورتىش ناويان بىسەين، زياتر ناگادار ئەبىن لە بلندنىو مەزنى ئەم پىرە قەلەندەرە.

نەتوانىن كۆتايى سەدى چوارەمەو ھەموو سەدى پىنجەمەو شەشمى كۆچى داىنقىن بە دەورى راپەرىنو بزوتنەوئەى ئەدەب، چونكە زانستە جۆزبەجۆرەكان بە ھەموو بەشەكانىيەو زياتر بەرەو پىشەو نەپۆشەنو زانايانو نووسەرانى بەناويانگ لەو سەدە ناویراوانەدا پەيدا بوون ئەم كۆرەنە كەورەيش تا ئەندازىمى بەھزى ئەو دەسەلات دارو وەزىرانەو بوو كە خۆيشيان زاناوون، وەكو: (اسمعیل صاحب بن عباد) كە لەسالى (٢٨٥ يا ٢٨٧)دا مردووو (شمس المعالى قابوس بن وشمگیر) كە لەسالى (٤٠٢) كۆچىدا كۆژا، و (بونصر مشكان)و...ھتد.

لە سەردەمى غەزەنەوىيەكاندا و بەتايبەتى سولتان مەحموود (٢٨٩-٤٢١) كۆچى، زۆر رۆژ لە شاعىرو نووسەرو زانايان ئەگىراو خەلاتيان پىشكەش ئەكرا، ھەر بەو ھۆيەو بوو شاعىرانو زانايانى كەورە ھەلكەوتنو لە دەورەى سەلجوقىيەكاندا، ھەرچەندە زۆر بايەخ بە شاعىران نەندەرا، بەلام زۆر رۆژيان لە زانايان ئەگرتو، يەكئى لەتايبەتىيەكانى سەردەمى سەلجوقىيەكان ئەو بوو كە صوفىگەرى پەرەى سەندو كەلى مەشاىخو صوفى ھەلكەوتن، نەتوانىن بلەين كە درمخشان ترين دەورەى تەصوف بوو. پاشاكانى سەلجوقىيە كەلى بايەخيان بە صوفىگەرى ئەدا، بەتايبەتى طوغرول، پاشاى سەلجوقىو سولتانى بەدەسەلات، بەرامبەر بە باباتاھىرو دوو صوفى تر لەشكرەكەى راگرتووو بەوپەرى رۆزەو لەگەل بابادا كەوتۆتە گفتوگۆرە».

زانیانی سدهی پنجم، چهرخی بابا تاهیر،

شعانه همنیکن لزانان کورمکانی سدهی پنجمو دوروبیری:

* بدیع الزمان الهمدانی ابو فضل احمد بن حسن: داهیننری هونری مهقامنوسوی لهسالی ۳۹۸ کۆچی دا مردووه، که له کهل نووسرمکانی سهردهمی خۆی و درستهی ههبووه، وەکۆ: (ابو حیان توحیدی) و (ابوبکری خوارزمی) و (ابوعلی مسکویه).

* ابو عبدالله فقیه معصومی: که یهکتی بووه له شاگرد ناسراومکانی شیخ رئیس ابوعلی سینا، که لهوه نهچۆ لهسالی (۴۲۰) کۆچی دا کۆزراستی.

* ابوعلی مسکویه احمد بن محمد: که فهیلهسووفو پزیشکو میژوو نووس بوو، و لهسالی (۴۲۱) کۆچی دا مردووه.

* ابو علی حسین بن عبدالله بن سینا: بلیمتهو فهیلهسووفی رۆژهلات (۳۷۰ کۆچی - ۴۲۸ کۆچی).

* ابو عبید جوزجانی، یهکیکه لهشاگرد تاینهتییهکانی بوعلی و تا سالی ۴۲۸ کۆچی زیندوو بووه.

* ثعالبی نیشابوری، ابو منصور عبدالملک بن محمد که لهسالی (۴۲۹) کۆچی دا مردووه.

* ابو ریحان بیرونی، محمد بن احمد (۳۶۲-۴۴۰) کۆچی.

* ابو الحسن بهمنیار یهکتی بووه لهقوتابییهکانی بوعلی سینا لهسالی (۴۵۸) کۆچی دا مردووه.

* ابو الفضل بیهقی، لهسالی (۴۷۰) کۆچی دا مردووه، دانهری میژووی ال ناصره که سی (۳۰) جزمه و نیستا چهند جزمیتی ناتاوای ماوه بهناوی تاریخی مسعودی، ناسراو به میژووی بیهقی.

* ابو سعید عبد الحی بن ضحاک گردیزی، نووسهری میژووی که ریدیزی ناسراو به (زین الاخبار).

* کوشیار کیلانی، زانای علومی هیشتهو نهستیرهوانی و مثلثات.

* ابو الحسن نسوی، زانای زانستی حساب.

* خطیب تبریزی محمد بن عبدالله، که له سالی (۲۵۲) کۆچی دا مردووه.

(صوفیہ گانی سہرہ می پینجہم، سہرہ می بابا تاہیر،)

- شیخ ابو علی دقاق، لہ سالی ۴۰۶ کچی دا مردوہ.
- شیخ ابو علی داستان، لہ سالی ۴۰۷ کچی دا مردوہ.
- شیخ ابو عبدالرحمن سلمی، لہ سالی ۴۱۲ کچی دا مردوہ.
- ابو منصور اصفہانی، لہ سالی ۴۱۸ کچی دا مردوہ.
- ابو علی سیاہ، لہ سالی ۴۲۴ کچی دا مردوہ.
- ابو الحسن خرقانی، لہ سالی ۴۲۵ کچی دا مردوہ.
- حافظ ابو نعیم اصفہانی، دانہری کتیبی (حلیۃ الاولیاء) لہ سالی (۴۳۰) کچی دا مردوہ.

- شیخ ابو سعید ابو الخیر (۳۵۷-۴۴۰) کچی.
- ابو عبداللہ شیرازی ناسراو بہ بابا کوهی لہ سالی (۴۴۲) کچی دا مردوہ.
- شیخ ابو القاسم کرگانی، لہ سالی (۴۵۰) کچی دا مردوہ.
- ابو عثمان نیشابوری، لہ سالی (۴۵۷) کچی دا مردوہ.
- امام ابو القاسم قشیری، دانہری رسالہی قشیریہ، لہ سالی (۴۶۵) کچی دا مردوہ.

- شیخ ابو الحسن علی، دانہری (کشف المحجوب لاریاب القلوب).
- ابو علی فارمدی، کہ مامقستای غزالی بوہ لہ صوفیگری دا لہ سالی (۴۷۷) کچی دا مردوہ.

- حجة الاسلام امام محمد غزالی، دانہری احیاء العلوم (۴۵۰-۵۰۵) کچی ۱۰۰.
- صوفیہ گانی سہرہ می بابا تاہیر کہ نہوانیش (بابا) یان پتی نہوتن شہس کہس بوون کہ نہمانن:

- ۱- باباعلی، کہ لہ دئی باباعلی (لہنیوان رۆژناواو سہرووی ہمدان) دا بوہ، گورہ کہیشی لہ دئیہ کہیشی بہ ہمان ناو ناسراوہ.
- ۲- باباحنجر، کہ لہ دئی (باباحنجر) لہبہشی میہرمبانی ہمدان دا ژیاوہ.
- ۳- باباشی اللہ، لہ دئی (اسفند آباد) نیژراوہ، کہدوا خاککی ہمدانہو بہشیکہ

له خاکی کوردستان.

۴- باباپه‌ریشان، که له خاکی (گه‌روس) نه‌زیکي میهره‌بانی هه‌مه‌دان نیژراو.

۵- بابارود، که له خاکی (مه‌لایر) نه‌و گۆرمه‌کی ناسراوه.

۹- بابانظر، که گۆرمه‌کی له به‌شی سه‌ربرودی هه‌مه‌دانه، ده‌ئی (بابانظر) یش به‌وه‌ره ناسراوه.

ئه‌لین دووبرا که له سه‌ییده ناو دارمه‌کان بوون له‌گه‌ل بابادا هاوچه‌رخ بوونو له‌ده‌ئی (باباکورگور) نیژراونو ناوی به‌کتیکیان (باباجمال) و نه‌وی تریان (باباعلاء الدین) بووه. له‌که‌شکۆلی (نورانی) به‌وه‌ره^{۱۱۱}.

لیره‌دا مه‌به‌ست له‌ناو هیئانی هه‌ندێ له‌ناو دارانی سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی نه‌وه‌یه‌تاباشتر بزانه‌ن که باباتا‌هیر له چ دهورێکی زێرینی زانستدا ژیاوه و هاوچه‌رخێ چ زانایانیکێ به‌ناوبانگ بووه. ئاشکرایه که ژیا‌نی بابا له چه‌رخیکێ وادا له‌ناو زانایانی به‌ناوبانگدا نه‌وه‌مان بۆ بوون نه‌کاتوه، که‌خواه‌نی پله‌و پایه‌یه‌کی زۆر بلند بووه‌و ناوی نه‌ویش له‌گه‌ل زانایانی هه‌لکه‌وتووی و‌مکو بو‌علی سینا و صوفیانی به‌ناوبانگی و‌مکو ابو القاسم قشیری‌دا له‌سه‌ر لاپه‌رمه‌کانی میژوو نووسراوه.

به‌نرخترین به‌لگه‌ی مه‌زنی باباتا‌هیر چوارینه‌کانیتی که‌به‌و هۆیه‌وه پیتی شاعیران و نووسه‌ران و صوفیه‌کانی هاوچه‌رخێ خۆی که‌وتوه، و‌مکو: (ابو سعید ابو الخیر و خواجه عبدالله انصاری) و هه‌روه‌ها به‌هۆی و‌ه‌رگێرانی چوارینه‌کانی بۆ سه‌ر زمانه‌ بیگانه‌کان ناوبانگی تایبه‌تی دهرکردوه.

له‌باره‌ی مه‌زنی و‌ به‌زی ئه‌م صوفیه‌ هه‌مه‌دانی‌یه‌ نه‌وه‌یه‌سه که بلێن به‌وه‌مه‌وو کۆشش و هه‌ولێ که‌داوتی بۆ نه‌وه‌ی که‌ناوی خۆی کوم بکات، که‌چی له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا ده‌سه‌لاتی زانستی و‌ بلیمه‌تی به‌که‌ی وای لێ کردوه که ناوی له‌دی هوشیاراندا به‌مینیته‌وه‌و هه‌یج کاتێ له‌ناو و‌ دارانی هاوچه‌رخێ خۆی‌دا کوم نه‌بی^{۱۱۲}.

(جوارينه گاني باباتاھيرو چاپه جوريه جوره گاني)

جوارينه گاني باباتاھير بٺاونيشاني جيا جياي ومکو: جوارينه، ديوان، تهرانه، نيشعارونه دمييات، گهلي جار له نيرانو هندی ولاتاني تر دا چاب کراوه، له تارانو شمارمکاني تري نيراندا جوارينه ناوبراومکان نزيکهي (۲۹) بيستو نو جار به وٺنه ي ږنگاوپرنگو سادهو سهنگي و چاپي ناسايي بلاو کراومته وه. ۱۳۰ له لاهورو بومبهي و شويتنه گاني تري هيندستان نزيکهي نو (۹) جار چاپ کراوه، ههروه ها له نستانبول دوو جار چاپ کراوه، دور ني په له ولاته گاني تري شدا جوارينه گاني باباتاھير چاپ کراي، که تانيتستا ناگامان لټنيه ۱۴۰.

به لام به هقي زږدي نووسينه وه ي ده سستکاري کورني به پټي ناروزوي نووسه رانوله نجامي کاري راستکاران و چاپکهراندا به شي زږدي جوارينه گاني به شپوه ي جيا جيا چاپ کراونو يان وان له سر زماني خه لکي ۱۵۰.

بؤ نمونه نم جوارينه ي خوارموه به هه مان ريتنوس نه خه ينه پټش چاو که به جږي جيا جيا نووسراومته وه، يا چاپ کراوه.

- ۱ -

اگر دل دلبير گدومه	اگر دلبر دله دل را چه نومه
دلو دلبير هم آميته وينم	ندونم دل که و دلبر گدومه

«له نووسراوه تازمکاني نارامگاي باباتاھير»

- ۲ -

اگر دل دلبري بس دل چه ناهي	اگر دلبر دلي بس دل گداهي؟
دل و دلبر هم آميته ديرم	ندانم دل کهو دلبر گداهي

«ده ستنوس نه کاديمي زانستني سؤقيت»

- ۳ -

اگر دل دلبرو دلبر گدام است	وگر دلبر دلو دل را چه نام است
دلو دلبير هم آينه وينم	ندانم دل کهو دلبر گدام است

«جوارينه ژماره (۲۷) له هه لټزاده گاني فروغي»

- ۴ -

اگر دل دلبرو دلبر کدماي وگر دلبر دل دلرا چه نامي
 دل ودلبر بهم آميته دبرم ندانم دل کهو دلبر کدماي
 «دهستونوسي خانمي فرزانه»

-۵-

اگر دل دلبرو دلبر کدومه وگر دلبر دلو دلرا چه نومه
 دل و دلبر بهم آميته وينم نذونم دل کهو دلبر کدومه
 «تاريخ ادبيات دکتور رضازاده شفق ص ۱۰۹ و
 تاريخ ادبيات در ايران، دکتور صفا، ج ۲ ص ۲۸۲»

-۶-

اگر دل دلبر دلبر کددام است وگر دلبر دل و دلرا چه نام است
 دلو دلبر بهم آميته وينم نذونم دل کهو دلبر کددام است
 «چوارينه‌ي پيښجه‌مي ديواني باباتاھير
 راستگردنه‌وي وحيد دستگري - چاپي چوارم»

-۷-

اگر دل دلبري پس دل کدماي وگر دلبر دلي دلرا چه نامي
 دل و دلبر بهم آميته وينم ندانم دل کهو دلبر کدماي
 «رياض العارفين - هدايت ص ۱۶۰»

-۸-

اگر دل دلبر دلبر چه نومه وگر دلبر دله دل از چه نومه
 دلو و دلبر بهم آميته دبرم نذونم دل کهو دلبر کدومه
 «ياددشتهای آقای قاسم برنا همدانی» ۱۶۸

هر وها له کومه له دستونوسه کانی (نوراني) دا له باره‌ي ژماره‌ي هونراوه کانی
 باباتاھيره‌وه نووسراوه: «هونراوه ناوداره کانی به زماني خوي فرمروه، نه‌لین
 هزارويهک (۱۰۰۱) دوويه پتي‌يه = چوارينه‌يه، که ناسراوه به چوارينه کانی
 باباتاھير ۱۷۸»

دوکتور صورتگر له باره‌ي چوارينه کانی باباتاھيره‌وه نه‌لې دوويه پتي‌يه کانی
 نم پياوه نه‌نديشه قووله نه‌ونده سادو ره‌وانه که هر کهسه به‌ناره‌زووي خوي

بەین هیج دووبەلی بەک شتیکی لەخۆیەوە خستۆتە سەری و تیکەلی کردووە لەگەڵ
قەریحەیی درەخشانی ئەودا و ئەویش کە پشتی کردۆتە مائی ئەم دنیا یە وەک ئەو
وا یە کە سامانی بیرو هۆش و چێژی خۆی بەین درێخ هەلپێژتییە بەردەمی خەلکی.
لەبەر ئەوە جیاکردنەوهی، ئەوهی کە زادهی قەریحەیی ئەوهو ئەوهی کە بەناوی ئەوهوه
دانراوه زۆر سەختە^{١٨}.

دهستنووسه‌کاني چوارينه‌کاني باباتاهير

گه‌لې دهستنووسی دووبه‌یتی‌یه‌کاني باباتاهير له‌کتیبخانه‌کاني ناسیاو نوروپا، به‌تایه‌تی له‌نترانو هیندستان‌دا له‌گه‌ل کتیبو نووسراوی تر، یا به‌شپوهی سر‌به‌خز دست نه‌که‌ون، که هه‌ریه‌کتی له‌وانه، کۆمه‌له چوارینه‌یه‌کی باباتاهیری تېدايه که‌بشی زۆریان سالی نووسینو ناوی نووسه‌ره‌که‌ی له‌سر نریه و لیکۆلینه‌وه له‌ هه‌موو دهستنووسانه له‌وزه‌ی نهم پیشه‌کی‌یه به‌ده‌رو شایانی کتیبیکی سر‌به‌خزیه، به‌لام به‌گوتیره‌ی کورته ناگاداری‌یه‌ک که به‌دست هاتوه، هه‌ندې له‌دهستنووسه باشه‌کاني چوارینه‌کاني باباتاهیری هه‌مه‌دانی به‌پتی بایه‌خ پت دانیان، نهمانه‌ی خواره‌ون:

۱- دهستنووسی کتیبخانه‌ی زانستگای «توبینگن» له‌مانیا Tubingen که‌پیک هاتوه له‌کۆمه‌لې له چوارینه‌کاني باباتاهيرو کورته ژيانیکی نه‌و، نهم دهستنووسه به‌پتی قسه‌ی دوکتور (اصغر کاظمی) که دووسال له‌زانستگای توبینگن بووه، شەست (۶۰) لاپه‌ره‌یه و سالی ریک‌فستو کۆکردنه‌وه‌ی نه‌گه‌رینه‌وه بۆ ده‌روبه‌ری سرده‌می باباتاهير.

۲- به‌شی پینجهم له‌ کۆمه‌له‌ی که پیک هاتوه له هه‌شت کتیبو ژماره‌که‌ی (۲۵۴۶) به‌و له‌کتیبخانه‌ی موزه‌ی قونیه، (له‌سر گۆری مه‌ولانا جلال‌الدین محمد به‌لخی ناسراو به‌مه‌لای رومی)، له‌تورکیادایه، که دوو پارچه شیعرو هه‌شت دوو به‌یتی‌یه، به‌ناوی باباتاهیره‌وه‌یه نهم کۆمه‌له، له‌سالی (۸۴۸) کۆچی‌دا نووسراوته‌وه.

۳- نامه‌ی یه‌که‌می کۆمه‌له‌ی نه‌کادیمی زانستی سۆفیه‌تی ژماره (۸۹۷)، نهم دهستنووسه (۲۵) دووبه‌یتی‌یه، له‌تارانه‌کاني باباتاهير، و نهم کۆمه‌له، که دوو کتیبه به‌فه‌رمانی حاجی جه‌غه‌رناوی له‌کۆتایی ربیع الثانی سالی (۱۲۰۴) دا له‌کابول نووسراوته‌وه.

۴- نامه‌ی شه‌شهم له‌کۆمه‌له دوانگزه به‌شه‌که‌ی خانمی محبویه فه‌رزانه که به‌هۆی عبدالله بن رهمه‌زان علی هه‌مه‌دانی له‌سالی (۱۲۲۰) دا به‌وردی له‌تاران‌دا نووسراوته‌وه و پیک هاتوه له سه‌دوشانگزه (۱۱۶) چوارینه‌و یه‌ک غه‌زلی هه‌ژده (۱۸) به‌یتی باباتاهير.

۵- نامه‌ی چوارهمی کتیبی ده‌ستنوسی ژماره (۵۱۲۴)ی کتیبخانه‌ی مهرکزی زانستگای تاران، له‌ل ۱۰۶- ۱۰۹، که له‌سالی (۱۲۵۴)دا نووسراوته‌وه، و چلودوو (۴۲) چوارینه‌ی باباتاهیره.

۶- نامه‌ی چوارهمی ده‌ستنوسی ژماره (۴۲۴۳)ی کتیبخانه‌ی زانستگای تاران. (ل ۱۵۹-۱۶۲) به‌خه‌تی نه‌سته‌علیق له‌سالی (۱۲۶۹)دا نووسراوته‌وه، بیک هاتوه له بیست‌وحوت (۲۷) دووبه‌یتی باباتاهیر.

۷- نامه‌ی چوارده‌همی کۆمه‌له‌ی ژماره (۴۹۴۸)ی مه‌جلیسی شورای میلی، که چلوه‌ه‌شت (۴۸) چوارینه‌ی باباتاهیره، و له‌په‌راویزی کتیب‌که له (ل ۱۱۲-۱۱۶)، به‌خه‌تی نه‌سته‌علیقی چلیپا، له ربیع‌الاولی سالی (۱۳۰۰) وه‌یا ذیقعه‌ه الحرامی (۱۳۰۱)دا نووسراوته‌وه.

«فهرست مجلس شورای ملی ج ۱۴، ص ۲۰۸».

۸- نامه‌ی چوارهمی ده‌ستنوسی ژماره (۲۱۹۷)ی کتیبخانه‌ی مهرکزی زانستگای تاران، (ل ۱۶۲-۱۶۵)، به‌خه‌تی نه‌سته‌علیقی بیدل تهریزی له‌سالی (۱۳۰۱)دا له‌تاران نووسراوته‌وه، بیست‌وحوت چوارینه‌ی باباتاهیری تیدییه.

۹- کۆمه‌له‌ کۆکراوه‌که‌ی خوالیخۆش بوو محمهد علی فروغی که بیک هاتوه له په‌نجاویه‌ک (۵۱) چوارینه‌و بیک غه‌زه‌لی هه‌ژده (۱۸) به‌یتی باباتاهیری عورپانی هه‌مه‌دانی، که له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی چوارده‌همی شه‌مسیدا کۆکراوته‌وه

۱۰- کۆمه‌له‌ پاک نووسی ژماره (۷۲۰)ی کتیبخانه‌ی سه‌لته‌نه‌تی کاخی گولستانی تاران (ل ۹۶و ۱۱۷) که به‌خه‌تی شکسته‌ی نه‌سته‌علیقی عالی چلیپاو موسته‌قیم، میرزا علی نه‌صفه‌ر هه‌مه‌دانی له سالانی (۱۲۱۲-۱۲۱۴)دا نووسیویتی‌یه‌وه، و بیک هاتوه له هه‌شت چوارینه‌ی باباتاهیر

«فهرست ناتمام کتابخانه‌ی سلطنتی، ص ۵۴۲»

ده‌ستنوسه‌کاتی تر

ده‌ستنوسه‌کاتی تری دووبه‌یتی‌یه‌کاتی باباتاهیر، وه‌رگیراوه له و یاداشته‌نای که (احمد منزوی) بۆ به‌رکی سی‌یه‌می (فهرست نسخه‌های خطی فارسی) ناماده‌ی کردووه بۆ چاپ، که نه‌مانه‌ن.

۱۱- نامه‌ی شه‌شهم، کۆمه‌له‌ی (۵۱۲۵)ی کتیبخانه‌ی میلی ملک له‌تاران

(ل ۱۰۱-۱۰۴) سالی ۹۵۷ نووسراوته‌وه.

۱۲- نامی چواره‌می کۆمه‌له‌ی (۵۵۱۴)ی کتیبخانه‌ی ملک (ل ۷۹-۸۲) له‌سالی (۱۲۶۵)دا نووسراوته‌وه.

۱۳- نامی سَنی‌م له کۆمه‌له‌ی (۵۷۹) کتیبخانه‌ی ملک (ل ۱۱۳-۱۲۰) له ۹ی ذیقعه‌ی (۱۲۸۱)دا نووسراوته‌وه. [فهرست ملک، مجموعه‌ها: ۸۹].

۱۴- نامی حه‌وته‌می کۆمه‌له‌ی (۵۶۰۶) کتیبخانه‌ی ملک (ل ۸۰پ-۹۴) له‌سالی (۱۳۱۲)دا نووسراوته‌وه بێک هاتوو له (۹۴) نه‌وه‌دوچار دووبه‌یتی.

۱۵- نامی سَنی‌می کۆمه‌له‌ی (۵۵۲۶)ی کتیبخانه‌ی ملک (ل ۱۳۲ل-۱۶۲ر)، نووسراوی ع. ۲، (۱۳۳۹) نهم ده‌ستنووسه سَنسه‌دو بیست (۳۲۰) دووبه‌تی باباته‌هیری تیدایه.

۱۶- که‌شکۆلی ژماره (۴۲۵۱)ی کتیبخانه‌ی مه‌رکه‌زی زانستگای تاران، که به‌شیکه له‌باره‌ی بابا تاهیره‌ویه. [فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه، ج ۱۳، ص ۳۰۶].

۱۷- که‌شکۆلی ژماره (۴۴۲۰) کتیبخانه‌ی مه‌رکه‌زی زانستگای تاران، به‌شیکه له‌باره‌ی باباته‌هیری عوربانی هه‌مه‌دانی و چوارینه‌کانیتی له ل ۱۶۹-۱۷۴ل [فهرست مرکزی، ج ۱۳، ص ۳۲۹].

۱۸- که‌شکۆلی ژماره (۲۳۳۵) کتیبخانه‌ی مه‌جلیسی شوورای میلی، له ل ۱۴۷ تا ل ۱۵۲، چوارینه‌کانی باباته‌هیری تیدایه. [فهرست مجلس، ج ۸، ص ۲۴].

۱۹- نامی (۵۷) که‌شکۆلی ژماره (۵۹۹۶) کتیبخانه‌ی مه‌جلیس له (ل ۱۷۶) تا (ل ۱۸۹)، چوارینه‌کانی باباته‌هیری تیدایه. [فهرست مجلس، ج ۱۷، ص ۳۷۷].

۲۰- نوسخه‌ی ژماره (۴۲۴۲ر) مه‌جلیسی شوورای میلی، (برگ ۶-۷).

۲۱- نامی دوانگزه‌هه‌می کۆمه‌له‌ی ۹۶۶ کتیبخانه‌ی میلی تاران (ل ۲۵۱-۲۷۰) له‌سه‌ده‌ی سیانگزه‌هه‌دا نووسراوته‌وه. [فهرست ملی، ج ۲، ص ۵۱۶].

۲۲- نامی شه‌شه‌می کۆمه‌له‌ی (۱۴۸)، کتیبخانه‌ی مه‌درسه‌ی عالی سپه

سالار، تاران، (ل-۵۰-۶۴)، له‌سالی (۱۲۷۶) کۆچی‌دا نووسراوته‌وه. [فهرست سپهسالار ج ۴، ص ۵۲].

۲۲- نامه‌ی سوشه‌شهم، له‌کۆمه‌له‌ی (۲۹۱۳) کتیبخانه‌ی مه‌درسه‌ی عالی سپهسالار، له‌لایه‌ره (۵۵۲) وه. [فهرست سپهسالار، ج ۵، ص ۲].

۲۴- نامه‌ی دووهم، کۆمه‌له‌ی (۱۲۱) دوکتۆر مفتاح-تاران، له‌سالی ۱۲۵۸-۱۲۵۹ی کۆچی نووسراوته‌وه.

۲۵- نامه‌ی دووهم، کۆمه‌له‌ی ژماره (۹۳۰) کتیبخانه‌ی رضوی مشهد، له‌شعبانی ۱۲۲۲دا نووسراوته‌وه.

[فهرست رضوی، ج ۷، ص ۷۴۱].

۲۶- نامه‌ی دوانگزه‌ههم، کۆمه‌له‌ی (۵۷۴)، هینی حاجی عبدالحمید مه‌وله‌وی، له‌مه‌شه‌د، له‌سالی (۱۲۶۰)دا نووسراوته‌وه، [نسخه‌های خطی، نشریه، کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران، ش ۵، ص ۹۵].

۲۷- دستنوووسی کتیبخانه‌ی میلی تبریز، ژماره (۲۹۰۰)، له‌سالی (۱۲۸۰) کۆچی‌دا نووسراوته‌وه.

[فهرست ملی تبریز، ج ۱، ص ۳۶۴]۱۹۴.

(۲۸، ۲۹، ۳۰) سێ دستنوووس بۆ ته‌واوکردنی نه‌وانه‌ی پيشه‌وه^{۲۰۰}.

۲۸- دستنوووسی کتیبخانه‌ی (فینا) که له‌لایه‌ره‌ی (۱۵ تا ۲۲)ی کۆمه‌له‌ی ژماره (۶۴۴) وه له‌سالی ۱۲۱۳ کۆچی‌دا له‌لایه‌ن لاهیجی گیلانی نووسراوته‌وه.

۲۲- دستنوووسی کتیبخانه‌ی میلی پاریس، ژماره (۱۰۷۲) که (۱۷۴) چوارینه‌ی، سالی ۱۲۶۰ کۆچی نووسراوته‌وه.

۲۳- دستنوووسی تری کتیبخانه‌ی میلی پاریس، ژماره (۲۱۸۳) له‌سالی ۱۲۷۲ کۆچی‌دا نووسراوته‌وه^{۲۱۰}.

دوای نه‌وه دوکتۆر جواد مقصود نه‌لتی: دستنوووسی زۆرباشی تر له‌هیندستاندا هه‌یه، به‌لام دستمان نه‌گه‌یشه‌ هه‌چ به‌کتی له‌وانه^{۲۲۰}.

(شیتوهی لوری و زمانی باباتاھیر)

بہشی زوری نو سہرچاوانہی کہ لہبارہی شیتوهی زمانو زمانو باباتاھیرموہ شتیکیان نووسیوہ، دانیان بہوہ داناوہ کہ بابا لور بووہو چوارینہکانی بہہمان شیتوہ زمانی خوی داناوہ^{۳۳۰}، لیرہدا بیروپرای (دارمیستہتیر) و (م. کلیمان ہوار) نہخینہ پیش چاو کہ نہلین، زمانی نہفیسستا زمانی مادہکانہو (ہوار) شیتوہی چوارینہکانی باباتاھیر کہ لوری بہ، نہباتوہ سہر نہفیسستا. دواہی نہوہ، نہو بیروپرایانہ نہخینہ پیش چاو (لوری) یان داناوہ بہہکتی لہ شیتوہکانی زمانی کوردیو، باسہکیشمان کہ: (وشہو زاروامکانی بابا تاھیرو بہراورد کردنتیتی لہکے ل شیتوہکانی تری کوردیو)، نہو راستیہ بہہلگہوہ نہسہلمیتنی لہجیتگی خوی دا دیت. نیتستا لیرہدا دیتنہ سہر بیروپراکان:

دارمیستہتیر Darmsteter بڑ نہوہی بیرو پراکی خوی ساغ بکاتوہ کہ زمانی نہفیسستا زمانی مادہکانہ، بہلگہیک لہبارہی (فقہ اللغہ)وہ دیتنیتہوہونہتی: وشہی (سہگ)لہفارسی نوئدا ہممان (سکا)یہ،لہفارسی کؤندا. ہیرودوت نہتی: بہزمانی مادہکان بہ (سہگ) نہلین (سپاکا)^{۳۳۱} کہ بہنہفیسستایی پتی نہلین (سپہن)و لہ سانسکریتدا (سفن)و لہ یونانی دا (کوان Kuon)^{۳۳۲}.

م. کلیمان ہوار M. Clement Huari لہسہر بیروپراکی (دار میستہتیر) نہرواتو ہول نہدات نہوہ بسہلمیتنی کہ چہند شیتوہیک لہ شیتوہ زمانہ جیا جیاکان، لہوشوتنہ دورو شاخاویہکانی نیراندا (بہتایہتی لہ رؤژناورای نیران واتہماد)^{۳۳۳} بہکارنہہینری لہنہفیسستاوہ ہاتووہ بہم شیتوہ زمانانہ نہوتری (مادی نوئی). (ہوار) نہتی: نہوجیاوازیہی کہ ہیہ، رہگی (کہر)، لہفرمانی (کردن) لہ زمانی نہفیسستایی، کہچی لہ فارسی کؤندا فہرمانی (امر)ی نہم فرمانہ (فعل)ہ، وکو فارسی نوئی (گن)ہ. ہروہا رہگی فرمانتی کہ لہزمانی نہفیسستادا بہواتای (گفتن)ہ، (واچ vach) و نوچ (soj) ہ، کہچی لہفارسی کؤندا (gaub) ہاتوہ. (وہکو بینیمان فارسی نوئی نہچیتہوہ سہر فارسی کؤن)، لہفارسی نوئی دا نہو فرمانانہی کہ بہواتای (کردن) (گفتن)ن، دارپشتنی فہرمانی (امر)ی، نہمانہ (گن)و (گوی)ہ.

لہوشیتوہ زمانانہی کہ (ہوار) پتیمان نہتی (مادی نوئی) بنجی وشہکہ (کہر)ہ. لہہموو شوتیکدا، وکو خوی ماومتوہ، لہباتی (کنم = کونہم) نہلین (کہرم)و، بہم

نه‌اندازه نه‌پیسورئ. نو وشانه‌ی که به‌لگن بؤ (سخن = سوخن)و(سوخن کوفتن= سخن گفتن)، له ریشه‌ی (واج)هوه، وهرگیراوه، یا له‌بنه‌ره‌تیک‌ی تره‌وه هاتوه، که به‌رام‌بهره به (ئوج = aoj) یا (واج vach)ی نه‌فیس‌تایی. (هوار)ئهم لیکولینه‌وه‌ی بؤ دابه‌ش کردنی شتیوه زمانه‌کان کردوه، به‌م هۆیه‌وه نه‌وه دیاری نه‌کات که کامیان (مادی) وه کامیان (فارسی)یه، به‌گویره‌ی ئهم بؤ‌چوونه زانستی‌یه، تواناو داهیتانو بؤ‌چوونی وردی (هوار) مان بؤ دهرنه‌که‌وئ، که هیتشتا له نیراندا چهنده‌ها شتیوه زمان هه‌یه، زمانی نه‌فیس‌تاماان پی نه‌ناسینی و له‌وانه‌یش، شتیوه زمانی چوارینه‌کانی بابا تاهیره، که سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی یانگزه‌ی زاینی‌یه^{۲۷۰}.

دیسان(هوار) نه‌ئئ: یه‌کئ له‌و شاعیرانه‌ی که به‌شیک‌ی زۆری له هۆنراوه‌کانی به‌شتیوه‌ی تاییه‌تی خزی داناوه، باباتا‌هیر عورینه، که چوارینه‌کانی به‌شتیوه‌ی هه‌مه‌دانی، یا شتیوه‌ی لوری داناوه، به‌لام له‌م دوو شتیوه کامه‌یان بووه، که‌ئئ قسه‌ی جیا جیا له‌م باره‌یه‌وه کراوه، هه‌روه‌ها(هوار) چوارینه‌کانی بابای له سالی ۱۸۸۵ زاینی‌دا له گو‌فاری ناسیایی *Journal Asiatique* له‌گه‌ل وهرگیرانی‌دا بؤ سه‌ر فه‌رنسی چاپ کردوه، و باباتا‌هیری خستۆته ریزی رۆبیرت برنز *Robert Burns* (۱۷۵۹ تا ۱۷۹۶ زاینی) که یه‌کئ‌بوو له شاعیره به‌ناوبانگه‌کانی سکوتلانده^{۲۸۰}.

دکتور خانلری نه‌ئئ: له‌وه نه‌جئ که زمانی کوردی بچیته‌وه سه‌ر زمانی مادی کۆن^{۲۹۰}.

نه‌میر شه‌ره‌ف خانی بدلیسی، میژوونوسی به‌ناوبانگی کورد، که شه‌ره‌ف‌نامه‌که‌ی سالی(۱۰۰۵) کۆچی‌دا ته‌واو کردوه، کوردی به‌گویره‌ی زمانه‌که‌ی کوردوه به‌چوار به‌شه‌وه: کرمانج، لوری، که‌له‌وری، گۆزان^{۳۰۰}.

میژووی مه‌ردوخ، له‌باسی تیره‌وه هۆزه‌کانی کورد دا، له‌باره‌ی به‌ختیاری و لوره‌وه نه‌ئئ: (به‌ختیاری) به‌شیکه له‌(لوری گه‌وره)و دوو به‌شن(چوارلنگ)و(هه‌فت لنگ)، به‌شی یه‌که‌م وان له‌کرمانشان و نیسه‌فه‌هانو شووشته‌رو زهر دکووه، به‌شی دووه‌م وان له‌(بروجرد) و (کولپایگان). نزیکه‌ی شه‌ست هه‌زار خیزاننو هه‌ردوو به‌شه‌که سیویتیج(۲۵) تیره‌ن. «هروانه: جغرافیای سیاسی ایران ص ۷۲. هه‌روه‌ها دوکتۆز (فریج) له‌کتییی (کردلر)دا، دانی به‌وه‌وه دانه‌وه که به‌ختیاری‌یه‌کان کوردن. رۆژه‌لات ناسی به‌ناوبانگ (کی‌رز) نه‌ئئ: ژماره‌ی به‌ختیاری‌یه‌کان له سالی(۱۹۱۸)دا (۱۷۰۰-۱۷۰) که س‌بوون^{۳۱۰}.

(لور): تیره‌یه‌کی گه‌وره‌یه، دووبه‌شن، (فیلی)و (مامه‌سه‌نی)، هه‌روه‌ها به‌فیلی

نهلین (لوری کوچک) یا (فضلویه). وه مامهسه نی واته مام حهسه نی و لوری که وره میشی پتی نهلین، هندی کهس لوریان کردووه به دوو به شه وه (پیشکووه) و (پشتکووه). لور بسیتو ههشت (۲۸) تیره، لوری (پیشکووه) و (پشتکووه) ههشتا ههزار خیزاننو بهشی زوریان شیعه ن.

یاقوتی حه موی له (معجم البلدان) داو، جه ودهت پاشا له میزووه که ی خزی دا، له برگی به که م لاپه ری (۲۴۲) و، دوکتور (فریج) له (کردلر) و (سرمالکوم) و (لوری) و (هاسل) و (براون) و (نینسیکلوییدیای نیسلام) له باره ی (لوری) و (بهختیاری) وه، بهدریژی نووسویانه و دانیان به وه داناه که کوردن ۳۲۰.

ماموستا خال نهلی: زمانی کوردی به چوار بهش دابهش نه کری:

۱- زازا

۲- کرمانجی دهسته چپ «شمالی» که (بۆتانی) و (بادینانی) و (ههکاری) و (بایزیدی) و (شه مدینانی) به.

۳- کرمانجی دهسته راست که (سۆزانی) و (بابانی) و (موکریانی) و (نهرده لانی) و (که له لوری) و (گلدانی) به.

۴- لوری، که (بهختیاری) و (لهکی) و (فهیلی) به ۳۳۰

لهکتیبی (دستور جامع زبان فارسی- تالیف استاد عبدالرحیم همایونفرخ چاپ دوم- از انتشارات مطبوعات علی اکبر علمی - ۱۳۳۸، ص ۲۹۳) دا نووسه رکه ی دانی به وه داناه که (لوری) شیوهیه کی کوردی به، کاتی که لیکۆلینه وه و پشکینی کردووه له وشه ی (چاق) داو نهمرو له فارسی دا به واتای (قه له و) به کار دیت، نهلی:

بۆم ده رکه وت نهم وشه به له بنه رمتدا (کوردی لوری) به و له (چاک) ه و مهرگیرا وه نیستایش لوره کان به شیوهیه کی ناسایی به کاری نه هینن، واته (باش = چاک).

• وه کو نه زانین نهمرویش لای خۆمان، وشه ی (چاک) هه مان واتای هه به (وهرگیر).

(لیکۆلینهوه لهوشه و زاراهه کانی باباتاهیر)

تانیستا گه‌لێ جار چوارینه‌کانی باباتاهیر چاپ کراوه، له‌کۆتایی زۆربه‌ی چاپ‌کهندا، چهند لاپه‌ریه‌یک ته‌رخان کراوه بۆ فه‌ره‌ه‌نگۆکی وشه‌و زاراهه‌کانی و دانیشیان به‌وه‌داناهه‌که‌بابا، لۆر، یا لۆرستانی یا به‌ختیاری بووه‌، به‌شێوه‌ی لۆری یان وه‌کو لۆری یا ه‌ند هۆنراوه‌کانی داناهه‌و نیتر باسیک له‌وه‌وه‌نه‌کراوه، که‌به‌یه‌کێ له‌شێوه‌ زمانه‌کانی کوردی چوارینه‌کانی داناهه‌. نه‌وه‌که‌سانه‌ی که‌ دیوانی بابایان چاپ کردوه‌ یان له‌وباره‌یه‌وه‌ لیکۆلینه‌وه‌میان هه‌یه، نه‌وه‌میان خسته‌وته‌ پیش چاو، که‌به‌ دزیایی ماوه‌ی سه‌رده‌می بابا، تانه‌گانه‌ نه‌مۆ گه‌لێ گۆران و ده‌ستکاری روه‌ی داوه‌ له‌ هۆنراوه‌کانی دا، هه‌ریه‌که‌ له‌وه‌که‌سانه‌، به‌نازمه‌زوو، و سه‌لیقه‌ی خۆی، چهند وشه‌یه‌کی گۆریه‌وه‌ له‌ جیاتیاندا وشه‌ی فارسی داناهه‌، خۆنه‌گه‌ر واتای چهند وشه‌یه‌کی لۆری تێ نه‌گه‌یشتبێ، یان بۆی نه‌خوێندرا‌یینه‌وه‌، نه‌وا خۆی چی بۆ هاتوه‌ و چۆنی بۆ سازکراوه‌، وای لێ کردوه‌، بۆنه‌م مه‌به‌سته‌ بېروانه‌ (باباتاهیری هه‌مه‌دانێ - روشنبیری نوێ - ژماره‌ (١٠٨) سالی ١٩٨٥ ل ١١٨). له‌به‌ر نه‌وه‌ گه‌لێ گۆران هاتوه‌ به‌سه‌ر چوارینه‌کانیدا و زۆر وشه‌ی تایبه‌تی به‌سه‌رده‌می بابا تاهیرمان له‌کیس چوه‌، تهنه‌ا رێگای به‌ده‌ست هێنانی به‌شیکێ زۆریان نه‌وه‌یه‌که‌ په‌نا بیه‌ینه‌ به‌ر کۆمه‌لێ له‌ باشترین ده‌ستنوسه‌ هه‌ره‌ کۆنه‌کانی هۆنراوه‌کانی بابا و نه‌وه‌که‌شکۆلانه‌ی که‌ یارمه‌تیمان نه‌ده‌ن بۆ نه‌م کاره‌، نه‌وانه‌یه‌ که‌ هێشتا ده‌ستی ده‌ستکارییان نه‌گه‌یشتۆتێ و سه‌ده‌ها ساڵ له‌تیوان لاپه‌رمه‌کانی نه‌وه‌ ده‌ستنوسانه‌دا له‌گۆشه‌وه‌ که‌ناری دوور ده‌ست له‌کتیبه‌خانه‌کانی ناسیا و نه‌ورویادا وه‌کو خۆیان ماونه‌ته‌وه‌ بێ گومان نه‌م کاره‌ زانسته‌یه‌ش پێویسته‌ به‌زانییه‌کی شاره‌زایه‌، تابتوانت به‌شیکێ زۆر له‌وشه‌و زاراهه‌کانی بابا ساغ بکاته‌وه‌، بێگومان گه‌لێ وشه‌و زاراوه‌یه‌شی نه‌میتێته‌وه‌ که‌ ناتوانرێ وه‌کو چۆن بووه‌ له‌سه‌رده‌می بابادا به‌وشێوه‌یه‌ بخوێنرێته‌وه‌، چونکه‌ نه‌ فه‌ره‌ه‌نگیکێ لۆری وامان ده‌ست نه‌که‌وتێ که‌ واتای هه‌موو وشه‌کانی بزانیو، نه‌ به‌ رێنوسێ نووسراوه‌ته‌وه‌ که‌ بتوانرێ بزۆینه‌کۆرته‌کان یان هه‌موو ده‌نگه‌کان بگرتنه‌وه‌. به‌لام هه‌رچۆنێ بێ، نه‌توانرێ به‌هۆی به‌راوردکردنی له‌گه‌ل نه‌وه‌ هه‌موو شێوه‌ زمانانه‌ی که‌ کوردی هه‌یه‌تی، له‌گه‌ل نه‌وه‌ هه‌موو زمانه‌ زیندوو، و سه‌ردوانه‌ی که‌ پێوه‌ندی یان پێوه‌ هه‌یه، گه‌لێ لایه‌نی تاریکو نووتک پرون بگرتنه‌وه‌ و په‌رده‌ له‌سه‌ر زۆر وشه‌و زاراهه‌ لابدرێ، که‌ به‌دزیایی رۆژگار، یا به‌جێ

هیلراوهو نیتر به کار نه هینراوه، یان به چوریکي تایبتهی به شیوه که گزراوهو چوته قالبیکی ترهوه نهوهی که شایهنی باسه نهویه، که زږبهی زږی نهوانهی که لهبارهی شیوهی زمانی باباوه نووسیویانهو بیرو رای خویان دهربرپوه، یاهر کوردی یان نه زانیره، یا لهوانیه چند وشهیهکیان زانیبئ، نم کاره زانستهی به ورده پریچر په نایهش بهم شیوهیه چارمسه رناکرئ ونایش گانه نهجامیکی نهوا.

هرکاتئ که چوارینهکانی بابا تاهیرم نهخوتندهوه، گهلی وشهو زاراوهکانی باباتاهیرم بهر چاو نهکوت، کهله شیوهکانی نهمرږی کوردی دا هن، هندی وشهو زاراوه نهبئ، که نه توانم بلیم تایبتهن به شیوهی لوری و نه مهیش شتیکی زږد ناساییه. نهگر نهمرږ نیمه بمانهوی کاریکی وابکهین، که هر شیوه زمانی له زمانه که مان، کومه له وشهیهکی تایبتهی به خوی لی دهر بهتین، به مرچئ له شیوهکانی ترده نهبئ، نهوا به ناسانی نم کاره نهکرئ، مه بهستم لیردها نه مه بو، نهو وشهو زاراوانهی که باباتاهیر به کاری هیناون به شیکیان تایبتهن به شیوهی لوری نهوانی تریان نه توانین له شیوهکانی ترده بدوزینهوه، به شوی زږریان له شیوهی کرمانجی خوارودا هن و هر کومه لیکي له ناوچهیه کدا به کار نه هینرین، هندیکیشیان له شیوهی هورامی دا به کار دین و به شیکیشیان له کرمانجی ژورورودا، ونه مانه له شوتنی خویاندا دین.

بنچینهی نم لیکولینهویه له سهر کتیبی (شرح احوال و آثار دوبیتی های بابا طاهر عریان- به کوششی دکتر جواد مقصود- چاپ دوم ۱۳۵۴ خورشیدی) په، که بیجکه له دیراسهیهکی دورو دریزی باباتاهیر سی سه دوشه ست و پینج (۲۶۵) چوارینه و چند غزه لیکي نویسی تیدایه و له گه ل چند ده ستونوسو چوارینه چاپکراوهکانی بابادا به راوردی کردون و دوی نهوه فره منگوزیکي بق داناه، له ژیر ناو نیشانی: (هندي له وشهو زاراوهکانی دوبهیتی پهکانی باباتاهیر)، له فره ننگدا چند وشهیهکی عه ربی تیدابوو، له بهر نهوهی که په یوهندی به لیکولینه وکه مانه وه نه بو، جیامان کردنه وه، چند وشهیهک نه بئ، که به پیتی ده ستوری کوردی به کار هاتون و مگو: به لایه، قه فایه، مویته لایه یان وشهی (سمک = سه مک) که عه ربییه، به لام بابا به واتای (زهوی) به کاری هیناوه، به کوزیهی بیرو پای پیشینان له کوردهواری دا، به به لگه وه روونم کردوته وه له شوتنی خوی دا پیش چاوتان نهکوت.

نهو وشانهیش که له زمانی کوردی و فارسی دا وهکو یهک دهر نه برتزو، واتایان

وهكو په‌كه، نه‌مه شتتكي ناسايي‌په‌و له‌گه‌لئ زماڼي تړي هيندو نوروپي‌دا به‌شيكي زوربان به‌كارديتن، له‌برنه‌وه‌ي كه له‌فهره‌نگوكي وشو زاراوهمكاني بابادا نه‌بوون، به‌راوردم نه‌كردن، بڼ نمونه هه‌نديكيان لټره‌دا پيشان نه‌دم:

گول، هرگيز، شادي، ده‌ريا، ده‌ست، سوود، زيان، يار، نه‌گه‌ر، دل‌به‌ر، تاريخ، دهر، دهرمان، دوست، دور، سهر، ده‌شت، به‌هار، باغ، جه‌نگ، گه‌رم، بازار، گه‌وه‌ر، هيچ، تخت، فه‌رياد، خه‌نجه‌ر، گورگ، نامه، رهنگ، بار، هه‌زاران، خاك، ميوه، پير، تير، درمخت، تنگ، ته‌ر، مار، لانه، چاره، كه‌س، دهرويش، هه‌ميشه، خشت، ناواز ... هتد.

هه‌نديچ له‌وشو زاراوهمكان كوردي په‌تين، كه‌جي له‌فهره‌نگوكي وشو زاراوهمكاني بابادا نه‌هاتون، دهرم هيتاوينو خستوومنه‌ته ناو وشو زاراوهمكان، بڼ نه‌وه‌ي كه ديارين خه‌تم به‌زيربان‌دا هيتاوه‌و، واتاكانيانم نووسيووه نمونه‌ي شيعريم بڼ زوربان هيتاوه‌ته‌وه، نه‌مانه‌ي خواروه هه‌نديكن له‌و وشانه:

بر، كسر، به‌رينه، بكه، بوو، بوينه، بويني، بيم، چش، رڼ، رڼج، زاني، زوان، سووته‌ني، كه‌ره، له‌و، نه‌سووته، نه‌وي، نه‌وينم، نه‌وينه، وا، وايم، واپوو، واجه، په‌... هتد.

وشو زاراوهمكاني بابام وهكو خوي نووسيوته‌وه له‌دواي نيشانه‌ي (=) خستوومنه‌ته سهر ريتنوسي كوردي‌و، نه‌مرق چوڼ نه‌خوينرينه‌وه، به‌وجورم نووسيووه‌ته‌وه‌و، واتاكانيانم وهكو خوي به‌فارسى نووسيوته‌وه تپي(ف)م له‌كوتايي‌پان‌دا داناوه له‌باتي وشه‌ي(فارسى)و دواي نه‌وه وهرم گيړاون بڼ سهر كوردي، نه‌و وشانه‌ي كه‌له‌زماڼي كوردي‌دا واتاي تر نه‌بخشن، به‌و واتاياه‌ش ليكم داونه‌ته‌وه، نه‌و وشانه‌يشي كه تا نه‌مرق گورانيان به‌سهر‌دا هاتوه، له‌شويتني خويان‌دا روونم كردوونه‌ته‌وه دواي نه‌وه، وشو زاراوهمكاني بابام به‌راورد كردووه له‌گه‌ل فه‌ره‌نگه كوردي‌په‌كان‌دا

بڼ هر وشو زاراوهمك نمونم له‌هونراوهمكاني بابا هيتاوه‌ته‌وه، چه‌ند وشه‌يك نه‌بي كه‌له‌چوارينه‌كان‌دا، ده‌ست نه‌كه‌وتن هه‌روه‌ها له‌غه‌زله‌كانيش‌دا نه‌بوون، وه‌نديچ له وشه‌كان تنها له‌غه‌زله‌كان‌دا هه‌بوون كه‌ه‌مووي نه‌كاته چلو بيتج (٤٥) به‌يت.

به‌شيكي زورم له‌وشو زاراوهمكاني بابا، له‌هونراوهمكاني شاعيره كورده‌كانمان‌دا دوزيه‌ومو بڼ هه‌ريه‌كتي له‌وانه به‌يټيكم به‌نمونه هيتاوه‌ته‌وه.

وهكو باسكرا بنچينه‌ی نهم ليكۆلینه‌وه‌یه له‌سه‌ر كۆتییی (شرح أحوال آثار
دووییته‌ی‌های باباطاهر عریان ...). و، هه‌موو نمونه‌ی هۆنراوه‌كانی بابام له‌مه‌وه
وه‌رگرتوووه له‌كۆتاییاندا ناوی بابا و ژماره‌ی چوارینه‌ و لاپه‌ره‌كه‌یم به‌نیشانته‌ی
(با، ژ، ل) داناوه.

بژ وشه هه‌ورامی‌یه‌كان، وهكو سه‌رچاومه‌یه‌ك كه‌لكم له مامۆستا هه‌مه‌كه‌ریم
هه‌ورامی وه‌رگرتوووه له‌پال ئه‌و وشه هه‌ورامی‌یانده‌ نیشانته‌ی (هه) م داناوه. زۆر
سوپاسی مامۆستای ناوبرا و ئه‌كه‌م.

نیشانه‌کانی نهم لیکۆلینه‌وه‌یه

ف: واتای وشه و زاراو مکان به‌زمانی فارسی نووسراوه ، له‌کۆتایی‌یاندا نیشانه‌ی(ف)م داناوه، که‌کورت کراوه‌ی (فارسی)یه، دوا‌ی نه‌وه کردوومن به‌کوردی‌وله‌شوتنی پتویستدا سه‌رنجه‌کانی خۆم نووسیوه.

(باژن): له‌ناوکه‌وانه‌دا، له‌کۆتایی هۆنراو مکانی باباتا‌هیره‌وه نووسراوین بۆ نهم مه‌به‌ستانه: با = باباتا‌هیر. ژ = ژماره‌ی چوارینه‌کانی باباتا‌هیر که‌له (شرح دو‌بیتی‌های باباطاهر عریان- به‌کوششی دکتەر جواد مقصود) وه‌رگیراوين. ل = لاپه‌ره‌ی هه‌مان سه‌رچاوه.

پ: په‌راوتزی هه‌مان سه‌رچاوه.

نخ ف: ده‌ست‌نووسی دیوانی باباتا‌هیری(خانم فرزانه). «په‌راوتزی هه‌مان سه‌رچاوه».

نو: رباعیات باباطاهر از‌نسخه‌ مجموعه چاپی ۱۲۷۴ق په‌راوتزی هه‌مان سه‌رچاوه».

هرن: رباعیات باباطاهر بتصحیح(هرن الن) بنقل از‌وحید دست‌گردی په‌راوتزی هه‌مان سه‌رچاوه».

ش: شماره، مه‌به‌ست ژماره‌ی چوارینه‌یه په‌راوتزی هه‌مان سه‌رچاوه».

هه: به‌رام‌بهر به‌و وشه هه‌ورامی‌یانه نووسراوه که له (مام‌ستا حه‌مه که‌ریم هه‌ورامی)یه‌وه، وه‌رگیراوه.

خان: فه‌ره‌نگی خان.

مردوخ: فه‌ره‌نگی مردوخ.

مه‌هاباد: فه‌ره‌نگی مه‌هاباد.

وشه و زاروه کانی باباتاھیر

و

بہاروردگردنیان لہ گہل سیوہ کانی زمانی کوردی دا

● اجرین = ناجورین = ناچرین: اذرین(ف). ناگرین، ناگرین (ہ). لہوہ نہ چتی کہ وشہی(ناجور)، واتا خشتی سوور، نو خشتی کہلہ ناو ناگردا سوور نہ کرتتہ وہ، لہ وشہی: (ناگر، نایر، ناور) ہوہ ہاتین.

ناجور: خشت سوور بووگ. (مہردوخ)

معنم نان(ناچرین) مورغی کہ فیلحال

بسووجم عالمی کسہ ہر زمانم بال

(باژ ۸۷ ل ۱۱۹).

● اذرین = ناچرین: اتشین(ف). ناگرین، نایرین(ہ).

تویی لہو شہککیرینو یاسمین ہر

موٹان نمز(ناچرین) ہم دیدمگان تمی

(باژ ۵۷ ل ۱۱۳).

من نان شہمعہ کہ شہککیم(ناچرین) بی

کسی کہ سووتہ دل نہ شہککش ہمین بی

(باژ ۲۲۲ ل ۱۶۳).

● الالہ = نالالہ: لالہ، کل شقایق(ف). کولالہ، کولالتی(ہ).

خورم کووہان خورم ہامون خورم دشت

خورم نانان کہین(نالالہ) بیان کیشٹ

(باژ ۱۰ ل ۱۰۴).

(نالالہ)ی خوم کہ خوش رنگستو خوشبوو

سہر فرزی ہمہ(نالالہ) بیان بی

(باژ ۳۱۳ ل ۱۶۱).

● الاوہ و الاوہ = نالاوہ و نالاو: الو وشعلہ و زبانہ(ف).

کر، کر سہندنو ہلگیرسان، کلپہ کردن.

نه سرو وشه‌ی (هالاو) هر چنده به واتای هلمی گهرم دیت به زوری به لام له گهل
وشه‌ی (نالاهه، نالاو) دا یهک نه گرنه و هو یهک ریشه‌ن.

هالاو: تاوع- لهیب وهج، شرر، شراره، حراره، شواظ (مهردوخ) نالاو:
نالوزکاو، هالاو (خال).

سهر کاهان که نه شکم لاهه کیره

ز ناهم هفت چهرخ (نالاهه) کیره

(با.ژ. ۲۴۰ ل ۱۴۶).

ز چشمان نان قهرم نه خگر بیارم

که دنیا سهر به سر (نالاهه) کیره

(با.ژ. ۲۴۴ ل ۱۶۸).

● اماجه = ناماجه: نشانگاه (ف).

ناماجه، شوینی نامانج، جیگای نامانج، نیشانگا.

دورین (ناماجه) دنیسای فانی

یهکی نه شکسته تیری بی بهرستم

(با بهیتی ۱ ل ۱۷۵).

● امو = نامو: هات.

ناما (ه).

موسولمانان سی دورد (ناموو) به یلنبار

غریبی و نه سیری و غمی یار

(با.ژ. ۵۰ ل ۱۱۲).

● امیته = نامیته: امیخته (ف)

تیگه لاهو. نامیته: شتی تیگه ل (خال). بهیتیکی فولکلوری:

نه کمر و مین تو شاییم و مدل وئ

یاخوا شاییمکم (نامیته) ی دل وئ ۳۴،

دل و دلبر بهم (نامیته) وینم

نه وونه دل کی و دلبر کودامست

(با.ژ. ۱۰۲ ل ۱۰۲).

موسسه‌سسل زولف بمر پوو پسته دیری

کولو سونبول بههم(نامپته) دیری

(با.ژ. ۳۴۳ ل ۱۶۸).

● اوا = ناوا: مخفف اواز، بانگ، ندا، ویمعنی خواندن و طلبیدن و دعا هم آمده (ف) کورت کراوهی ناواز، بانگ، هاوار، واتای بانگ کردن و خواسترو دعایش نه‌گه‌پنتی.

سحسر بولبول زنه(ناوا) بکولبون

کههرکه عشق نهداره موره لهولا

(با.ژ. ۳۵۰ ل ۱۶۹).

ز ناهم هفت کاردوون پور شمرم بی

نکسر(ناوا) کرم خوونی جگر بی

(با.ژ. ۳۰۰ ل ۱۵۸).

● اوه و اوا = ناوه و ناوا: ابواشک چشم (ف).

ناو وفرمیتسک، بوکو نه‌لین: ناو له‌چاوی هات، یا ناو به‌چاویا هات‌خواره‌وه. نه‌مرلا له‌کوردیدا به‌هردوو واتاکی به‌کاردیت، هه‌روه‌ها له‌شپوهی هه‌ورامیشدا. ناوی(هه)، ناوه‌و چه‌ما ناما. واته: ناو له‌چاوی‌هات.

ز نهم نه‌زبه‌هری یاری کیچو ویجی

شهوانه‌م(ناوه) نه‌زچه‌شمان بریجی

(با.ژ. ۳۳۰ ل ۱۶۵).

● لویته = اوخته(ف). هه‌لو‌اسراو.

ز جادوونی دمرشان چاهی زنه‌خه‌دان

دلی هارووترا(ناویته) دیری

(با.ژ. ۳۴۰ ل ۱۶۷).

په‌ریشان چون کمری نان تاری زولفان

به‌هر تای دلی(ناویته) دیری

(با.ژ. ۳۴۳ ل ۱۶۸).

● ایو = نایوو: اید(ف). دیت.

بی ته کولشن به‌چشمه‌م کولخن(نایوو)

واته کولخن به‌چشمه‌م کولشن(نایوو)

(با.ژ. ۲۰۷ ل ۱۴۰).

● ابي واجی = نهمی واجی: بیا بگو (ف). بی بلی. و مره بلی.
بز واجه (ه). واته: و مره بلی.

له شتیوهی لوړی دا (نهمی) واته (بی) و له هه ورامی دا (بز).

(واجی) له لوړی دا واته بلی و له شتیوهی هه ورامی دا (واچه).

نمکت موشکینه کیسو دمر قه‌غایه

(نهمی واجی) کسسر کمریوون چرایه

(با پ ل ۱۵۱ هرن).

● اخگر = نمخگر: پاره* آتش رخسنده (ف). بشکر.

خطلیلی عشقه‌صمدی موسته‌عیدی سووته نمرود

چرا نمیویستوه نهما له شوعلهی (نمخگر) زیاتر ۳۰

دمر نین نالاله دمر کوویمش جو کولخن

بعداغي دل چو سووزان (نمخگر) ه ستم

(با بهیتی ۱۷۵ ل ۱۷ هرن).

● اخستان: نيسقان، نيسک، نيستيخوان.

ميرزا نولقادر نه‌لی:

کـــزه‌ی زوخی و زام نایاریمین

قرچه‌ی (نيستيخوان) دمر دکاریمین ۳۶

● اشنا و = نیشتاو: شتاب (ف). په‌له، خیرا.

ومرینی‌ته کـــبهر نهمزما ورینی

به‌رینه روزگار (نیشتاو) مـــکه

(با پیل ۱۴۷ هرن).

● اشمرت = نشمورت: شمرد (ف). ژمارد

همزاران داغو ریش نهم سینهم (نیشمورت)

همی‌نه شمورته نهم نشمورته ویشی

(با ۳۴۷ ل ۱۶۹).

● اشمرت = نشمورته: شمرد و شمار (ف). ژمارده، ژماره.

همزاران داغي ویش نهم ویشهم نشمور

همی نشمورته نهم نشمورته (ویشهم)

(با ۳۴۷ ل ۱۴۸).

● **افروته** = **نمفرووته**: افروخته (ف). داگیرساو.

هزاران غم بهل نمندوو ته دیرم

بمسینه ناتهنی (نمفرووته) دیرم

(با: ۱۱۸ ل ۱۲۴).

● **انبان**, **انبانه** = **ننبان**, **ننبانه**: کیسه چرمی از پوست دباغی شده (ف).

کیسه‌ی چرمی خوشه‌کراو. واته: همانه.

فلک نمندر بلی مسکین موونه

نمز نین غم هر چ دمر (ننبانه) دیری

(با: ۳۴۱ ل ۱۶۷).

● **انداتن** = **نمنداتن**: انداختن (ف). هاویشتن، فریدان.

بکس دمردی بلی موو واتهنیه

کسنگ نمز ناسمان (نمنداتن) یه

(با: ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● **اندوته** = **نمندوته**: اندوخته (ف). کزکراوه.

هزاران غم بهل (نمندوته) دیرم

بمسینه ناتهنی نمفرووته دیرم

(با: ۱۱۸ ل ۱۱۹).

نهای ناله‌غمی (نمندوته) بونو

عیاری قطلبو خالیص بووته بونو

(با: ۲۰۶ ل ۱۴۰).

● **او = نمو**: ناو.

کولی کیشستهتم پعی نمونند داسان

(نمو) نمش نمز دیده دادم صویجوشامان

(با: ۱۷۶ ل ۱۳۴).

● **اون = نمون**: آن (ف). نهوه. نونه، یا، نانه (ه).

مکن (نون) مسکین بی قلمرو بمرستهتم

من نان سووزنده شهمی بی سرستهتم

نکاری ناخیرت نکاری دنیا

من (نون) خوشکیده نکلی بی بمرستهتم

(با: ۹۲ ل ۱۲۰).

● ای = ئه‌ی: این(ف). ئه‌ی، ئه‌مه، ئینه(هه). خانا ئه‌لت:

عهرزی و مصفی ذات ختم الانبیا

تا به ئینقراض(ئه‌ی) دهوری دنیا، ۳۷،

بوره(ئه‌ی) پووینی تهباجو بهه‌ارم

خه‌یالته موندیسی شه‌به‌ای تارم

(باژ: ۱۰۳ ل ۱۲۱).

به‌شاخی کول سه‌ه‌ر بولبول هه‌می کوفت

که(ئه‌ی) کول بی و مفا‌بی، بی و مفا‌بی

(باژ: ۲۶۹ ل ۱۵۲).

● ایمون = ئیمون: ایمان، هه‌ستیم(ف). ئیمان، هه‌مین.

به‌رای خا‌طری یه‌ک سه‌ه‌بیز ره‌نگی

هه‌می ته‌ر سه‌م که(ئیمون) هه‌م به‌سووزم

(باژ: ۲۱۵ ل ۱۰۹).

ئه‌که‌ر مه‌ستانی مه‌ستیم ئه‌رتو(ئیمون)

ئه‌که‌ر بی یاو و ده‌ستیم ئه‌رتو(ئیمون)

(باژ: ۱۸۶ ل ۱۳۶).

● اینه = ئینه: این است(ف). ئه‌مه‌یه. ئینه(هه). هه‌یدی ئه‌لت:

(ئینه) تو دهلیل کـــام دهره‌داری

عهرزی کام فه‌ره‌اد به‌شیرین ماری، ۲۸۳،

هه‌می جور مه‌م که مو ته دوست بیره‌م

هه‌ر که ته دوست بیره حاله‌ش(ئینه)

(باژ: ۲۵۷ ل ۱۴۹).

جور مه‌م(ئینه) که مو ته دوست بیره‌م

هه‌ر که ته دوست بیره حاله‌ش(ئینه)

(باژ: ۳۶۱ ل ۱۴۹).

● باز: مرغ شکاری و نیز سلاطین انرا شکارنمایند.(ف)

بالنده‌ی راومو هه‌روه‌ها پاشاکان راوی نه‌که‌ن.

جورمه(بازی) بودم ره‌ه‌تم به‌نخ‌جیر

سه‌یه جه‌شمی زه‌ده به‌ر بالی مو تیره

(باژ: ۵۲ ل ۱۱۳).

● باشه: نَبِي، دَی، باشه.

بیلا ره مزی ز بالایی ته (باشه)

جنون قیسی ز سهودایی ته (باشه)

بمصورت لاله مریتم ئین گومانه

که به نهان دهر تماشایی ته (باشه)

(با: ۲۴ه ل ۱۴۷).

● باغوانان: باخه وانان، باغ وانان. هردی نَلتی:

(باخه وان) بَق نَو مِه بَسته کَوَل نَه لَو نَفِیتَه وَه بَق نَه وَی کِه وَه ی بکاو بَق پاره

بیگزرتیه وه ^{۳۹}

حه مدی نَلتی:

[تا] عمرق ریژی خه جالمت کَوَل له مشرمی تَو نَبوو

نهی نمرانی (باغوان) بی چارویه باسی کولاب ^{۴۰}

لاله کاران دیگر لاله مکارید

(باغبانان) بوو دست نمرکول بدارید

(با: ۲۷ه ل ۱۰۸).

پل ۱۰۸ ن خ ف: (باغ وانان) له لعباتی (باغبانان).

● بالان: داموتله، بالنده، متحرک (ف).

داووتله مهل، نهوهی که بیجووتی.

هزاران لعل با من پیش کردی

هممه قه لوانی ته (بالان) (بالان)

(با: ۱۷۴ه ل ۱۳۴).

● بیو: بوده باشد (ف). بیو، بیوایه بیو بیو. بیو (ه) له شیوهی هه ورامی دا.

نَلتی: بیو نَبوو. واته: هه بیو نه بی.

صهیدی نَلتی:

یا موعجزهی دست مسیحای مریم

نیشی بیده یار نیشمو (بیو) کم ^{۴۱}

چ پورسی که چرا قه مدت (بیو) ختم

خمی لهدم نمر نان پیچ و خمی ته

(با: ۲۱۸ه ل ۱۴۲).

● بیی : باشی(ف) . بیی، بیی(هه).

نەگەرگەوهەر(بیی)خواهون نەداری

هەمین ئین جـوونی توکەبی پەواج

(باژ ۱۸۶ ل ۱۰۶).

● بتو بتان = بوتوبوتان: زیباو زیبایان... (ف).

بتوبتان: شوخ و شوخوشەنگەکان.

بوت(زەبیحی)

بێخود ئەلتی:

بێخود بەگەردەموو لەسەخاکم بەسەر وەهەم

هەر وەک دەمو چنۆی(بتان)نیشەوهەشم ٢٠

هەردی ئەلتی:

لەن کۆلزاری دلداری و بەهەشتی خۆشەوێستی بوو

و مەکو بتخانە مەیدانی(بت)ی جوانی بەرستی بوو ٢٣

(بوت)ی مەن کە مەبەیی مەن قیبلەیی مەن

تەیی هەرسوو نەظەر سوویی تە بێرەم

(باژ ١١٥ ل ١٢٣).

لەمچین کـهـ (بوتان)لەه جینی دل

هەر چ شەان واتەیی بەس لەه جینی دل

(باژ ٨١٨ ل ١١٨).

● بەس = بەدەس: بەدست(ف). بەدەس.

دو(دەس) بەرەسەر زەنچون طیفلی بەخوو

زەمبەرمەت رووزو شەو ئینەش مەدەرە

(باژ ٥٣ ل ١١٣).

● یز: برد. (کرمانجی ژووروی: یر)

برن مصدر بمعنی الذهاب بالشئ، فعله الحالی (دبه) (الهدية الحميدية)

پەرتو هەکاری ئەلتی

وی ژ نو جەنبا ئەفینتی دل ژ مەن(یر) دل ژ مەن

عشومەیک وئی حورەینتی دل ژ مەن(یر)دل ژ مەن ٢٤

هزارمت دل به غارمت (بر) تمویشه

هزارانمت جگر خونگر تمویشه

(با: ۲۴۷ ل ۱۴۸).

● برائن = برانمن: برانند (ف) دهر بکن، لی خون.

راندن: لیخورین (خال)

همه گرمو (بروونمن) واته نایم

ته نمر دمر گمر بروونی واکیشم

(با: ۱۲۰ ل ۱۲۶).

پ ل ۱۲۶ ن خ ف: (همه نمر دمر برانمن) هاتووه له باتی

(همه گرمو بروونمن).

● برزی کرک = بهرزی گرهک یان بهرزی گهریک:

له فارسی دا (برزی گری)، (ی) ی کو تایی به که ی یا بۆ تاکه، یان بۆ نه ناسراو، بهوشتیوهیه ی که له پهراویژدا هاتووه، که (بهرزی گهرک یا، بهرزی گهریک) له تایبهتی به به زمانی کوردی، واتا وهرزی تریک، جووتیاریک. له متهن که دا نه لی

یهکی (بهرزی گهری) نالان دهرنن دشت

به چمشمی خون فشان ناله میکیش

(با: ۱۴ ل ۱۰۵).

له: پ ل ۱۰۵ ن خ ف برزی کرک = (بهرزی گهرک = بهرزی گهریک).

● برکیاشم = بهرکیاشم: نزد چه کسانی بروم یا باشم (ف)

بۆلای چه کسانتی بروم یا لای چه کسانتی بم.

کیا: واته چه کسانتی بیتک هاتووه له: کی + (کی) = کتی وه (ا) بۆ کۆیه. نه مرۆ له کوردی دا، لهشتیوهی هورامی (نهلف) نه چیتته سه رناو وکۆی نه کاتهوه.

بهئین بی ناشنایی (بهرکیاشم)

بهئین بی خانمانی (بهرکیاشم)

(با: ۱۲۰ ل ۱۲۶).

● برنائیم = بورنائیم: جوانیم (ف). کهنجیتیم، لاوتیتیم.

وابیدم پیرو (بورنائیم) نه موند

بهئین تووشو تهوانائیم نه موند

(با: ۲۸ ل ۱۴۴).

● **بریجم = بریجم:** بریزم (ف). بریزم.

نمکر دستم رسد خونعت (بریجم)

بوینم ناچ پنگی نهی دل نهی دل

(با ژ. ۸۰ ل ۱۱۸).

● **برینه = برینه:** پانه، فراوانه، دورو درتزه.

همی خواهی که میهر نزم مو بیری

(برینه) روزگار نیشتاب مکره

(با ژ. ۲۴۲ ل ۱۴۷).

● **بساجه:** بسازئ، نساژئ.

دلی عاشق به پیغامی (بساجه)

خمار نالوده باجامی (بساجه)

مرا کیمیجیعتی چشمی تو کافیت

لغناعت کمر به بادمی (بساجه)

(با ژ. ۲۲۲ ل ۱۴۲).

● **بسازم = بمانزم:** بسازم (ف) بسازم، ریک بکوم.

بیسا مردی کمداری برلیم نی

بمیرم یا بسووزم یا (بسازم)

(با ژ. ۱۲۵ ل ۱۲۵).

لهباتی (بسازم) له: پل ۱۲۵ هرن: (بسازم).

● **بسه = بسه:** بس است (ف). بسه.

مهلاوسمان نه لئ:

لغوشکی و سردی تبعه وا لغزملکاودا زمل و ژووزی

(بسسه) رووزمردی خو تو سمبزهپوشی قات برو ناکه‌ی ۱۵.

بشهم نزم حاجیانی حج بیورسم

ککین دیری (بسسه) یادیر تکرشهم

(با پ ل ۱۲۶ هرن).

● **بشم = بشم یا بشم:** بشوم، بروم (ف).

بیم، بروم، بجم. له شتوهی هورامی دا (بشمی) واته برۆین، بچین.

سهیدی نه لئ:

نیشمو دل هر دوو به زاری ولان

(باشمن) بوسمیر بارگهی عمودان^{۱۶۰}

(باشم) واشم که تا یاری کمره دل

به به ختم گریه وزاری کمره دل

(با ۸۲۵ ل ۱۱۸).

(باشم) نالاله زاران دل کمره شاد

دیم نالاله هم داغی ته دیره

(با ۲۳۹ ل ۱۴۶).

● بشن = بشن : قهو بالو بدنوتن، سهروین و اطراف هرچیژی (ف).

به زنو بالو له شوتن، سهروینو دورویشتی هرشتن.

مو نان نیسپیده بازم سینسووهان

چرا گاهی موبی سر (باشن) کوهان

(با ۱۸۲۵ ل ۱۳۵).

● بشیم = بشویم، برویم (ف). بین، برزین، بچین بشیهیمی (ه).

(باشیم) بابولبولی شهیدا بکولشمن

نکمر بولبول نمانه ما بنالیم

(با ۱۷۰ ل ۱۳۳).

● بکه : نهمریش به همان شتوهو همان واتا به کار دئی.

دلدار نهئی:

دسا بیرئ له حالی خوت (بکه) وهستن به زیلعت که

بغئی بوئیکه راوکر بوویو نیستاکه به خوت پراوی^{۱۷۰}

(بکه) نماندیشه نهی بیداد پیشه

کمانهم تیر بوو ناله که مانم

(با ۱۴۸۵ ل ۱۲۹).

● بلایه = به لایه : بلاست (ف). به لایه، به لان (ه).

سالم نهئی:

بمومیدی و فای کول بلبلی مسکین چ سوودی بوو

(به لایه) پامی عاشق کهی نهی معشوقی بن پراوی^{۱۸۰}

(به لایه) دل (به لایه) دل (به لایه)

کونهه چشمون کرون دل مویته لایه

(با پ ۱۵۵ ل هرن).

● بلابی = به لابی : به لابیو، به لابی.

(به لابی) دل ————— و دایا دل (به لابی)

کونهه چشمان کرون دل مویته لابی

(با ژ ۲۸۳ ل ۱۵۵).

● بمو = بمو (با ف). به نئیمه، له کهل نئیمه، له کهل من (مول). من (خال)

مکمر شیرو پلنگی ئهی دل ئهی دل

(بممو) دایم به چنگی ئهی دل ئهی دل

(با ژ ۸۰ ل ۱۱۸).

● بنوشه = به نهوشه : بنفشه (ف) به نهوشه. ونهوشه. ونهوشه (هه) به نهوش =

ونهوش (مردوخ)

نالاهی کو هساران هفتیمی بی

(به بنفشه) ی جو کمناران هفتیمی بی

(با ژ ۲۷۷ ل ۱۵۳).

لهباتی وشهی (به نهفشه) له پ ۱۵۳ ل هرن و ن خ ف وشهی (به نهوشه) هاتوه.

● بو = بوو : بود، باشد (ف) بوو، ئه بی. بی (هه).

کوزان نه لی:

وینه ی ئهو، جو امییر (بوو)

بهرامییر نوژمن شییر (بوو) ۴۹۲

حرامم بی ته (بوو) نالاهو و کول

حرامم بی ته (بوو) ئاوازی بلبول

(با ژ ۸۶ ل ۱۱۹).

هرکه پازی دلش واجه به مردوم

یا ئمز دیوانه کی (بوو) یا ز کی جی [۴]

(با ژ ۲۳۰ ل ۱۶۹).

● بو = بوو، یی. لهم به یته ی خواره ودا ئه توانری بۆ هر دوو مه به سته که به کار

به تیری.

نعمنداری که بوستان خوشترم بی

سررم(بوو) کووی، معیدان خوشترم بی

نعمنداری که بوستان خوشترم بی

سررم (بو) کووی معیدان خوشترم بی

(با ۳۰۹ ل ۱۶۰)

لیردا مه لاورسمان نئی:

زولفت که له پرووی روخا شامیکه له سر صوبچه

(بو) شامی غریبانه معیلی ومطمن سرده^{۵۰۰}

● بواج = بگريد (ف). بلی. واجه (ه) ووته (خال)

(بواج) ندم که تو شووری نداری

سهرایا شوور دارم شمر ندارم

(با ۱۱۰ ل ۱۲۲)

● بوته = بوته، بۆته، بۆته (ه).

حاجی قادر نئی:

خالیمه سیککیمی ئیخلاصی نئی موخلیصی من

بیخه نیو(بوته) چ حاجت بومه بیدهی له مەحەلە^{۵۰۱}

ز عیشقەت ئاتەشی دەر(بووته) دیرم

دەرئان ئاتەش دلو جان سووته دیرم

(با ۱۱۹ ل ۱۲۴)

نەوای نالە غەمی ئەندووتە دوو نو

عیاری قەلبوخالیص (بووته) دوونو

(با ۲۰۶ ل ۱۴۰)

● بوره: بیا (ف). وهره، بی، بهو.

زۆر جار له شیوهی کرمانجی خواروودا تیپی (ب) نهکه وئ (بوره) بووه به (وهره).

بوپۆده (ه)

زۆر جار که تیپی (ب) نهکه وئ، تیپی (و) جیگای نهگرئ. وهکو له م بهیت

فۆلکلۆری یه دا دهرنهکه وئ:

وه قوروانت وم کلکه باریک

مردوویمنی تو له قهوری تاریک^{۵۲۰}

لههونراوهی سهروهدا وشهی: (وه، قوروانت، ومقهور = به قوربانتم،
 قهبر) ههروهها وشهی (بیرق) و (بیره)، لهشارهزوردا لهباتی (ومره) بهکار دیت. وهک:
 (بیرق) بابیکمین گمههی منالی

ژن بیواوی بیربئ خوا بیورئ حالی^{۰۳۰}
 (بیره) یانهکم ساحیو یانه نیم

خزمی خوتانم خو بیگانه نیم^{۰۴۰}
 (بوره) (بوره) که جانانم تویی تو

(بوره) (بوره) که سولطانم تویی تو
 تعخود نوونی که عمیرمز تو نهوونم

(بوره) (بوره) که نیمانم تویی تو

(باژ ۲۰۰ ل ۱۲۹).

● بوم = بووم: جغد، سرزمین (ف). کونه به بوو، زهوی

بووم (ه) = کونه به بوو. بووم (ه): زهوی رمق که به که لکی کیلان نهیت.

بووم: خاکو زهویوزار. (خال)

بووم: نیشتمان، خاک، زمین. (مردوخ)

خانای قویادی نهلی.

مستمالی زه ریافت تافتهی نه رمینی

کول قرمز (بووم) زهرد سرکول سؤسنی^{۰۵۰}

وشهی (بووم) لیرهدا واته: زمینه، تخت، بؤ پارچه و قوماش به کار دیت، نه لین:
 نم پارچه، یا نم قوماشه، تهخته که ی زهرد، یان سهوزه یان.. هتد، هه رچنده،
 هه مان وشهیه به لام لیرهدا بؤ مه به ستیکی تر به کار نه هینرئ.

وشهی (بووم) به واتای کونه به بوو، عه رمی به.

له کرمانجی خواروودا که نهوترئ (بووم له رزه) واتا (زمین له رزه) و (بووم)
 لیرهدا به واتای (زهوی) دیت، ههروهها له وشهی (به رو بووم) دا، وشهی (بووم) به واتای
 زهویو زار دیت که نه لین (به رو بووم)، واته (به ری بووم). نهو (و) که که وتوتته نیوان
 (به-بووم)، لیرهدا بؤ (اضافه) به کارهاتوه، وهکو له وشهی (قه تلوعام)، ههردو
 وشهی (قه تل، عام) به (و) ی اضافه بووه به (قه تلوعام) واته (قه تلای عام)، کوشتنی
 خه لکی به کومال، قه کردن، هه ندئ جار، له شیوهی هه ورامی دا بؤ (اضافه) له باتی
 (ی)، پیتی (و) دئ، وهکو: باغ و میری.

واته: باغی میر. نازو گهنم. واته: نانی گهنم.
لیتردا بابا (بووم) بهواتای زهوی، زمین بهکارنهینتی:
موان میجنهت کشتی حسرت نصیبم

که دهرهر مولتو هر (بووم)ی غمربیم
(باژ. ۹۰ ل ۱۱۹).

(بووم) بهواتای کونه‌بوو:

غم نهدم سینهی مو خانه بیری

چو ویرانه که (بووم) ناشانه بیری
(باژ. ۳۴۱ ل ۱۶۷).

هردها بابا لیتردا (بووم و بهری) لهباتی (به‌روبووم) بهکارهیناوه:

بهدل چون یادم ناز (بووم و بهری) نایو

سریشکم بیخود ناز چشمی تم نایو
(باژ. ۲۰۹ ل ۱۴۰).

● بوه = بووه: بود(ف). بووه. بین(ه).

مه‌لا وسمان نه‌لی:

کستانی تن لهدوری ماهی رووت چاک

(بووه) پیراهنی به‌غوویی غمانان^{۵۶}

شوان نهدم گمان یک یک شومارم

(بووه) نیمه شمان کوش واتهدارم
(باژ. ۱۰۴ ل ۱۲۱).

● بوین: بوین(ف). بوین. بوینه. زورجار له‌شویهی کرمانجی خوارودا پیتی(ب.و)

جیکای یکتیری نه‌گرن. وکو له‌ناوچی شارمزوردا نه‌لی: بوین. بوینه. وکو:

هرکالا (بوین) سفید جمینن

حاشیبش سیابیم چاند شیرینن^{۵۷}

دهمی بوره (بوین) حاله‌م ته دلم

دلم تنگه شعی بامو به‌سهر بهر
(باژ. ۵۵ ل ۱۱۳).

مهیم خون، کریه ساقی، ناله موطرب

موصاحب نین سنی دیرم بوره (بوین)

(باژ. ۱۹۰ ل ۱۳۷).

● بوینه: بیینی.

طعبیبم چون (بوینه) بمرموی زار

کمره بمرموی دردمرا بهناچار

(باژ: ۵۶ ل ۱۱۳).

● بویینی: بیینی، بوینی، بیینی، بویینی.

بهییتیکی فولکلوری:

ومرکبیره جیره بله ناوباره

با (بویینی) بالآت نازیز جارچاره^{۵۸}

بمقبربستون گوذمرکون تا (بویینی)

که دنیا با ره یقوونت چ کرده

(باژ: ۲۲۵ ل ۱۴۴).

● بوینم = بوینم: بیینم (ف). بیینم، چارم پی بکوری، بوینم، وینوش (ه).

مانصور خان نه لئی:

ممر قاتر بزای کیکف بگری بمر

ئوسا (بوینم) با آئی شاپرور^{۵۹}

ئکمر دستم پمسد خوونت بریچم

(بوینم) تا چ رنگی نهی دل نهی دل

(باژ: ۸۰ ل ۱۱۸).

شهو ی نایه کمو خوابت (بوینم)

به بختی مو به چشمم لاله نائی

(باژ: ۲۷۰ ل ۱۵۲).

● بی: بود (ف). بوو، بی، بی (ه)

مه لاپه ریشان نه لئی:

ژ نووری حوسمین بهمهشت کمرد بینا

جیلومکر (بی) نوور بمتوول عمر^{۶۰}

چون که رموشمن کمرد کوللی ماسیوا

موله قعب (بی) ومو زوهرمی زمر^{۶۱}

حمرامم (بی) ئکمر بیته نشینم

کشمم دمریای کولبون ساغمری مول

(باژ: ۸۶ ل ۱۱۹).

ز موشکی چین سیاهتر سونبولت(بی)

همزاران دل به قهیدی کاکولت (بی)

(با ۸۷ ل ۱۵۵)

● بیدم: بووم.

وا (بیدم) پیرو بورناتیم نمونده

بمتمن تووورو تموا نائیم نمونده

(با ۲۸۸ ل ۱۴۴)

● بیج: بووم.

میرزا نزلقادر نهآلی:

هتا چینی بهخت سههادت یار (بیم)

جهلای تمو نازار دایم نازار (بیم) ۱۲۶

ز حالی خویشتمن مو بی خمیر(بیم)

نرزونم [ننزونم] درسفر یا در حاضر(بیم)

فوغان تمز دستتی تو نهی بی مرووت

همین [همی] زونم [نونم] کمومری دریمدر (بیم)

(با ۱۶۵ ل ۱۳۲)

● پالو پالائین = پالو پالا نیدن: زیاد کردن، پر نمودن و افزون گشتن و صاف

شدن(ف).

زیاد کردن، برکردن و زردیونو ساف بوون و پالوتن. لهوه نهچی که (پالا)

بهواتای (پالا)یش هاتیب و وشعی (پالائیدن)یش جاوگه و رهگه کی (پالا) و (ن)ی

چوته سهرو حالت پیشان نهآ، بووه به (پالان) لهنیومبهیتی دووهآ.

دلم تمز دستتی نه نالانه نالان

دروونی دل ز خوونم گمشته(پالان)

(با ۱۷۴ ل ۱۳۴)

دوچشم را تمخون (پالا)کونی نه

کولاهی عمقلم تمز سهرواکونی ته

(با ۲۲۰ ل ۱۴۲)

● تاو: تاب(ف). تین، تاو، گهرمی. تاو(هه) = تینو گهرمی، ههروهها بهواتای

گرز کزنو لوول کزنو توند کردنیش دیت.

بهواتای تینو گهرمایی، نالی نهآئی:

فصلی هاوینی جهمننم، فصلی نیستای زمهریر

زمهریر کسی وا بهمننم وابه(تاو) ۱۳۸

بهواتای گرزوی لولوی، عالی که مال باپیر نهآئی:

بئی زویرم لمعلقو پیچو (تاو)ی زولفی زنجیرا

خهلاسی بوو کمچی دوایی بهقولایی مزمت کیرا ۱۴۱

دیشان بهواتای گرزو لولوی دیت:

پیریشان سونبولان پور (تاو) مکه

خومارین نیرکسان خونوا مکه

(با پ ۱۴۷ ل هرن).

● تئرو = تئرو: مرغ صحرائی شبیه به خروس که اورا قراقولو..

نیزگویند(ف).

بالندهیکی بیابانی به وکو که له شیره، که خراقاولو.. پتی نهآین.

مونان مسکین (تئرو)بی پهرستم

مونان سوزنده شمععی بیهرستم

(با بهیتی ۱۷۶)

● تلواسه = تلواسه: بیقراری واضطراب، میل مفرط (ف)

بئی نارامی و شیوان، نارمزوی زور.

نهمرو له کوردی دا بهشتیومیکی کورت کراوه به کار نه هینری و به همان وانا.

وشی (تاسه) لهناوچی شارمزوردا واته نارمزوی زور. هروهها: تاسه (ه).

تاسه: بیرو نارمزوی شت.

تاسهکردن: نارمزوکردنی شتیک. (خال)

هۆریتزا مهنوون وه پای نهجددا

جه (تاسه)ی لهیلی دل وه ومجددا ۱۶۰

بئی ته (تلواسه) دیرم بوره بوین

زهر دهرکاسسه دیرم بوره بوین

(با ز ۱۹۰ ل ۱۳۷).

● نه: تو (ف). تو، نه. نه. تو (خال)

خانی نهآئی:

هرچی کو (ته) چیکر ئه‌ی نیکوکار

هریک نهمدی خومدا سزاوار ۶۶۰

صیدی ئه‌لی:

میان باغو بستان نانچه سروند

فندیو بالو (ته) بق بالا بولندی ۶۷۰

(ته) دوری ئمز بمرم دل دمر بمرم نیست

هواپی دیگری نهمدر سهرم نیست

(با ۹۵ ل ۱۰۴)

سهرم سمودایی کیسوویی (ته) داره

دلهم میهری مهی روویی (ته) داره

(با ۲۳۳ ل ۱۴۵)

● تو: تب (ف). تا، تو. واته: بزر بونوه‌ی پله‌ی گهرمی له‌شو تیپه‌ربوونی

له‌راده‌ی ناسایی ختی.

تهو (مه‌هاباد).

(نعتب دیرم ناجایم میکونه دمر)

همیدوونم که نالوونم شهوو روز

(با ۶۶ ل ۱۱۵)

له‌باتی نیوبیتی یه‌که‌م له (پ ل ۱۱۵ هرن) دا، بعم جیره هاتوه:

[نه (تهو) دیرم نه‌جانم می‌گه‌ره دمر]

● تووش = تووش: تابو طاقتو زور و قدرت (ف).

تینو وزهو هیزو توانا.

هره‌ها به‌واتای به‌یه‌ک گیشتن دیت، وه‌کو نه‌لین: تووشی فلان بووم. دیسان

به‌واتای گیرده‌بوون دیت، ومکو: باش تووش بووم

له‌م دوو به‌یتیمی خواره‌ه بیکه‌س بق هر دوو واتاکه به‌کاری هیناوه:

(تووش) لافاوی عیلم بوومو به‌لام زوو دمر بمریم

سواری واپوری جهل بوومو به‌ناویا تی بمریم ۶۸۰

خوشه سهرخوشی ئمکر تووشی ره‌طیقی (تووش) نه‌بی

رابویری هر به‌کوژانیو قسه‌ی عه‌نتیکه‌وه ۶۹۰

هره‌ها به‌واتای سه‌ختی و ناخوشی دیت، له‌سهرمادا، کاتی که دنیا ساردهو

باران نهباری، نهلین: تهر و تووشی یه.

تووش (هه) = سهخت، پاریشان.

تووش: گیانداری چمتوون، رژی سرماو سۆله، ریو بانی سهخت. (خال).

تووش: سهخت، توند (مردوخ).

وابیدم پورو بورنائیم نمونده

بعتن (تووش) و تهرائیم نمونده

(باز ۲۲۸ ل ۱۴۴).

● توه = تهر: تهره تباه و ضایع شدهو نابود گردیدمو... (ف)

بهر خرابو گوم بوو و له نارچوو.

تهر: زایه، له کل گهوتوو، نابوو، واته «ضایع و له که لک که وتوو فهوتاو» (مردوخ)

سیه بهختم که بهختم سهرنگوون بی

(تهره) رۆزم که رۆزم وازگوون بی

(باب ل ۱۶۳ هرئ).

● جره = جوهر: چستو چالاک، تیزو تند (ف)

چستو چالاک، تیزو توند.

نهره له کرمانجی خواروودا بقه مان واتا وشعی (جیر) به کاردی. جر (هه):

توندوگیر.

جوهره = نیره (مردوخ).

● جرمباز = جوهرباز: باز سپید نر (ف).

بازی سپی نیر.

جوهرباز: بازی نیر (مردوخ).

جوهره: بالندهیهکی بقره له چۆله که بچووکنتره. جۆره دهنگیکه ومک جیره ی دهرگا.

(خال).

له کرمانجی خواروودا (جوهره) به جۆره بالندهیهک نهوتری، که که می له چۆله که

که وره تره، و رهنگی بقره که می کونج کونجه، له چاو بچووکی خقی دا به میزمو که

نهری دهنگی باله کانی دیت.

(جوهربازی بووم رهتتم بهنخجیر

سیه چشمی زده بهر بالی مو تیر

(باز ۲۵ ل ۱۱۳).

● چاوش: نقیب قافله و لشکر (ف). قافلہ چی، سہر قافلہ، سہر لہ شکر.

چاوش: نقیب القافلہ، نقیب الفوج (مہردوخ).

خانائے:

جہوہما صدای زومرہی (چاوش) ان

و یعد نساہای کۆھی کہمکشان ۷۰۰

صدایہی (چاوش) انی مـوردہ نایہ

بمـووش ناوازه نایہ

(با ۲۵۸۷ ل ۱۵۰۱).

● چارو = چاروو: چوارت.

شہوی تارمت بوینم تاری تاروو

گرفتہ ظولمتش ہر بورچو یاروو

خودایا پموشمانی بہرلم نہ

کمتاوینم جمالی ہشتو (چاروو)

(با ۲۰۱۷ ل ۱۳۹۱).

لہوہ نہچی کہ وشہی (تاروو، چاروو) بہم چڈہ بن:

تاروو = تار + وو. چاروو = چار + وو

تار: واتہ تاریک. چار: واتہ چوار

لہمردوو وشہکدا (وو) راناوو بہواتای (ت) ی راناو دیت واتہ تز. ومکو چن،

نہلی: تارت، واتا تاریکت، چارت: واتہ چوارت. لیکدانہوی چوارینہکھی سہرہوہ بہم

چڈہیہ:

شہوی تاریک تالی زولفی تاریکت، واتہ زولفی رشت نہینم، تاریکی و رشت.

نہو زولفہ ہموو بورچو قہلایہکی داپوشیوہ، نہی خواہی رڈشنایی بدہ بہلم، تاوہکو

جوانی ہشتو چوارت واتہ دوانزہ نیمامت ببینم.

ہرہما بابا نہلی:

خوداوندہ بمصہقی (ہشتو چارت)

ز مو بگونم شـوتر بیدی نہبیدی

(با ۱۶۶۷ ل ۲۳۵۷).

لہبیتی سہرہمدا (ہشتو چارت) ی بہکار ہیناوہ، دیارہ، چ (وو) و، چ (ت)

ہردووکی راناوی لکاووہ بزیک مہبست بہکار ہاتون، و واتہ (تز).

نه مړېش له كورده واري دا به هم مان شتوه نه و راناوي لكاوه به كار ديت، وهكو:
باوكو، دايكو. واته: باوكت، دايكت.

● چره = چهره: چرد (ف). نه له وهرې، بله وهرې، بخوات.
له كورده واري دا، نه وهی شه وان دواي نان خواردن نه خورې پي نه وتری
(شه چهره) وهكو گوتزو ميتوزوو برتسكه و. هتد.
جرابوون: فتربووني ساوا بڼ خواردني له وهرې. (خال).
بوره غافل مچهر دهر چشمه ساران

هر نان غافل (چهره) غافل خورم تير
(با: ۵۲ ل ۱۱۳).

● جراهه: چرا هست (ف). بڼچي هيه، بڼچي يه، بڼچي.
تعت مشكينه كيسو دمر قفايه
نمېن واجي كسسر كسروون (جراهه)
(با: پ ل ۱۵۱).

● چش: قبروسيا، له كاتيكدا هم زاراويه به كار نه هتيرې، كه هيوات به شتي
نه ميني و نيتر گوتش نه دمپته روودانه كي.
چش: چاويوشين، چشي لي بکه = وزي لي بيته (مردوخ).
هممه وا ژمن به ممو بي نامو نه نكي

كسي كه عاشقه (چش) نام و (چش) نهنگ
(با: ۷۳ ل ۱۱۶).

● چنو = چونو: چطورو چگونه (ف). چون، چلقن، چ چوړي.
منو واجمن كميامت خوابي نازه
چونو) خوا به كمي بداري نه داره
(با: ۳۴ ل ۱۰۹).

● چنون = چونون: چنان (ف). به و چوره، به و شتويه.
همه شهو سووجهم كريم همه روزه
ز ته شامم (چونان) روزه چونين بي
(با: ۳۲۲ ل ۱۶۳).

له جياتي (زته شامم چونان) له (پ ل ۱۶۳ هرن) دا، (زته شامم چونون) ه.
● چيناد: جذب و جمع نمايدو... (ف). رايبكتيشي و كزي بكاتوه، بي چنيتوه.

چینه‌وه: کۆکردنه‌وه‌ی شتی رزّاو و ده‌نک ده‌نک (خال).

بو چشمم د‌مردی چشموونی تو (چیناد)

نه‌وا د‌مردی به‌چشم‌وون‌ت نش‌یناد

(با. ژ. ۲۱ ل ۱۰۶).

● خان: خانه‌و سراو کاروانسرا (ف).

مالو س‌ه‌را (خانویی گ‌ه‌ره‌و کۆشک) و کاروان س‌ه‌را.

خان (ه‌ه). خان: مال، خانو (م‌ه‌ردۆخ).

شیخ یوسف نه‌لی:

خان‌ه‌یی وێران‌ه ئه‌م وه‌ک (خان) و مانی ع‌م‌ک‌ه‌بووت

رزقی پۆژم تاش‌ه‌وئ و طلا‌ه‌ی قووتی لای‌م‌ووت^{۷۱}

مو ئان پ‌ه‌ند‌م که نام‌م بی ق‌ه‌ه‌ند‌م

نه‌(خان) د‌یرم نه‌مان د‌یرم نه‌ له‌ت‌م‌ر

(با. ژ. ۸۵ ل ۱۱۲).

● خاور = خاور: مشرق و... (ف) رۆژه‌لات.

خاور: مشرق (مه‌هاباد). خاور: خۆر‌ه‌لات (م‌ه‌ردۆخ).

قه‌یس، ح‌م‌یرانی پ‌نگ ش‌ه‌م‌سی (خاور) ب‌ئ

ج‌ه‌س‌ۆ‌زی د‌ه‌روون د‌م‌ردش ب‌ه‌ت‌ه‌ر ب‌ئ^{۷۲}

پ‌وخ‌ش تا‌ک‌ه‌رده د‌ه‌ر دل ج‌یلوه ئ‌ه‌ز‌م‌یه‌ر

ب‌ه‌خ‌ووب‌ی ئ‌اف‌ت‌اب‌ی (خاور) ه‌ س‌ت‌م

(با. به‌یتی ۱۱ ل ۱۷۴).

● خنیاگر: خونی‌اگر: خواننده، سازنده (ف).

گۆرانی ب‌یز، نه‌و که‌سه‌ی که‌شتی به‌ج‌ئ ب‌ه‌ئنی یا سازی ب‌کات.

به‌یک ناله ب‌سووج‌ه‌م ه‌م‌ردو و عالم

که ئ‌ه‌ز سووزی ج‌گ‌ه‌ر (خونی‌اگر) ه‌ س‌ت‌م

(با. به‌یتی ۱۳ ل ۱۷۳).

● خووبون: خووبون: خویان (ف).

جوانه‌کان، شوخ‌و ش‌ه‌نگ‌ه‌کان، باش‌ه‌کان.

د‌لا (خووبون) د‌لی خوونین ب‌ه‌س‌ه‌ند‌م‌د

د‌لا خوون ش‌ه‌و که (خووبون) ئ‌ین ب‌ه‌س‌ه‌ند‌م‌د

(با. ژ. ۴۲ ل ۱۱۱).

● خور: خورشید (ف). خۆر، ههتاو، رۆژ.

ومر(هه) = خۆر. ومهتاو (هه) = خۆرهتاو.

میرزا ئۆلقادر ئەلێ:

زەمین من پەیی تۆ صد دەلیل ماروون

ستارەیی شەریف ماھ و (خۆر) داروون^{٧٣}

ز عیشقەت سەرفەرازان کام یابەند

کە (خور) ئەوول بەکوھساران بەرایو

(با. ژ. ٢١١ ل ١٤١).

ز چ خالی پوخەت نوونی سیاھه

هەر ئان نەزبکی (خور) بی سووتە تەری

(با. ژ. ٢٩٤ ل ١٥٧).

● خورە: خۆرد (ف). ئەخوات، ئەیخوات.

خورە: جۆرە برینیکە بەهەر شوئینیک بگا دای ئەوہشینێ (خال).

بێ گومان ئەچیتەرە سەر هەمان وشە. مەبەستی خورە و مکو باس کرا نە

برینەبە کە توروشی هەر شوئینیک بیت ئەیخواتەومو دای ئەوہشینێ.

مەبەستی بابا لەم بەیتێ خوارمەو ئەویە کە ئەلێ:

خۆرمتیر = تیرنەخوا، واتە تیری بەر ئەکەوێ.

بۆرە غافل مەچەر دەر چەشمە ساران

هەر ئان غافل چەرە غافل (خورە تیر)

(با. ژ. ٥٢٢ ل ١١٣).

● خۆم: خودم (ف). خۆم.

مەلا وەسمان ئەلێ:

بەبەدەیی مەعریفەت مەخموورو عومری (خۆم) بەبا نادەم

لەشوربێ غەیری مەی نادەم ئەکەرچی کەوتەرۆ زەمزم^{٧٤}

کۆلی کە (خۆم) بەدادەم بیچۆ تابەش

بەئەبایی دیدەک—انەم دادەم تابەش

(با. ژ. ٧١٦ ل ١١٦).

ئالالەیی (خۆم) کە خوش پەنگەست و خوشبو

سەرفەرازی هەمە ئالایان بی

(با. ژ. ٣١٣ ل ١٦١).

● خون : خان (ف). خانو، مال.

نه (خون) دیرم نمون [مان] دیرم نسامون

دمی موردمن یهروبالم کللمن بی

(با. ژ. ۲۱۹ ل ۱۶۲).

● خوناو = خووناو: خوناب (ف). خووناو، خویناو. وناو (هه) = خویناو

موسلسسل کیسوان پور تاب مکره

خومارین نیرکسان (پورخواب) مکره

(با. ژ. ۲۴۲ ل ۱۴۷).

له (پ ل ۱۴۷ هرن) دا بهم چۆره هاتوه:

پهريشان سونبولان پورناو مکه

خومارین نیرکسان (خووناو) مکه

● خوی : بروزن (می). عرق انسان و حیوانات. دیگر بروزن (موی) بهمعنی

عادت و طبیعتو... (ف).

لهسه و هزنی (می) ۷۲، عهرقی نادهمیزادو گیان لهبهران ههروهها لهسه

وهزنی (مووی) وانا (خوو)، وسروشتو...

(خوه) یا. نارهقی نمدام: من (خوه) دایه، واته: نارمق کردۆتوه. (خال).

(خوو): العاده، الصرع (مههاباد).

(خویه): عرق (مههاباد).

(خوو): رهوشتیکه که گیاندار هزگری بوویی (خال).

مهولهوی نهآن:

شهووی زهرقو بهرق فهرق زهركآو

ورشمو پرشمی (خوی) کولمی بۆ کولآو ۷۱

ز خوونی نهز حیا (خوی) ریته دیری

نو موژکانی بهزهر شامیتنه دیری

(با. ژ. ۳۴۰ ل ۱۶۷).

● خین : خون(ف). خوین. خین: دم (مههاباد).

بهیتیکی فولکلوری:

روومستی توویه، کوووره

له (خین)ئی سووور کوردیبه ۷۰

● **دنگ = دمنگ:** ناهشیارو احمق، صدای بهم خوردن دوچیز (ف).
 گیزو نه زان، دمنگی به یه کاکیشانی دووشت. نه مری له کرمانجی خواروودا
 به گیزو نه زان نه لَین: دبهنگ.

دلا (دمنگ) ام دلا (دمنگ) ام دلا (دمنگ)

ز دستم شیشیمی ناموس برسنگ

(با ۷۳ ل ۱۱۶).

دلی دیرم دلی دیوانهو و (دمنگ)

نه زوونم موکه دیرم نام یا ننگ

(با ۷۴ ل ۱۱۷).

● **دوته = نووته:** دوخته (ف). دوراو.

نه گهر چشمم بسووزی (نووته) خواهم

وه گهر جیسمم بسووزی سووته خواهم

(با ۶۱ ل ۱۳۲).

● **دیر:** دور (ف). دور.

چ (دیره) ئین کسه دارض نازرینه

چ نه ئسته ئین که خونخوارش زمینه

(با ۲۵ ل ۱۴۹).

● **دیر:** واته دار، نه و شیه نه مری له کرمانجی خواروودا نه م پاشکرانهی چۆته

سار بهم چۆرانهی خوارهوه:

دیر + هک، دیر + گه، دیر + هگ، دیر + هگه

هه مویشیان بهک واتایان هه به و ئه ویش نه داره به که به زۆری له لادیدا به کار

دیتو نه خرقه ژیر نه و داری بنمچهی که درزی بردوهه یا بیهیزه، بۆ تونگو تۆلی.

(دیرهک) و (دیرگه) له ناوچهی ده رویشتی سلیمانی دا به کار دیتو (دیرهک)

له ناوچهی ده رویشتی که رکوکو (دیرهگه) له ده رویشتی هه ولتیردا به کار دین.

له گه لێ له دیوانه چاپکراوه کانی بابا تاهیردا وشه ی ناوبراو هاتوه، هه رچهنده له

مه تنه که دا وشه ی (دار) ه، بهم چۆره:

سریشکم کمر بوود خونین عجب نی

موئان (دار) ام که دمرخوون پیشه ئم بی

(با ۲۰ ل ۱۶۰).

به لآم له پراوتیزی هه مان لاپه رهدا له باتی وشه ی (دار) وشه ی (دیر) هاتوه، به

جۆده:

هرن: مو ئان (دیر)م.

● دیرم ۷۸: دارم (ف). هه مه.

بعل (دیرم) تمهننای کسانای

که ئهنم دل تمهننای تو دیرم

(با: ۳۱۵ ل ۱۰۹).

باغبان دید که مو کول دووست (دیرم)

هزاران خار بهر کول پاسبان کرد

(با: ۳۵۵ ل ۱۱۰).

● دیرن = دیرم: دارند (ف). هه یانه.

هه مه ماران و مووران لانه (دیرم)

مهنی دیوانهرا ویرانه ی نه

(با پ ل ۱۴۸)

● دیرو: هه یه، نه کا.

دلهم مهیلی کولی باغی ته (دیرو)

سهراسهر سهینه هم داغی ته (دیرو)

بشهم ئالاله زاران لاله جینم

دیم ئالاله هم داغی ته (دیرو)

(با: ۱۸۵ ل ۹۲۰)

● دیره: هه یه تی، هه یه.

دلهم مهیلی کولی باغی ته (دیره)

سهراسهر سهینه هم داغی ته (دیره)

بشهم ئالاله زاران دل کهرم شاد

دیم ئالاله هم داغی ته (دیره)

(با: ۲۳۹ ل ۱۴۶).

● دیری: داری (ف). هه ته، هه یه.

غم ئهنم سهینه ی مو خانه (دیری)

جو ویرانه که بوم ناشانه (دیری)

فصلک نغدور ملی مسکینی مونه

نمژ نین غم هرج دمرغنباننه (بیری)

(با: ۱۶۷ ل ۳۴۱)

● بیرتر: دیرتر: دورتر (ف). دورتر.

بششم واششم نغزنین عالم بعدر ششم

بششم نغز چینو ماجین (دورتر) ششم

(با: ۱۳۲ ل ۱۲۶)

لباتی وشعی (دورتر)، له: (پ ل ۱۲۶ هرن و برون) دا وشعی (دیرتر) هاتووه.

● بیل: دل (ف). دل.

دلا پووشم ز دستت جامعی نیل

نهم داغی غصت چون لاله بهر (بیل)

(با: ۱۱۷ ل ۷۷)

● بیم: دیدم (ف). بیم، چاوم پی کهوت. بیم (ه).

میرزا نوقادر نهلی:

به لام نهی یاران نوسان ننداران

عجب کاری (بیم) چه روزگارن^{۷۹}

بششم نالاله زاران دل کسرم شاد

(بیم) نالاله هم داغی ته دیره

(با: ۱۴۶ ل ۲۳۹)

● زانم: زانم: دانم (ف) نه زانم.

● زانو: نه زانی. ذا نو (ه) = نه زانی.

خودا (زانو) که جوز ته دمرسرم نی

بغمیرمز عیشلی ته دمر به کسرم نی

(با: ۲۷ ل ۹۲۲)

● زونم = زوونم: دانم (ف) نه زانم.

نکسر یک لحظه نم بی غم ببینی

یعین (زونم) که زین غم سرنگون شی

(با: ۳۴۶ ل ۱۶۸)

● نونه = نوونه: بدانه (ف). بزانی، نه زانی. زانه (ه) = بزانه.

خودا (نوونه) که دهر دنیا بی فسانی

به گیری عیشقی تمکاری ندرام

(باژ ۱۰۳ ل ۱۲۱).

مرا سووزو کودازه تا قیامت

خودا (نوونه) قیامت تا به کی بی

(باژ ۲۲۳ ل ۱۶۳).

● نونی = نوونی: دانی (ف) نه زانی.

ته که (نوونی) به مو چاره بیامووز

که نین تیره شهوان واکي کرمم رووز

نیلاهی گمر بواجهم و مر نه واجهم

تو (نوونی) حاجته مرا مو ج ساجم

(باژ ۹۸ ل ۱۲۱).

● رسه = پسه: رسد (ف). نه گات.

رسد ناخر به درمان دهری هر کس

دلی مایی که درمانش به لا بی

(باژ ۲۸۶ ل ۱۵۵).

له: (پ ل ۱۵۵ هرن) دا، نیو بهیتی یه کم بهم جدره به:

ز دهری ما (پسه) ناخر به درمون.

● پو: پوژ، له کرمانجی خواروودا، که نه وترئ: نیمه پو، یا نیو پو، به شی

دوومی که (پو) به، وانا، پوژ، له شیوهی هورامی دا (پو)، به واتای پوژ به ته نهایی

به کار دئ، ههروهها، نیو پو، نیمه پویش به کار نه هینرین.

پو = پوژ (ه) (خال)

خانای قویادی نه لی:

جه معداحی ذات شای خیر البشر

شه فاضوای نومعت (پو) دشتی مهحشر^{۸۰۰}

رووزم نهز شهو شهوم نهز (رو) به تری

بهختی ناشو فته نهم زیروز بهر بی

(باژ ۲۸۸ ل ۱۵۶).

● روته = پووته: روفته (ف). مالراو، گسک دراو.

سه‌کمت گهر پا نه‌هد به‌رچه‌شهم نه‌ی دووست

به‌موژگان خاکی راهمش (پووته) دیرم

(با ژ: ۱۱۹ ل ۱۲۴).

● **روج: رۆژ.**

(رۆجیار). د. رۆژگار، رۆجیار = رۆژگار. (خال)

رۆجیار: خۆر، خۆرمتاو. (مەردۆخ) ۸۱۰

بوره یك دم بنالیجو بسوووجیم

نه‌زان روونی که هه‌ر نوو تیره (روج) یم

ته‌بولبول حاش له میلی مونی

نبو جوز هه‌ر نوو غه‌م یك عومر (روج) یم

(با ژ: ۱۶۶ ل ۱۳۳).

● **روود = روود:** مانده‌عوود، فرزند، پسر، دختر (ف).

وه‌ک عوود، فه‌رزه‌ن، کوو، کچ.

نه‌م‌رۆ له‌کرمانجی خواریو هه‌رانی دا نه‌وتری (رۆله) و. وشه‌ی (رۆله) یش

نه‌چینه‌وه سه‌ر وشه‌ی (روود) و. یاشگری (له) یان (ۆله) ی چۆته سه‌ر که‌بۆ

خۆشه‌ویستی به‌کار دیتو به‌دریژایی رۆژگار پیتی (د) ی که‌وتووو سوواوه بووه به

(رۆله) ۸۲۲

به‌ر ئون پیری هه‌میناله‌م ده‌رئین ده‌شت

که (روود) انی جه‌وونه‌ش موره‌ باشه‌ند

(با ژ: ۴۳ ل ۱۱۱).

● **رۆژ: روز (ف).** رۆژ.

ره‌نجووری نه‌لێ:

سه‌ردی بێ شه‌ریک واقیف به‌هه‌ر حال

که‌رانه‌ده‌ی ده‌ور (رۆژ) و ماه و سال ۸۳۰

سیه‌م به‌خته‌م که به‌خته‌م سه‌رنگون بی

ته‌وه (روژ) هم که (روژ) هم واژگون بی

(با پ. ل ۱۶۲ نوسه‌ی هه‌رن).

ته‌ که نوونی به‌ موچاره بیامووژ

که ئین تیره شه‌وان (واکی که‌رم رووژ)

(با ژ: ۶۴ ل ۱۱۰).

له په راوتزی هه مان لاپه ردا له باتی (واکی که رم رووز) له نو سخی: (ن خ ف) دا
(باکی که رم روژ) هاتووه.

● ریته: ریخته (ف). رژاو.

ریتن و رییتن رشتن (خال) و (مه هاباد).

ومفایی نهلن:

خویننی نلی (ریتم) له ههوا دل نه بووخائی

عاشق به خودا وایه وکوو من بهومفایی ۸۴۰

ز خوونی نلز حسیا خوی (ریته) دیری

دو موزکانی به زمهر نامیته دیری

(با. ژ. ۲۴۰ ل ۱۶۷)

موسه سسل زولف به روو (ریته) دیری

کول و سونبول به هم نامیته دیری

(با. ژ. ۲۴۳ ل ۱۶۸).

● ریجه: ریزد (ف). نه رژئی.

ریجه: ریژه. (مهردوخ).

ریجه: د. ریژه. (خال).

دلن نلز عیشقی خوویان کیچ و ویجه

موژه به هم زمه خوونابه (ریجه)

نلی عاشق میبالی جووی نلر بی

سهری سووجه سهری خوونابه (ریجه)

(با. ژ. ۲۲۴ ل ۱۴۲).

● ریژه: ریزد (ف). نه رژئی.

ریژ: لیوان لیو، پر، سهرشار (مهردوخ).

(دلزار) هم به یته ی بابای گزیره:

له عه شقی جوانان دل کیژو ویژه

برزانگ کملیک دم خوناوه (ریژه) ۸۵۰

دلن سووجه ز غوصه و مر به (ریژه)

جملای دوسترا خواهان نلر مستم

(با. به یته ۶ ل ۱۷۵).

جگه ئاز شـموقى لەمەلت ریز ریزه

ز چشممانم ئهزان خوونابه (ریزه)

(با. ژ. ۲۱۵ ل ۹۲۱).

● زانی: نهزانی. زانی (ه).

کـرم رانی ورمم خـوانی ته (زانی)

وهرم ئاخـر بـسـووزانی ته (زانی)

وهرم بهرسـه نهی ئهلووندو مهیمه

نـمیـوازم خودا (زانی) ته (زانی)

(با. ژ. ۳۵۱ ل ۱۶۹).

● زنار = زوننار: رشته ایست که ترسایان ویت پرستان بر خود بندند (ف).

پشتینیکه که مهسیحی بهکانو بیت پرستهکان نهیبهستن.

زوننار: که مرهبن، نهو پشتوتنهیه که مهسیحی بهکان نهیبهستن (مههاباد).

حاجی قادر ئهلی:

لەنشێهێ بیدی میستی ههموو مهیخانه وێران

ههموو کس بهسته (زونناره) لهسهودای زولفی تاتاری^{۸۶}

موکه بوور ئهز تو ئهه (زوننار) بهندم

یههوودو بوت بهرستم که بهندم

(با. ژ. ۱۰۰ ل ۱۲۱).

● زمنهوابی = زیندهوابی: زنده شد (ف). زیندوو بووه. وازیندوو بووه.

ئیهلای کهرمنی کهردوون شهوود خورد

کهلهزمندی جیهانرا جوولمکی بوورد

بهکی نایه فـولانی (زیندهوابی)

ههی کوویعد فولانی بنی فولان مورد

(با. ژ. ۳۰ ل ۱۰۸).

● زوان: زمان، زوان.

زوان، زمان، زبان (ه).

زوان: زمان (مەردوخ).

زووان: زبان (خال).

بهیتکی فولکلوری:

ناخ لەیلو داخ لەیل، لەیل ھاتە باوان

وہ (زوان)ی شیرین، کۆریەیی ئەلاوان^{۸۷}

بەجۆز نیکری تەنی ویردی (زوان)م

بەجۆز فیکری تو ئەندەر خاڤیرم نی

(با. ژ. ۲۷ ل ۹۲۲).

● ژاڵە: شبنم، تگرگ، باران(ف).

شەونم، تەرزە، باران.

مەلاخاکی ئەلی:

لەلالەیی ڕووی خۆی و سەبزەیی سەحابەیی (ژاڵە) ساڤر ژێ

ھەزاری ھەک مەنو تۆ بێن ھەزاری ئەو گولستانە^{۸۸}

ھەر و ھا و شەیی (ژاڵە) لە کوردیی دا: جۆرە ڕەمختیکی ھەمیشە سەوزەو گەلاکانی

و مەکو گەلائی بی وایەو ئەستور ترەو تەمبکی زۆر تالی ھەبەو گولی ڕەنگا و ڕەنگ.

نەکات.

حەمدی ئەلی:

بەڕەنگو بۆ نییە ئیحسانیی دنیا ھەر بەرکەوتە

لەنەیی شەمکەر ئەبارئ (ژاڵە) بەو شیرینییە تالە^{۸۹}

بەسوویی باغو بوستان لالەوایی

ھەمە مووھا مەبئالی (ژاڵە) وایی

(با. ژ. ۲۸ ل ۱۵۵).

ز دل بیرون بە بەختەم نالە نالی

ژ موزگانی تەری مو (ژاڵە) نالی

(با. ژ. ۲۱۸ ل ۱۵۲).

● ساغر = ساغر: پیالەو شرابو..(ف)

بێک و شراب و...

حەمدی ئەلی:

کەھن سەر مەستی نەشئەیی (ساغر)ی یاقووتی لیوانە

کەھن زنجیرییی ساقی ملی مەینایە ئەو زلفە^{۹۰}

ز دەوران کەرجی پوڕ بی جامی عەیشەم

و ملی بی دووست خوونین (ساغر)ە ستەم

(با. بەیتی ۱۱ ل ۱۷۵).

● سایه: سایست (ف).

سٚٚٚره، سٚٚٚر، سایه.

سایه: سٚٚٚمر (مردوخ).

شیخ عومر ضیائوددین نه‌لی:

له (سایه)ی نه‌م‌لی می‌جنه‌ندا شرابی عه‌یشی من کوانی

له‌نه‌م‌لی خیلله‌تی جانان خودا تعقدیری واهانی^{۹۱}

کلش در زیری سونبول (سایه) په‌روم

نی‌هالی قامه‌تمش نه‌م‌لی نه‌ست نه‌ویمر

(با ۵۸۵ ل ۱۱۴).

● سربش = سربش: سه‌لوتکه.

به‌شی دوهمی وشکه، که (به‌شن) واته، به‌ژن، بالا، لوتکه، به‌زایی.

موان نی‌سپیده بازم سینه سووهان

چرا گاهی موبی (سربش) کووهان

(با ۱۸۲ ل ۱۷۷).

● سنبل = سونبول: گلی خوشبووی و نوعی از زنبقو.. (ف)

کولیکی بٚن خٚشو چٚریکه له زه‌مبه‌ق

سونبول: زهر ازرق طیب الرائحه (الهدیه الحمیدیه- ضیاءالدین باشا الخالدی-

بیروت ۱۹۷۵).

له‌هٚنراوه‌ی کوردی‌دا نه‌ونده زولفو پرچ چوتنراوه به (سونبول)، وای لی

هاتووه وشکه خٚی، به‌واتای زولفو پرچ هاتووه، وه‌کو له‌م به‌یتدا، بابا نه‌لی:

کولمش دهر زیری (سونبول) سایه په‌روم

نی‌هالی قامه‌تمش نه‌خلیست نه‌ویمر

(با ۵۸۵ ل ۱۱۴).

بوره بوره کسه بیداری ته وینم

کول و (سونبول) زبیداری تمجینم

(با ۱۵۵ ل ۱۳۱).

● سمک = سه‌مک: ماهی و (ف). ماسی و...

به‌لام لیره‌دا مه‌به‌ست زه‌وی‌به، نه‌م‌یش نه‌گه‌ریته‌وه بق بیرورای پیشینان که

وتوویانه (نرز له‌سه‌ر به‌ردی‌به، به‌رد له‌سه‌ر جووتی‌به، گاجووت له‌سه‌ر ماسی‌به،

ماسی له سه‌ر ناوی به... ٩٢٤

حاجی قادری کۆی بی هه‌مان مه‌به‌ست وشه‌ی (سه‌مه‌ک) ی به‌کاره‌یتاوه له‌م به‌یته‌ی خواره‌ودا، که نه‌لێ (له‌سه‌ما تا به‌سه‌مه‌ک) واته: له‌ناسمان تا زه‌وی:

تابلێی هه‌رقی هه‌یه میه‌ری مزو ماهی فله‌ک

له‌هه‌را تا به‌هه‌ره‌یه‌یا له‌سه‌مه‌تا به (سه‌مه‌ک) ٩٣٣

هه‌روه‌ها بابایش بی هه‌مان مه‌به‌ست وشه‌ی (سه‌مه‌ک) ی به‌کاره‌یتاوه:

هه‌مه‌ده‌م بوودی نه‌هم به‌ر سه‌مه‌ابی

به‌یابه‌ی نه‌شکی چه‌شمه‌م به‌ر (سه‌مه‌ک) یی

(باژ: ٢٠٦ ل. ١٦٠).

● سه‌مه‌ندر = سه‌مه‌ندر: جانوری ذو‌حیاتین شیه‌ به‌چلپاسه‌و بطور افسانه، گویند در آتش زندگی می‌کند (ف).

گیان له‌به‌ریکه له‌ناوو وشکایی دا نه‌ژی و وه‌کو مارمیلکه وایه‌و، به‌شیه‌ویه‌کی نه‌فسانه‌یه‌ش، نه‌لێن له‌ناو ناگردا نه‌ژی.

سه‌مه‌ندر: گیان له‌به‌ریکه له‌ناو ناگردا نه‌ژی (مه‌ردوخ).

[سه‌مه‌ندر: Samandar = سالامندرا = سه‌مه‌ندور = سه‌مه‌ندول. وشه‌یه‌کی یۆنانی‌یه، گیان له‌به‌ریکه له‌وشکایی و له‌ناو دا نه‌ژی، کلک داره، نه‌وپه‌ری درێژایی به‌که‌ی نه‌کاته (٢٥) سانتیمه‌تر. پیسته‌که‌ی مه‌یله و ره‌شو په‌له‌ی زه‌ردی تۆخی پیویه، له‌شوینی شێ‌دارو تاریکو نه‌شکه‌وته‌کان دا نه‌ژی، کره‌م و چه‌روچانه‌وه‌ر نه‌خوات، له‌شی که‌می قه‌له‌وه‌و به‌کلکیکی خه‌ر کۆتایی دیت، گیان له‌به‌ریکی بی نازاره، پیسته‌که‌ی شتیکی لینجی سووتینه‌ر ده‌رنه‌دات، نه‌لێن، له‌ناو ناگردا ناسووتی، به‌لام نه‌مه راست نی‌یه. (فره‌نگ معین. د. محمد معین)].

حه‌مدی نه‌لێ:

که‌ر سه‌حنی چه‌من بێتوو نه‌که‌ر کوورمه‌ی نا‌کر

نه‌ه‌رێتسه‌وه هه‌ردوو چه‌ له‌بلبل چه (سه‌مه‌ندر) ٩٤٤

کاکه‌ی فلاح نه‌لێ:

منیان زینده به‌چه‌ال نه‌کرد

له‌خاکردا

منیان به (کۆی زوخال) نه‌کرد

به‌و هه‌موو خالو خۆتسه‌وه

وٺڪ (سهمندھ)

لھيشڪو ھيٺانم ٺڪرڊ^{۹۰}

(سهمندھ) وٺڻ ميانئ ئاتھئ عيشق

يعئ پھرڪندھ مورغئ بي پھرستھم

(با بهيتئ ۱۰ ل ۱۷۲).

● سو = سوو: سوئ (ف). بھرو، لئ.

دلدار ٺھئ:

جا لھريٺوھ ٺاوازي زمين (سووي) سرور^{۹۱}

بسووتھ ٺھم ڪولئ ٺالھ بي سھر

(سووي) مو تھ ڪھمان باران چ ھاصيل

(با ۸۴ ل ۱۱۸).

نھخور نھخواب بھرم بي تھ ڪوونئ

ڪھمرتن ھر (سوو) مو خنجرھستھم

(با بهيتئ ۲ ل ۱۷۲).

● سوئھ = سووتھ: سوختھ، آتھ زنھ (ف).

سووتاو، چھماخ، بھردھ چھماخ.

سووتھ: دشئي سووتاو (خال).

سووچئو: مھقلئ (خال).

سووتھ: سووتياگ (مھرڊوڇ).

سووچيا (ھ) = سووتاو

(دلزار) ٺھم بهيتھئ خوارھوئ بابائ ڪرڊوھ بهسوزائئ:

لھڪھل (سووتھ) دلانم چئون نھانم

لھڪھل بين ھاصيلانم چئون نھانم^{۹۲}

بھيڪ ٺاھئ سھڪھرڪاھ ٺھز دئ ٺھنگ

ھزاران سوومئ را (سووتھ) بھرم

(با ۱۱۸ ل ۱۲۴).

● سووتئئ = سووتھئئ: ٺاھئ ڪھ بهڪار ٺھيئري بق ٺاڪر ڪرڊنھوھ، سووتھمئئ.

سووتھئئئ: سووتھمئئ (خال) و (مھاباد).

سووچيا (ھ) = سووتاو

کوردی، وشه‌ی (سووتن)ی به‌کاره‌یناوه به‌واتای (سووتاون):

وه‌ا سووتاونم نه‌صلّا تا بی فریادم نه‌کا ساده‌ی

ره‌طیقان نیوه (سووتن) نیّوه نامرد عرضه‌ هوارئ ۹۸۰

بلی مو زنا‌تشی غم (سووتنه‌یی) بی

به‌جانم سووزی عیشق نه‌فرووتنه‌ی بی

(باژ: ۲۲۷ ل ۱۶۴).

سراسر مالی دنیا (سووتنه‌یی) بی

نه‌ظر نه‌ز مالی دنیا بووتنه‌ی بی

(باژ: ۲۲۸ ل ۱۶۴).

● سوجم = سووجم: سوژم (ف).

نه‌سووتیم. سوچیوم (ه).

به‌ناهی کونبه‌ی خاضرا به (سووجم)

سه‌لخرا جومه سهرتایا به (سووجم)

به (سووجم) نه‌رنه کاره‌را به‌ساجی

چ فرمائی به‌ساجم یا به (سووجم)

(باژ: ۹۹ ل ۱۲۱).

● سیر = سه‌یر: ته‌ماشا.

بووسن جامی خورم باشاد کامی

وابم مه‌ست به (سه‌یر)ی لایان شم

(باژ: ۱۳ ل ۱۲۷).

● سوچه = سووجه: سوژد (ف). نه‌سووتن.

سوچیو (ه). سوچنای: ه سووتان (خال).

بلی عاشق می‌نه‌الی جوویی ته‌ری بی

سه‌ری (سووجه) سه‌ری خوونابه ریچه

(باژ: ۲۲۴ ل ۱۴۲).

دلهم (سووجه) ز غوصه‌روم بریژه

جه‌طایی بووسترا خووه‌ان ته‌رستم

(با به‌یتی ۶ ل ۱۷۵).

● شم = شه‌م: شوم، روم (ف).

نهم، نه روم.

بشهم وا شهم نه زخین عالم بهدر (شهم)

بشهم نهز چینو ماچین نورتر (شهم)

بهری دلداری یه فامی فرستم

که که دیووری خوشه من نورتر (شهم)

(با: ۱۳۲۰ ل ۱۲۶).

● شو = شمو: شب (ف). شو.

علی که مال بایر نه ل:

بهجاری یقزی رووناکم لهه رجاو بوو به (شمو) نه مرؤ

که دستتی نهو نیکارم دی لهه ص بهرکاری به بابا^{۹۹}

همی (شمو) شموه که مو جوونم بسووزم

گریبان تا به اموونم بسووزم

(با: ۳۱۹ ل ۱۰۹).

جو روز نایه بهر دم کردی کوویت

جو (شمو) نایه به خشتان وانهم سر

(با: ۴۸۰ ل ۱۱۲).

● شوان و شبان = شهوان و شهبان: شبها (ف). شهوان.

(شهوان) نه ستارمکان بهک بهک شومارم

بووه نیمه (شهبان) گوش واته دارم

بهس نهز نیمه (شهوان) که تنه یایی

بورانی نه شک نهز دیده به ارم

(با: ۱۰۴۰ ل ۱۲۱).

● شون = شهون: شهوان

نه بوو رووزم به غمیرمز به قهراری

(شهون) بهیداری و نه فغانو زاری

(با: ۳۳۸ ل ۱۶۷).

● شون: ایشان (ف). نهوان

خوشا شانان که نه فلا یار (شان) بی

به محمدو قل هو الله کار (شان) بی

(با: ۳۱۶ ل ۱۶۲).

لهباتی (شان) له ههردوو نيوه به پته که دا . له پ ل ١٦٢ هرن (شون) ه .

● شهرويشهرو = شهرو به شهرو : شهر به شهر (ف) . شار به شار .

موندای ميکرمم (شهرو به شهرو)

ومفایي گولعوذاران ههفتيمي بي

(با ٢٧٧ ل ١٥٣)

● شهيدا = شهيدا: ديوانه لاي عقل (ف) . شيت، شهيدا .

شهيدا: ههرده، شيت، شيفته (مهردوخ) .

شهيدا: که ستيکه که له خو شه ويستی شتيکا شيت بووي (خال) .

ومفایي نه لتي:

ومفایي بۆ کولتيکی سهرووبالا شيتو (شهيدا) به

ومکو قومري دناليني ومکو بولبول غهزطخوايه^{١٠٠٠}

مهرا ديوانه وو (شهيدا) ته بيري

مهرا سهركه شتموو ريسوا ته بيري

(با ٢٤٢ ل ١٦٨)

● عذار = عذار: رخساره و صورت و... (ف) . رومته و دهه چاو .

نهم وشهيه عه ره بي وه له كوردیدا بۆ ناوی نافرمت به كار نه هينزي له گه ل وشه ي

گول دا ومکو: (گولعوذار يا گولعوزار) وشه ي (عذار) له عه ره بي دا عه نه كه ي ژيري

هه يه .

دلدار نه لتي:

زه ده ي تيري نيگه ي فيتنه په ردازی نيگار لکم

کيرۆ ده ي داوی زولفي مشكباري گول (عوزار) لکم^{١٠١٠}

فهلک زارو نه زارم که ده ي ناخر

جو دا نه زکول (عوزار) م که ده ي ناخر

(با ٤٧ ل ١١٢)

● فتی = فوتی: افتی، بیفتی (ف) . بکه وی .

(کهفتن) کهوتن، (کهفتوو) کهوتوو، (کهفته) کهوتوو . (خال) .

نه کهر ده ستمم ره سه د خونعت بريجم

به مو دایم به جهنگی نه ی دل نه ی دل

(با ٨٠ ل ١١٨)

له: پ ل ۱۱۸ هرنو، ن خ ف، نیو بهیتی بهکم بهم چۆرمیه:
نهگەر دستهم (فوتی) خونەت ورێژم.

● قەدک = قەدەک: جامە، رنگین ابریشمی (ف).

جلو بەرگی رهنگا ورنگی ناوڕیشمی.

(قەدەک) قوماشیکی نێرانی رهنگ کراوه نەکرێ بەکەوا (خال).

بەسەندم شال و بھووشەم (قەدەک)را

بنازم کەسەرشێ چەرخ و فەلەخرە

(با ۳۲ ل ۱۰۳).

● قەغایە = قەغایە: قەغایست (ف). وشەکە عەرەبییە و لێرمدا واتە: دواوەومیە،

پشتەومیە، بەلام جۆری بەکارهێنانەکی کوردی یە.

نەکت موشکینە کێسو دەر (قەغایە)

ئەبی واجی کەسەسەردان چرایە

(با پ ل ۱۵۱ هرن).

● قەصا = قەسا: قەسە.

قەسە: وتە، واتە، گالە (مەردوخ)

هەمدی ئەلێ:

یەك (قەسە)ی راستیش بەكە بەئكو درۆت بۆ سەرکێ،

مەنجانێ ژەك قەطرەیی شیرەكە دەمکاتە فرۆ۰۲۰،

(قەصا) پەییوستە دەرکووشەم بواج

کەئین دەردی بلی تو بی عیلاج

(با ۱۸ ل ۱۰۶).

● کایم = کایم: کە ایچ (ف).

کە یەم، کە دێم، کە دێم.

کەرم دەس دەس ئەبی (ئایم) تە وینەم

بشەم ئانان بوینەم کە تە وینەم

(با ۲۴ ل ۱۰۷).

لەباتی (ئایم) له: (ب ۱۰۷) دا (کایم)ە.

● کت = کەت: کەترا (ف). کەتۆ.

همی جورمهم که مو نه نووست نیرم

نهمر (کمت) دوست دیره حالمش نینه

(با ژ. ۲۵۷ ل ۱۴۹).

ته (کمت) نازنده چشمون سورمه سایه

ته (کمت) بالنده بالا نلرو بایه

ته (کمت) موشکینه کیسو دمر قهفایه

نعبی واجی کسمر کمریون چرایه

(با پ ل ۱۵۱ هرن).

● کز: کرد.

پرتوی ههکاری نهلن:

یک نور چراغ تن نهمر (کمر)

نیککی کول باغ با خهمر (کمر) ۱۱۳

● کرم = کهرم: کنم (ف). نه کم. کهروش (هه).

کمر: بکر (قسه کمر، فرمان کمر). بکهرمو به تنهایی به کارنایهت (مهر دوخ).

ته که نوونی به موو چاره بیامووز

کملین تیره شهوان واکه (کهرم) رووز

(با ژ. ۶۴ ل ۱۱۵).

بشهم نالاله زاران دل (کهرم) نهاد

نیم نالاله هم داغی تهریره

(با ژ. ۲۳۹ ل ۱۴۶).

● کری = کهری: بودهباشی و بنمایی (ف).

بیوتایه و بگی. کهری (هه) = نه کهری.

بیسارانی نهلن:

نهمر کوناهتی ومنم (کهری) بار

یسمر یهشمشیریه تعناف یهدار ۱۱۴

ز دوو شههم باری نهریاری نهکییری

(کهری) سهریاری بارم تاکه ی و چمند

(با ژ. ۴۴ ل ۱۱۱).

بنازم دست و بازوی ته چهلاد

نکمر قمتلم (کمری) و ملا شوابه

(باژ ۲۱۵ ل ۱۴۱).

● کره = کهره: نهکا، بکه.

سهیدی نلتی:

شمال ویت (کهره) به زانوو من

واجه بشیرین سووی چمانو من ۱۰۰۰

نکمر چشمم بهماهی نهو (کهره) مهیل

نمظر بهر طاقی نهبروویی تداره

(باژ ۲۳۳ ل ۱۴۵).

طعبیبم کمر یوینه بهر سوی زار

(کهره) دهرموونی دهرمهرا به ناچار

(باژ ۵۶۲ ل ۱۱۳).

● کریم = کهریم: کنیم (ف). بگمین.

غولام شاخان نلتی:

وه بعیان بعیان مقصود (کهریم) طهی

وهرنه ئهی بلی طیفل ئاساو خود ره ۱۰۱۶

بوره سووته دلان کردی همم ناییم

سوخن واهم (کهریم) غم و نمانیم

(باژ ۱۶۳ ل ۱۳۲).

● کرن = کهرن: کنند (ف). نهکن.

کردهن (ه) = کردوویه تی.

بهردمش خوو (کهرن) سالان و ماهان

بهردمی خویشتمن دهرمان نهاندنند

(باژ ۲۲۲ ل ۱۰۷).

● کرو = کهروو: کنند (ف). نهکن.

کرو (ه): نهکم.

هروهها (کرو) بهشتیهی هورامی وانا (نهکا) و (کهروو) وانا نهکم.

مولهوی نلتی:

چون رنگ (کهرق) زام تازه زامانم

ئاو مەزق ئوم دەم كۆنە زامانم^{۱۰۷}

رەنجووری نەلتی:

باپتت عرض (كەروو) نامی نامداران

كۆكای كەنجی فەرد تەوار ئەطواران^{۱۰۸}

بەلابی دل خـــــــودایا دل بەلابی

كونە چەشمان (كەروو) دل موبتەلابی

(با. ژ. ۸۳ ل ۱۵۵).

● كرون = كەروون: نەكەن. كەرۆش (هە) = ئەيكا.

بەلابیە دل بەلابیە دل بەلابیە

كونە چەشمون (كەروون) دل موبتەلابیە

(با. پ. ل ۱۵۵ ھرن)

● كشمیون = كوشیموون: كشی مارا (ف).

نەمان كوژی. كوشیما (هە) = نەمان كوژی.

(كوشیمان) كەر بەزاری ئەز کی تەرسی

بروونی كەر بەخواری ئەز کی تەرسی

(با. ژ. ۳۴ ل ۱۶۸).

لەباتی (كوشیمان) لە: پ. ل ۱۶۸ ھرن (كوشیموون)ە.

● کم = كەم: كەمرا (ف). كەمن. (لەحالتی مەفعولی دا)

● كندە = كوندە: پای بند اسیرانو گریز پایان (ف).

پیومندی دیلەکانو هەلاتووەکان. كۆت.

ھەر ئان كەس عاشقەست ئەز چون نەتەرسەد

عاشق ئەز (كوندە)و زیندون نەتەرسەد

(با. ژ. ۲۳ ل ۱۰۷).

● كنىشت = كنىشت: اشكەد، معبد یهودیان (ف).

پەرستگای زەردەشتیان، پەرستگای جوولەكەکان.

تاكەى بۆ مەزكەوت یا بۆ (كنیشت) چوون

تاكەى بۆ بەھەشت لەقۆزەخ دەرچوون^{۱۰۹}

(کنیشت) و کعبه وو بوتخان وو دمیر

سهرایی خالی نمر دلبهر نهانمند

(با ۲۶۵ ل ۱۰۸).

● که: بکه، که. بیرمه لرد نه لئ:

خوژت خوژنده واریت کوپیشت فیئر (که)

نانی کم بخو، برسی بک تیر (که ۱۱۰۲)

بهمو واجمن که ترکی یاری خود (که)

کسسیس یارم که ترکش واتنی نه

(با ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● کیا: مخفف کیان (ف). واته چ که سانی.

کیا: پتک هاتوو له: کی + ا

کی: واته، کی

ا: نامرزی کژی و کورتکراوه ی (ان) له وشه ی (واکیاشم) باسی دیت.

بعین بی ناشنایی بهر (کیا) شم

بعین بی خانمان بهر (کیا) شم

همه کمر مو بروونن واته نایم

ته نمر دمرکمر بروونی وا (کیا) شم

(با ۱۳۰ ل ۱۲۶).

● کیان: که ها (جمع). (ف). چه که سانی.

تعبادی مو دمرئین موبدعت نکونی

نعوونم وا (کیان) بی سهر و کارم

(با ۱۲۵ ل ۱۰۵).

● کسسیس: کسسیس: کسسیت (ف). که سیکه.

بهمو واجمن که ترکی یاری خود که.

(کسسیس) یارم که ترکش واتنی نه

(با ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● گذاره: گذاره: گذارد (ف). لیرمدا واتا، واز نه هینئ.

فطک نمر کینعموزی که ی (گذاره)

دمره خوون نمر نلی شمیدیمی مو

(با ۲۰۲ ل ۱۳۹).

● کرده: گرده: گردد(ف). بیٔ.

بسازم خانجمری نیشمش ز فوولاد

زمنم بهربیده تا دل (کـــمرد) نازاد

(با ۲۰ ل ۱۰۶).

● کشایه = گوشایه: کشاید(ف). بکاتوره.

وشه‌یه‌کی هاویه‌شه له‌نیوان کوردی و فارسی‌دا، نه‌گه‌ر فارسی‌یه‌که‌ی
به‌ریتنوسی کوردی بنووسری به‌م جۆر‌یه: (گوشایه‌د)، و پیتی (د) به‌کار نه‌هیتان
له‌زۆر وشه‌دا تاییه‌تی‌یه به‌زمانی کوردی و نه‌مه شتیکی ناسایی‌یه.

بیٔ نه‌هه‌رکس به‌شادی له‌ب (گوشایه)

له‌بش نه‌رخوونی دل هه‌رکیز مه‌شوویا

(با ۲۵ ل ۱۰۳).

● کلخن: گولخن: آتگاه حمام(ف). توونی گه‌رامو، شوینی ناگر، یا شوینی

گه‌رم کردنی حمام.

ه‌مدی نه‌لی:

مه‌نظهری کولزاره وک من (کولخن)یش بیٔ مسکینی

نه‌و کوله‌ه‌کسی له‌جاوی هه‌ر که‌سیکا نیژر^{۱۱۱}

چ دهرکولشن چ دهر(کولخن) چ سه‌حرا

چو دیده واکه‌رم جـوز ته‌ نه‌وینم

(با ۱۵۷ ل ۱۳۱).

چو(کولخن) تارو تاریکه به‌ چشمم

کولستان بی نه‌ زیندان خوشته‌رم بی

(با ۳۰۹ ل ۱۶۰).

● کیژ: گیج(ف). کیژ.

کیژ: گیانداری وری که‌م هوش (خال).

بیره‌میرد نه‌لی:

به‌هار بۆیه‌ پیاو له‌بهر خو (کیژ)

چونکه شه‌و کورته‌و رۆژگار بریژه^{۱۱۲}

● کیج: پریشان، پراکنده خاطر(ف).

به‌ریشان، سه‌رلی شتواو، کیژ.

گیج: حزل، ور (مردوخ).

گیج: گیزی، ور (خال).

صهیدی نالت:

سهودای عیشقی یار هانه کطلهدا

وسته‌ناش نه (گیج) دمریای ماتم دا ۱۱۳۰

گیج و ویجهم ککافر گیج میراد

چونان (گیج)م که کافر هم مهویناد

(با ژ. ۳۶۰ ل ۱۱۰).

هر که پازی دلش واجه به‌مردوم

یا نهم بیوانمکی بوو یاز (گیج)ی

(با ژ. ۳۳۰ ل ۱۶۵).

● گیج و ویج: دنگ و منگ و پریشان خاطر(ف).

گیژو ویژو سرلئی شیناو.

دلم نهم عیشقی خوویان (گیج و ویج)

موزه به‌همم زهمم خوونابه ریجه

(با ژ. ۲۲۴ ل ۱۴۳).

زهمم نهم به‌هری یاری (گیج و ویج)ی

شهوانم ناوه نهم چشمان بریجی

(با ژ. ۳۳۰ ل ۱۶۵).

● لاوه: لابه(ف).

ناته‌وانی و نیازو زاری و داخواری و دلنه‌وایی. لهوه نه‌چی وشعی (لاواندنه‌وه).

له‌گه‌ل وشعی (لاوه) دا یک پیشه‌بن.

لاوه: دلنه‌وایی (خال) و (مردوخ).

سحمرکاهان که نه‌شکم (لاوه) کیره

ز ناهم هلمت چرخ نالوهه کیره

(با ژ. ۲۴۰ ل ۱۴۶).

سحمرکاهان که نه‌شکم (لاوه) کیری

به‌کیتی سره‌بسر سه‌یلاوه کیری

(با ژ. ۳۴۴ ل ۱۶۸).

● لنگر = لنگەر: جایگاه و خانقاه (ف).

شویزو خانقا.

دیسان (لنگر) به نامیره چنگداره نهوتری که له ناسن دروست کراوه و زنجیر یا کوریسی پتومیوه و نه به ستری به که شتی یه وه و نه یگیرینه شوینی بق راگرتنی که شتی ههروه ها به راوهستانو راگرتنیش نهوتری.
حهمدی نهآی:

بئ تهنهمول زحماته بۆزینهومی ریگهی نهجات

ناخووا ئهم میصرعهعی نووسی لهکیژی (لنگەر) ۱۱۴۱

مو ئان پیندم که نامم بی قهلهندم

نهمان بیرم نهمان بیرم نه (لنگەر)

(باژ ۴۸ ل ۱۱۲).

● لو = لهو: لیو.

لهو: لیو (خال).

لهواشه: داریکی دووناقه نه کرتته لچی که رو ئیستره وه له کاتی نال کردنیا، سه ره که ی توند شته که نه درئ. (خال)
نه کهر وشهی (لهواشه) شی بکهینه وه، به م جزه به:

لهو + اشه

لهو: لیو، لچ

اشه: پاشگره، چۆته سهر (لهو) که ناوه و ناوتکی تری دروست کردوه.

● لهوان = لهوان: لیوان، لیومکان.

نهوایی کهمز (لهوان) ی ئان کول ئایو

به مو خوشتر ز صعوتی بولبول ئایو

(باژ ۱۹ ل ۹۲).

● لهووط = لهووط: رووت.

ههندی جار تیپی (ل) و (ر) له زمانی کوردی دا جیگای به کتری نه گرن. ومک:

لهووت: لات، رووت، قووت (مهردوخ).

ههروه ها پیتی (ط) له زمانی کوردی دا نی به و له زیر کار تیکردنی زمانی عه ره بی دا نووسراوه به لام هه به (ت) نه خوینرتته وه.

نمزوونم [نمزوونم] (لووطو) عوربانم کی کردہ

خودم جطلانو بیجانم کی کردہ

(با: ۲۲۶ ل ۱۴۴)

● لوک: شتر کموی اب کش (ف).

حوشتری کہم مووی ناوکیش.

لوک: حوشتری رہسن (ز) حوشتری نیر. (خال).

لوک: من الابل النجیب ومن الانسان الشجیع (الهدیه الحمیدیه)

غصی عالم هعه کردی بهبارم

مکرم مو (لوک) مستی سر قطارم

(با: ۱۰۹ ل ۱۲۲)

● مان: خانہ و اسباب منزل و... (ف)

خانوو شتو مکی ناومال.

مان: ناومال (نسیاو مال). (مردوخ).

شیخ یوسف نعلی:

خانعی ویرانہ نم وک خانو (مان)ی عنکعبوت

رزقی رۆزم تاشعوی و نلاهی قووتی لایمبوت^{۱۱۵}

مو شان پنم کہ نامم بی قطارم

نمخان دیرم نہ (مان) دیرم نہ لکنم

(با: ۴۸ ل ۱۱۲)

● مارون = ماروون: ماران (ف). ماران، مارمکان.

هعه (ماروون) مووران لانه دارمند

ممنی دیوانرا ویرانی نہ

(با: ۲۵۱ ل ۱۴۸)

● میتلایہ = موبتہ لایہ: مبتلایست (ف).

موبتہ لایہ، گیرؤدیہ.

هرچہ نده وشه که عربی به به لام چوته قالبیکی کردی به وه.

(دلزار) کردویہ به سقرانی:

به لایہ دل خـــــودایا دل به لایہ

کهچاو تاوان نکا دل (موبتہ لایہ)^{۱۱۶}

به لایه دل به لایه دل به لایه

کونه چشموون کروون دل (موبته لایه)

(با پ ل ۱۵۵ هرن)

● میو = معبوو: مبادا، نباشد(ف).

نمبادا، نمبئ. مهبؤ(ه).

بمعالم کس مبادا چون من نالین

مو نالین کس (معبوو) نعر بیزو نالین

(با ژ ۸۹ ل ۱۳۷).

● مغ = موغ: آتش پرست و... (ف)

ناگر پرستو...

شاعیره کونه کانمان نم زارو میان زور به کارهیناوه، وه لیردا مه لای جزیری

نلن:

(موغ) بجمین می فرؤش هرس مجرئ تین سما

باده خورن نوشی نوش. مانه ل بووری جه ۱۱۷.

دعرتین دیرم چونان مهموم و مغموم

تو بهنداری چو (موغ) دهر نازرستم

(با بهیتی ۱ ل ۱۷۴)

● مکره = مکره: مکن(ف). مه که.

مه ککره (ه) = مه که، لئی بگری.

میرزا نؤلقادر نلن:

ناسمان وه من نوکته بهردازی

هن(مکره) زوان نرازی ۱۱۸.

موسلسل کیسووان بو پتاب (مکره)

خومارین نرکسان بو پخواب (مکره)

همی خواهی که میهر نزمو بیوری

به رینه روزگار نیشتاب (مکره)

(با ژ ۲۴۲ ل ۱۴۷).

● مکه = مکه: مکن(ف). مه که.

مه ککره، مه که (ه)

ناری نعلی:

چاو مکم دیسان نیشانه‌ی تیری موژگانم (مکه)

حیفه بی سووچو قهباحهت تیره بارانم (مکه) ۱۱۹۲

همه نهر باغو بوستان یاد (مکه)

دل نهر زیندانی غم نازاد (مکه)

مکانی دیگر مولکی دیگر [دیگر] جووی

ومطن دمرئین خراب ناباد (مکه)

(با: ۲۴۹ ل ۱۴۸)

● مل = مول: شراب (ف). شراب.

حرامم بی نگر بی ته نشینم

کشمه دمریای کولبون ساغری (مول)

(با: ۸۶ ل ۱۱۹)

● منو = معنو: من (ف). من.

(معنو) واجمن که یارمت خوابی نازه

چونو خوابه که بی‌داری نداره

(با: ۲۴۵ ل ۱۰۹)

● منه: منه.

همه کویبند طاهر کس نداره

خودا یاری (منه) چ حاجتی کس

(با: ۶۷ ل ۱۱۵)

● مو: من (ف). من.

شمعی تاریک و ساغستان و (مو) مست

قهده نهر دستتی (مو) ئوفتادو نیشکست

(با: ۶۷ ل ۱۰۴)

(مو) که یارم سگری یاری ندارم

(مو) که مردم سه‌بوك باری ندارم

(با: ۳۴۵ ل ۱۰۹)

● موش و مش: من اورا، مراورا (ف).

من نوم، مگر نوم.

هر شان که حالی (موش) باومر نهمی بوو

مو نائین بی، مو نائین بی، مو نائین

(با ۱۸۹ ل ۱۳۷).

پ ل ۱۳۷ ن خ ف، له نیو بهیتی یه که مدا وشعی (مش) له باتی (موش) هاتوو.

● مورون: موران (ف). میرووان، میرووله کان.

هممه ماروزو (موران) لانه دیرمن

مهمنی دیوانهرا ویرانهی نه

(با ۲۵۱ ل ۱۴۸).

له باتی وشعی (موران) له: پ ل ۱۴۸ ن و چایی چوارهم وشعی (مورون) ه.

● مهل = مهیل: نگارد (ف). ناهیل، مهیل.

بوره یهک شهو مونوو مرکون ویشاقم

(مهیل) دمر میحنهتو دمر دو فیراقم

(با ۱۳۶ ل ۱۲۷).

● میکره = میکره: می کند (ف). نهکا

دو پا دمر قیلو جان دمر بیابان

تعمم با مارو موران (میکره) جهنگ

(با ۷۵ ل ۱۱۷).

● میکره = میکره: می کنم (ف). نهکه

موندای (میکره) شهرو به شهرو

وفایی کولعوذاران هفتیمی بی

(با ۲۷۷ ل ۱۵۳).

● میمند = میمند: موضعی است از مضافات غزنین (ف).

شوتیکه له بهشکانی غزنین.

ومرم بهر سهر نهمی شلومندو (میمند)

نهمی اوزم خودا زانی ته زانی

(با ۳۵۱ ل ۱۶۹).

● ناسوته = ناسوته: نسوزانیده، ناسوخته (ف)

نهورتاو. نهورجیاو (ه).

مەرا دەردی (ناسووتە) دەرمان چ حاصل

مەرا مەرگی نامەوتە کریان چ حاصل

(با ٨٤٣ ل ١١٨).

● ناموتە = امەوتە: نکشتە، نمیرانیدە (ف).

نەکوژراو، نەمەرتراو.

مەرا دەردی ناسووتە دەرمان چ حاصل

مەرا مەرگی (نامەوتە) دەرمان چ حاصل

(با ٨٤٣ ل ١١٨).

● نایە: نیاید، نگۆید (ف).

نایە، نایەت، نالیت.

بەیتیکی فۆلکلۆری:

شاخەکە ی قەڵا کونا کونایە

یارم جاو پەشە بەسەر او (نایە) ١٢٠٦

یەکی (نایە) فـولانی زیندەوا بی

هەمی کویەند فولانی بنی فولان مرد

(با ٣٠٧ ل ١٠٨).

شەوی (نایە) کەز ئەشکەم دیدە تەرنی

پووزی (نایە) کەخوونینەم جگەرنی

(با ٣٥٦ ل ١٧٠).

● نیو = نەبوو: نباشد (ف). نابی، نەبوو.

شیخ ضیائو ددین ئەلی:

بەصیرمتیان (نەبوو) تاحەق بزائن

حەق و باطیل جوئەکن یا بزائن ١٢١١

بەدل دەردی غـەمەت باقی هەنووزم

کەسی واقیف (نەبوو) ئەز دەردی سووزم

(نەبوو) یەك بولبولی سووتە بەگولشەن

بەسووزی مو (نەبوو) کافر بەرووزم

(با ١٢٦ ل ١٢٥).

● نبوه = نەبووه: نبود (ف) نەبوو، نەبووه.

مهلا وسمان نالئی:

تا لوئالی ناوی صافی دیدمان (نهبووه) بهخوون

رنگ زهریدمان بهیاقووتی بگئیر سورخ پروو^{۱۲۲}

● نهبی = نهبی: نیود، نیاشد، نباشی (ف).

نهبوو، نهبی، نهبی.

فغقی قادر نالئی:

چون ناشکار (نهبی) جه بعین عموم

همم جه دمرکای نو من نهبیم موغمووم^{۱۲۳}

کمرم دسرپس (نهبی) نایم ته وینم

بشهم نانان بوینم که تموینم

(با: ۲۴۷ ل ۱۰۷).

ز دصستی مو کشیدمن باز دامان

ز کردارمت (نهبی) یک جو بهشیمان

(با: ۱۸۱ ل ۱۳۵).

● نذانی = نذانی: ندانی (ف). نهزانی، مهزانی (ه) = نازانی.

تو کسوودوو زیانی خود (نذانی)

بهیاران کهی رسمی همیهات همیهات

(با: ۴۷ ل ۱۰۳).

● نذائن = نذائن: نهزائن.

(بوهدئین) رسمی عیشق و عیشقبازی

که کوستاخانه نایندو ته وینم

(با: ۲۵ ل ۱۰۷).

پ ل ۱۰۷ ن خ ف: (نذائن) هاتوه لهجیاتی (بوهدئین)

● نذوونم = نذوونم: نازانم.

دل و دلبر بههم نامیتته وینم

(نذوونم) دل کیو دلبر کودام ئست

(با: ۵ ل ۱۰۳).

نذوونم [نذوونم] قهصدی جان کمرمن بهناحق

بهجوز بر سر زدن چاره نعارم

(با: ۱۱۱ ل ۱۲۲).

● نذونی = نهنوونی: ندانی(ف). نهزانی.

● نروویو = نهروویو: نروید(ف). ناروی. مهروویو(ه).

بهکیشتی خاطیرم جوزغم (نهروویو)

بهباغم جوز کولی ماتم (نهروویو)

بهصحرایی بلی بیحاصلی مو

کیاهی ناومیدی هم (نهروویو)

(با: ۲۱۳ ل ۱۴۱).

● نزانى = نهزانی: ندانی(ف). نهزانی.

بهیتیکی فولکلوری:

پشم یوشیوه، پشستر لهبانی

تازئی باری قوم ناشتی (نهزانی) ۱۲۴

توکه سووویو زیانی خود (نهزانی)

بهیاران کهی پسی همیهات همیهات

(با: ۱۰۳ ل ۱۰۳).

پ ل ۱۰۳ لهباتی (نهزانی)، لهه لپزاردمکانی فروغی: ندانی، نوسخی و محید (نهزانی).

● نسوته = نسووته: نهسووتی.

ته که هرکیز (نسووته) جاننت ئمز غمیر

کوجا ئمز سووته جاناننت خمبر بی

(با: پ ۱۵۸، نوش ۲۴۰: زیویت: ش ۲۲۴)

ته که ئمز غم دلت هرکیز (نسووته)

کوجا ئمز سووته دلتا باخمبر بی

(با: ۳۰۰ ل ۱۵۸).

● نسوجه = نسووجه: نسوزد(ف). نهسووتی.

دلت ئهی سمنگ دل برما (نسووجه)

عمجب نمبود ئمکر خارا (نسووجه)

بسووجم تا بسووجوونم دلترا

دمر شاتمش چوویی تپر تنها (نسووجه)

(با: ۲۲۳ ل ۱۴۳).

● نش = نەش: نە اورا (ف). ئونا (لە حالەتی مەفعولی دا).

ئى دارم كە بىھبوودەش نەصیبو

نەصیحت مىكەرم سوودەش نەصیبو

بەبادەش مىدەھەم (نەش) مىبەرد باد

دەر ئاتەش مەینەھەم دوودەش نەصیبو

(با ۱۹۵ھ ل ۱۳۸).

● نەشمورتە = نەشمورتە: نەشموردە (ف). نەژمیرا.

ھەزاران داغى ویش ئەز ویشەم ئەشمور

ھەنى (نەشمورتە) ئەز ئەشمورتە ویشە

(با ۲۴۷ھ ل ۱۴۸).

● نەشیناد: نەشیند (ف). بنەیشى، بگەوى.

بوجەشمەم دەردى چەشموونى تو چىناد

نەوا دەردى بە چەشموونەت (نەشیناد)

(با ۲۱۶ھ ل ۱۰۶).

● نەشین = نەشینەن: نەشیند (ف). دانەنیشن.

خوشا ئانان نە سر دارمەن نە سامان

(نەشینەن) ھەردو يا پىچەن بە دامان

(با ۱۷۵ھ ل ۱۳۴).

● نەشى يا = نەشى يا: نەیشود (ف). نابى، ناشى.

نەشیا (ھ) = نابى.

● نەمازن = نەمازن: نەمازند (ف). نوئىزن.

ئەمە بەتەنھا نایەت، كە بابا ئەلى (دەر نەمازن) واتە (خەرىكى نوئىزن)

نەماز: نوئىز (خال). ھەورامانى تەخت بە نوئىز ئەلین (نەماز).

خوشا ئانان كەدایم دەر (نەمازند)

بەھەشتى جاويدان بازار شان بى

(با ۳۱۶ھ ل ۱۶۲)

پ ۱۶۲ھ رن، (نەمازن) بەكارھاتووە لەباتى (نەمازند)

● نەمۆين = نەمۆينەن: نەمۆيند (ف). بگەن.

نهڪر دمردى دلهم قيسمعت (نمايند)

دلى بى دمرد دهر عالم نهـموونه

(با: ۲۵۵ ل ۱۴۹).

پ ل ۱۴۹ هرن: نيو بهيتى بهڪم بهم جوړميه:

نهڪر دمردى دلهم قيسمعت (نموويهن).

● نميبو = نميبو: نمى باشد(ف). نايى. نهـمبيق(هه): نايى.

دلى ديرم دمى خوږم (نميبو)

غمى ديرم كه هرگيز كهـم (نميبو)

نهڪر باومى نندارى سووى منى شى

بوين دمردى كه دمـمانش (نميبو)

(با: ۱۹۷ ل ۱۳۸).

● نوا = نهوا: مبادا(ف). نهوا، نهوهك، نهبادا

نهوا (هه).

نهوا: مهبادا (مردوخ).

مهلا پريتشان نهلى:

ژ عيىنى مستى بلـكم ياريم كهى

(نهوا) بلـغـزم نيگهـداريم كهى ۱۲۵۰

دوچشمهـم دمردى چشموونى تو چيناد

(نهوا) دمردى بهچشموونعت نشيناد

(با: ۲۱۶ ل ۱۰۶).

● نوم = نووم: نام(ف). ناو.

نهڪر دل دلبره دلبره كـدوومه

نهڪر دلبره دلبره دلـرا چ (نووم)ه

(با: ۱۹۹ ل ۹)

نهڪر دل دلبرو دلبره كـدوومه

وڪـر دلبره دلـولـرا چ (نووم)ه

(با: ۱۰۰ ل ۱۰۰).

● نوى = نهوى: نهى، نهوى.

بهيتكى فولكلورى:

یاری من یار (نہوی) نہوشیروانی بی

ٹسٹش بھگزادی جسمخانی بی ۱۳۱

کمرم دسپرص (نہبی) ٹایم تہوینم

بشسم ٹانان بوینم کہ تہ وینم

(با ۲۴۶ ل ۱۰۷)

لہباتی (نہبی) لہ: پ ل ۱۰۷ ن خ ف، (نہوی) بہ.

● نوینا = نہوینا: نبیند (ف). تہبیت. تہوینڈ (ہ) = تہبیت

دوچشمہم دمردی (چشموونی تو جیناد)

نہوا دمردی بھچشموونہت نشیناد

(با ۲۱۶ ل ۱۰۶)

پ ل ۱۰۶ ن خ ف، لہنیویہیتی بھکہمدا (چشمانہت نہوینا) بہ، نیو بہیتی

دوہمیش بہم جڑہ ہاتوہ:

مہباد ٹان رو کہ چہشمی تہ (نہوینا)

● نہ: نیست (ف)، نی بہ. نیا (ہ).

بہعالم ہمچو مو پھروانہی (نہ)

جیہانرا ہمچو مو دیوانہی (نہ)

ہمہ ماران و مووران لانہ دیرن

مہنی دیوانہرا ویرانہی (نہ)

(با پ ل ۱۴۸)

● نوینم = نہوینم: تہبیم، نہوینم.

وینایی = بینایی (مہردخ).

موکہ ٹز ٹانہشت کمرمی (نہوینم)

چرا ٹز بوودی میحنہت کوور باشم

(با ۱۲۹ ل ۱۲۵)

بہدنیا مو (نہوینم) کام بی تہ

بہدس ہرکیز نہگیرم جام بی تہ

(با ۲۱۹ ل ۱۴۲)

● نوینہ = نہوینہ: نابینی.

صہیدی لہم بہیتہی خوارمہدا وشہی (نہوینی) بہواتای (نابینی) بہکارہتیاوہ:

خجلیای به مرد چرخى بوپستم

هرکیز پوی شادی (نهوینی) ومجم ۱۳۷

(نهوینه) خوړمى هرکیز دلى مو

مهر نان دم که روخساری تو وینم

(باژ ۱۵۸ ل ۱۳۱).

● نوین = نهوینن: نه بین. نهوینا (هه).

نهر چشمون (نهوینن) رووی زیبا

چ زوونو دل که خوویان دم کوچایه

(با پ ۱۵۵ هرن).

● نهله = نیهیلی: نمیگذارد، نگذارد (ف). نه هیلتی، ناهیلتی.

غمم (نیهیلی) که مو تنها نشینم

مهریزا، باره کلا، مهربا غم

(باژ ۱۰۲ ل ۱۲۱).

● نهله = نهلی: تشنه و معنی سیراب هم آمده. از اضداد است (ف)

تینو، دیسان به واتای تیرناویش دیت. له و شانیه که دو واتای پیچه وانیه
به کتری هیه.

خوونابه بار دیرم نهر غموان وار

درمختی (نهلی) بارمش خوونی دل بی

(باژ ۲۰۷ ل ۱۶۰).

● نیا: نایه، نایهت.

(نیا) مو طلق به کارم نین دلی مو

به جوز خوونابهش نه خاصیلی مو

(باژ ۲۰۵ ل ۱۳۹).

● وا: وا، بهم جوره، بهم شتوه، وهها، ناوا، ناواهی.

وا: وهها (مردوخ).

بیکهس نهلی:

شهر ابکی (وا) به تنها جامی

ته کامول بکا خامی، نهفامی ۱۳۸

(وا) بیدم پیرو بورنائیم نهونده

بعنن تووشو تئوانائیم نهونده

(باژ ۲۵۵ ل ۱۴۴).

● **وابم: وابم.**

پیرمژرد نهلتی:

بهلام کهه (وابم) لیزره هاناکام

ز محمت بن غمبیت رفیق پمیداکم^{۱۲۹}

دوسن جامی خورم باشادکامی

(وابم) مست و بسمیری لالعیان شم

(باژ ۱۳ ل ۱۲۷).

● **وابو = وابوو: وابوو.**

علی کمال پاییر نهلتی:

من و جامی شراب و زاهدو نهندیشمی کهوثر

بدمستی کس نییه جوکمی قلم (وابوو) لمتقدیر^{۱۳۰}

همی ترسم که کشنی غرق (وابوو)

دیرین دیریای بی پایان بمانم

(باژ ۱۴۶ ل ۱۲۹).

غریبی و نسییری سهمل (وابوو)

غمی یار موشکیله تاجون شموصدکار

(باژ ۵۰ ل ۱۱۲).

● **وابی: بشود، بازشود، شد(ف).**

ببی، بگریتهوه یاگهش بیتوه، بوو.

وشی (وا) واتهکراوه و کورتکراوهی وشی (وازه)،

وهکو وفاقیی نهلتی.

نوبهار نوبهری شکوفه کوئن

یا غونجهی دوکمهکی سینکهکی (وازن)^{۱۳۱}

کهمی وازم که کهی بی روزه (وابی)

کهمی وازم که هرکیز وای نسی روزه

(باژ ۶۴ ل ۱۱۵).

بەسووی باغ و بوستان لاله (وابی)

هەمە سووھا مینالی ژاله (وابی)

(با ژ. ۲۸۵ ل ۱۵۵).

لەبەیتی دووھدا ، که ئەلێ (لالە وابی) واتە گولێ کرایهوه، یا دەمی کرایهوه، یا
گەش بووهوه.

(وابی) و (وابوو)، واتە گەش بوو

وا = کراوه، گەش

بی، بوو = بوو.

وشە (وابوو)ه، واتە، کرایهوه، گەش بووهوه،

و مکو شیخ حسین قاضی ئەلێ

[..... بریخت سووریوون، کانی و حەوض پیر بوون،

غونجە دەمی «وابوو»، کانی و شک ژیبایهوه...] ۱۳۲۶

وا: شتی کراوه، دەرگاگە [وا]بە. با [د] (خال).

وا: کردنەوه، دەرگام واکرد (مەردۆخ).

وشە (وانەبوو) واتە نەکرایهوه، لەحالی نەفی دا.

نالی ئەلێ:

تا نەکریا ناسمان و تەم و لاتی دانەکرت

کوێ چەمەن ئارا نەبو، هەم لێوی غونجە (وانەبوو) ۱۳۳۶

● واتم: گەتەم (ف) و تەم. واتم (ه).

میرزا ئۆلقادر ئەلێ:

ها (واتم) و متۆ کەفتو کۆم تەمام

جواویت جیشمەن هەمەن کۆشەوام ۱۳۴۱

هەر وهە ئەحمەد خانی کۆماسی ئەلێ:

(واتم) ئەی دێسۆز قەیسێ لۆنگ لە کۆژ

مەبارەکت بۆ یانەئێ تەنیای چۆل ۱۳۴۵

دیدیەم ئالەبەیی دەردا مەنی خاار

(واتم) ئالەبە یاکەئێ جینەمەت بار

(با ژ. ۵۴ ل ۱۱۲).

● واتنی = واتەنی: گەتەنی (ف). واتەنی. واتەنی (ه).

بهڪس دمردی دلی مــــو (واتمنی)نه
 که سمنگ نژ ئاسمان نعداتهمنی نه
 بعمو واجمن کتمرکی یاری خودکه
 کسسیس یارم که تمرکش (واتمنی)نه
 (با.ژ. ۲۵۴ ل ۱۴۹).

● واته: باتو(ف). له گهل تۆ، بهتۆ، بۆتۆ.
 شهوان نیستارمکان یك يك شو مارم
 بووه نیمه شه بان کووش (واته) دارم
 (با.ژ. ۱۰۴ ل ۱۲۱)

ز شرمی رووی ته مو دمرحیجابه
 نعدانم عرضی حالهه (واته) کمرمن
 (با.ژ. ۱۸۳ ل ۱۳۶).

● واج: گفتارو کلام و سخن، بی نهایت گرسنه(ف).
 وتاروقسه و ته، نهویه ری برسیتی.
 واجه(هه) = وتار، بلتی.
 ● واجم = واجهه: گویم(ف). نه لیم، واجو(هه).
 دلم دمردین و نالین چ (واجههه)
 روخهه کمردین و خاکین چ (واجههه)
 بگمردیم بهمه تادو دو میللهت
 بهصد مهزهه مو نادین چ (واجههه)
 (با.ژ. ۹۶ ل ۱۲۰).

● واجن = واجهه: بازگویند(ف). نه لینهوه.
 مهنو (واجههه) که یارته خوابی نازه
 چو نو خوابه که بیرداری نهاده
 (با.ژ. ۳۴ ل ۱۰۹).

سیه جالی کونن نامش نهههه کوور
 بهمو (واجههه) که ئینههه خانمان بی
 (با.ژ. ۳۱۴ ل ۱۶۱).

● **واجه:** بَلْتِي، واجه(هه).

عبدالوللا حهسن نهَلْتِي:

(واجه) لعياران مـووجه بهشكهرم

لهپينخمبيران كشت بن خهبرم^{۱۳۱}

هرخه رازي نلغش (واجه) بهمردوم

يا نغز ديوانمكي بوو ياز كيچي

(با ژ: ۲۳۰ ل ۱۶۵).

● **واجي:** واكو، بگوف). نهَلْتِي، بَلْتِي.

واجي(هه): نهَلْتِي.

ميرزا نؤلقادر نهَلْتِي:

نه(واجي) ومدم يه ريوايهتن

(ماء طهورا) نخصص نايهتن^{۱۳۲}

ته كهوشكين دو كيسوو دمرفهائي

بمـو(واجي) كه سركرمردان چرائي

(با ژ: ۲۶۶ ل ۱۵۱).

● **وازم = واژم:** گويم(ف). نهَلْتِي، واتم(هه).

ناوچهي شارمزور نهَلْتِي: يهزم.

نمـيدانم كه رازم واكي (واژم)

غمـي سووزو كوودازم واكي (واژم)

چ (واژم) هر كه نوونه بنگره فاش

ديگر رازو نيـمازم واكي (واژم)

(با ژ: ۱۲۷ ل ۱۲۵).

● **وازن = واژن:** گويند(ف). نهَلْتِي.

ناوچهي شارمزور نهَلْتِي: يهزن.

بهيتيكي فولكلوري:

(يهزن) لم خواره كهنم وه جوويه

سـلتهي تاقمدار قابيل منويه^{۱۳۳}

هممه (واژن) به مو بي نام و ننگي

كسي كه عاشقه چش نام و چش ننگ

(با ژ: ۷۳ ل ۱۱۶).

● واژه: گوید(ف). نه‌لی.

ناوچه‌ی شارمزور: یه‌ژی

واژه: واته، واچه، گوفتار (مردوخ).

به‌یتیکی فولکلوری:

نومنم ماوه بمنینه قفس

نه‌چاو تیر نه‌خو، نسل (یه‌ژی) بس ۱۳۹۰ء

نمکسر دمردی دلم (واژه) به‌کووهان

دیگر دم‌کووه‌سارون کول نه‌پوونی

(باز ۲۷۶ ل ۱۵۳).

● واژی: نه‌لی. ناوچه‌ی شارمزور: یه‌ژی

واژی = همی واژی.

همی (واژی) که جانی‌مو فیداییت

چ (واژی) عاشق‌انرا جان نه‌می‌بو

(باز ۱۶۶ ل ۹۲۰).

● واژه: گوید(ف). بلتی. واچه(ه).

ناوچه‌ی شارمزور: بی‌ژی.

همدی نه‌لی:

جاوی لی سوور بوو له‌کف لیوی که‌پ‌بوو دیجله

مطهوان هاره له‌وئدا قسیمی کر (بی‌ژی) ۱۴۰۲ء

نمکسر دمردی دلم (واژه) به‌کووهان

دیگر دم‌کووه‌سارون کول نه‌پوونی

(باز ۲۷۶ ل ۱۵۳).

● واكرم = واكرم: نیکه‌مه‌ره.

وا: شتی کراوه. دم‌کاکه [وا]یه. با [د] (خال).

که‌رم: نه‌کم، که‌رووش (ه).

چ دم‌کولشمن چ دم‌کولشمن چ صحرا

چو دیده (واكرم) جوز ته نه‌وینم

(باز ۱۵۷ ل ۱۳۱).

● واشم = واشم: بازشوم، بروم(ف).

برومه، برۆم.

شى(هه) = رۆيشت.

بشهم (واشم) كه تا يارى كهره دل

ببمختم كرىموو زارى كهره دل

(با: ۸۲ ل ۱۱۸).

● واكره = واكره: واكند(ف). لى بکاتهوه، بکاتهوه، دابمالى.

نمكر قهصابم نهن (واكره) يووست

جودا هرگيز نهكرده جوونم نهن يووست

(با: ۸۷ ل ۱۰۴).

● واكه = واكى: باكه(ف). لهگهل كى.

نمىدانم كه رازم (واكى) واژم

غمى سووزو كودازم (واكى) واژم

(با: ۱۲۷ ل ۱۲۵).

● واكياشم = واكياشم: باچهكسانى باشم يا بروم(ف).

لهگهل چ كهسانىكا بم يا بروم.

ليردها كه نهلى: (كيا)، شى كردنهوهكهى بهم جۆرميه:

كى + ا، كى: كى، واته چ كهسى.

ا: ليردها بۆ كۆيه.

كه نهلى: (وا كيا)، واته لهگهل چ كهسانىك دا وميا لهگهل چ كهسانىكا.

لهشپوهى ههروامى دا نهلف(ا)، بۆ (كۆ) بهكارنههينرى، ليردها، (كاردۆخى)

لهوشى (كاوا) و (وهرواوا) دا، نهلفى (ا)ى بۆ كۆ بهكارهيتاوه.

وشى (كاوا)، واته: شوتنه سهختهكانى شاخ.

وشى (وهرواوا)، واته: بهفراوهكان.

تماشا كهرمو، جهنوورو (كاوا)

ههواى بى كهرمو، هازمو (وهرواوا) ۱۱۱۰

لهرميش نهچى كه (واكيا) بهواتاى: لهگهل كيا، لهگهل كى دا، هاتىو واتاكهيشى

زۆر نهگونجى لهم بهيتهى باباتاهايردا، و نهمرۆيش لهزمانى كوردى دا زۆر ناسايىيه.

ٲیلاهی (واکیا شم) (واکیا شم)

مو که بی دستو پایم (واکیا شم)

(با ۱۳۱۶ ل ۱۲۶).

● وانو اجم = وانو اجم: بانگویم (ف). نالیمه وه، نالیم.

بمکس حرفی زجورمت (وانو اجم)

که حرفی جهور پنهان ریته نهولا

(با ۳۴۸ ل ۱۶۹).

● وامو: بژمن.

کولی کیشتم پی نهلووند دامان

نهوش نهز بیده دادم صوبج و شامان

ومقتی نان بی کهوویمش (وامو) نایی

بهرمبادمش بهرسامان بهسامان

(با ۱۷۶ ل ۱۳۴).

● وانواژم = وانواژم: وانواژم (ف). دلٲ رائه کرم، دلٲ نهده مه وه، میهره بانئی و

دلٲ نهرمیت له که لدا نه که م.

نه کهر نایی به جانمت (وانواژم)

وم کهر نائی زهیجرانمت کو دازم

(با ۱۲۵ ل ۱۲۵).

له باتی (وانواژم) له: پ له ۱۲۵ هر ن و نخ ف، له نیوبیتی به که مدا (وانواژم) ه

● وتم: گویم (ف). نه لیم.

به لام نه مرٲ به واتای نیستا و داهاتوو نایمت، به لکو به واتای رابوردوی ساده

دیت.

شیخ عومر ضیانودین نه لئی:

که دیم قهوسی برٲی لهیلا (وتم) هاوار یعقین بوو لیم

ومکو معجنوونی خیلئی حهی دمکومه ناو سهرابی زوو^{۱۱۲}

سهرنج: نه م وشهیه تنها له فهرهنگی وشه و زار اوه کانی باباتا هیر،

لپه ره (۱۸۳ ی) (شرح احوال و آثار باباطاهر، د جواد مقصود) دا هاتوه، به لام

له جوارینه کانی دا نی به.

● وریژم = وریژم: بریزم (ف). بریزم.

● **وسی شند = وسی شغند:** بسی باشند(ف).
زۆر هەن، گەلتی هەن.

وسی هەندو (وسی شەندو) ووسی یەند

هەمان کووه و هەمان هامون هەمان دەشت

(با ژ. ۱۰ ل ۱۰۴).

● **وسی یەند = وسی یەند:** بسی ایند(ف).

زۆر یێن، گەلتی یێن، زۆر یێن.

ئەمرۆ لەباتی ئەوهی بوترۆ (یەند)، ئەوترۆ: (دێن، یێن، یەن).

وسی هەندو ووسی شەندو (وسی یەند)

هەمان کووه و هەمان هامون هەمان دەشت

(با ژ. ۱۰ ل ۱۰۴).

● **وش = وش:** ماندو شبیه(ف). وهک، و مکر.
بێخورد ئەلتی:

کەه سینه چاکی غەزمیی خوو یانی بێ و فام

کاهێ کەتانی پەرتەوی روخساری مەه (وش) م ۱۱۳.

وش: (ماوش = ما و وش). (مەردۆخ).

ماوش، ما و وش = وهک مانگ.

سەھەندەر (وش) میانێ ناتەشی عیشق

یەکی پەڕ کەندە مورغی بی بەر پەستەم

(با بەتی. ۱۰ ل ۱۷۳).

● **وشم = وشوم:** بشوم، بروم(ف). بيم، برۆم.

(بشوم) و اشوم ئەزێن عالم بەدر شەم

(بشوم) ئەزجین و ماچین نوور تەر شەم

(با ژ. ۱۲ ل ۱۲۶).

لەباتی مەردوو (بشەم): له پ ۱۲۶ برون. (وشەم) ه.

● **ووینم = ووینەم:** بیهینم(ف). بیهینم، وینەم(ه).

وینایی = بیهنایی، (خال) و (مەردۆخ).

ئەکەر دەستەم رەسەد خوونەت بریجەم

(بوینەم) تا ج پەنگی ئەهی دل ئەهی دل

(با ژ. ۸ ل ۱۱۸).

وشعی (وینم) له‌نوسخه‌ی، هرن، برون، له‌نیو بهیتی دووه‌مدا، له: پ ل ۱۱۸ به
جزرمیه: (وینم).

● ویزه: ویج است(ف). نمریز له‌کرمانجی خواروودا، له‌گه‌ل وشعی (گیژ)دا
دیت، نه‌لین: گیژو ویزه.

(دلزار) نهم بهیتی بابای کردووه به‌سۆرانی:

له‌عشقی جوانان دل گیژو (ویزه)

برزانگ که لی‌لدمم خوناوه ریزه ۱۴۴

● ویج: سرگشته و پریشان(ف). سرگردانو پریشان.

به‌رئین نالین که مورا جان و دل داد

ش‌مع و یروانرا بوپ (ویج) میداد

(با ژ ۳۶ ل ۱۱۰).

● ویشه، ویشی: بیش است(ف). زۆره، گه‌لیکه.

هزارت دل به‌غارت برته (ویشه)

هزارانته جگرخوون کرته (ویشه)

هزاران داغی ویش نه‌زوشم نشمور

همنی نه‌شمورته نه‌ز نشمورته (ویشه)

(با ژ ۲۴۷ ل ۱۴۸).

هزارت دل به‌غارت ورته (ویشی)

هزارانته جگرخوون کرده (ویشی)

هزاران داغی ویش نه‌رسینم نشمورت

همنی نه‌شمورته نه‌ز نشمورته (ویشی)

(با ژ ۳۴۷ ل ۱۶۹).

● وینم = وینم: بینم(ف). نه‌بینم.

به‌شه‌رو کووه و صه‌حرا هه‌رکه (وینم)

زهبانی دل به‌وصلات کهرم دارم

(با ژ ۳۹ ل ۱۱۰).

موژه‌که‌ردم به‌کردی دیدمیورچین

کعتا (وینم) جه‌مالته دهرشعی تار

(با ژ ۴۹ ل ۱۱۲).

● **وینند = وینعد:** بینند(ف). نه بینن، نه وینن. وینا(هه).

خوشا ئانان که هر شامان ته (وینعد)

سوخن واتمکمرن واته نشینهد

(با: ۲۴۰ ل ۱۰۷).

● **هاروت = هاروت** نام یکی از دوفرشته ای که نگونسار درچاه بابل بعداز

الهی گرفتار است(ف).

ناوی یه کیکه له دو فریشتهی که به سه بهر خواری له بیری بابل دا گیرودهی
نمشکه نجهی خواجه.

گه لئ له شاعیرمکانمان وشهی (هاروت) یا (هاروت و ماروت) یان
له هونراوه کانیان دا به کارهتیاوه، که دو فریشتهن، وکو باسی یه که میان کرا.
لیرهدا (نالی)، ناوی هاردوکیانی لهم بهیتهدا هیتاوه:

رقیب و موددهمی فیتنمو علاقهی جاوی جادووتن

له کو شهی کوشمارت نائیبی (هاروت) و (ماروت) نه^{۱۱۰}

ز جادوونی درمان چاهی ز منمخندان

لسی (هاروت) را ناویتسه دیری

(با: ۲۴۰ ل ۱۶۷).

● **هیشتن:** هیشتنهوه، هیشتن.

هیشتنهوه، هیشتن.

همی کیشتو همی کوفت نهی درینا

که بایهد کیشتن و (هیشتن) درین دشت

(با: ۱۴۵ ل ۱۰۵).

● **همای = هومائی:** مرغ همای یا شبیه به همای(ف).

بالندهی هومای یا، وکو هومای، هوما

(هوما): بالندهی کی گهره ی گوشت خوری کتویی به که پیتسی نهلین [بیبروزه].

(خال).

(هوما): روخ، پیشه خوره. (مردوخ).

مردوخ که نهلن: پیشه خوره، واته: نیسقان خور، مه بهستی بالندهی هومایه.

که نهلین گویا هر نیسقان نه خوات.

سالم نهلن:

نانوینتی بی بهسرما کمر موصیبه‌تھایی چرخ

تا لہسر سرمره لسایہی زوئی تو بانی (ہوما) ۱۱۶

غمی عیشقی تمکھی درمھر سر نایو

(ہومائی) کھی بہمھر بووم و بہر نایو

(با: ۲۱۱ ل ۱۴۱)

● ہمایون: ہومایون: مرغ ہمای، کہ استخوان میخوردو.. (ف).

بالندھی ہومای کہ نیسقان نہخوات و...

(ہومایون) ہم سہری کووہم و مطمن بی

سہیری عالمہ کمرم ہمرجا چمن بی

(با: ۲۱۹ ل ۲۱۹)

● ہنی = ہمنی: ہنوز (ف). ہیشتا.

ہنووک: نیستا (خال).

ہنئی نیستہ (خال).

ہمنی: حالا، الحال. ہمنی نہہاتیہ = لم یات بعد. (مہاباد).

ہمنی: نیسہ، نیتر (مردوخ).

میرزا نلقادر نہائی:

باقی والسلام ساحب نیختیار

ومدھی ویتمن، (ہمنی) رۆزکار ۱۱۷

ہزاران داغی ویش ٹمز ویشہم نشمور

(ہمنی) نہشمورتہ ٹمز نہشمورتہویشہ

(با: ۲۴۷ ل ۱۴۸)

(ہمنی) لاتقنطوا خوانی عمزیزم

مہکمر یا ویلتا ناخواندنی بی

(با: ۲۲۹ ل ۱۶۵)

● یہ انہمہ.

یہ (ہہ) / کز نہمہ (خال).

یہ: نہمہ، یہمہ، نیہ (مردوخ).

بیتسارانی نہائی:

قیبلم (یه) حیفمن وینهی تو شایی

بکیرونه دل خشمی گدایی

نکمر گوناهن وهنم کمری بار

(یه) سمر (یه) شمشیر (یه) تعاف (یه) داره ۱۴۸۰

(یه) دوو رووزی بهناکامی سمر ناریم

باشه رووزی که کول چینم بهامان

(با.ژ. ۱۸۰ ل ۱۳۵).

● یلدا = یه لدا ۱۴۹۰: شب اخر پانیزو شب اول زمستان که درازترین شبهای

سال است (ف).

شوی کژتایی پایزو شوی سه رتهای زستانه، که دریزترین شوانی ساله.

یه لدا: شوی زۆسان (مردوخ).

وهفایی نه لن:

که مگریم بؤ جهالی تو دیاره نئشک و ناهی من

لهخورشیدی ده داتن دم ستاره ی شامی (یلدا) کم ۱۵۰۰

شوم نهز شامی (یلدا) تیرمتر بی

موکه دردم ز بوو دردا بهتر بی

(با.ژ. ۲۹۰ ل ۱۵۶).

(پهراویزه‌کان)

- ۱- شرح احوال و آثار دویبیتی‌های بابا طاهر عریان - چاپ دوم به‌کوشش دکتور جواد مقصود
نشریه شماره (۱۱۳) انجمن آثار ملی که در تیرماه (۱۳۵۴) خورشیدی انتشار یافت. ص ۲ - ص ۵
- ۲- همان سه‌چاوه ل ۱۱ - ل ۱۲
هر وها بوم نم به‌یک که‌یشتنه‌ی طوغرول بیگو بابا تاهیر، پروانه پژوهشگری نوی - ژماره (۱۰۸) سالی ۱۹۸۵ ل ۱۱۲، ل ۱۱۳
- ۳- به‌کتابشیه: کتبه‌له صوفی‌یه‌کی تورکی‌یه، ندریته پال (سید محمد ابن ابراهیم اتا) که ناسراوه به حاجی به‌کتاش (؟ - ۱۳۳۶)، که وه‌لی‌یه‌کی تورکی بووه له موریدمکانی (نحمده‌یه سه‌وی)‌یه، له‌خوره‌سانه‌وه هاتووه بؤ نه‌ناضؤل (ق ۱۳)، خانه‌قای (پیرناوی) دانا له‌شاری (صولیجه قارا اویوک)، ته‌ریقه‌ته‌که‌ی تیکه‌لیکه له‌ته‌ریقه‌تی: قه‌له‌نذهری، یه‌سه‌وی، حه‌یدهری. کتیبیکیشی هه‌یه ناوی (مقالات)‌ه.
- به‌کتابشیه‌کان (یه‌سه‌وی) بیان به‌رابه‌ری خویان دانه‌نا.
الموسوعه العربیه المیسره - ۱ - س (۱)
دارالنهضة لبنان ۱۹۸۰ - باشراف محمد شفیق غربال ص ۳۸۸
- ۴- شرح احوال و آثار دکتور جواد مقصود
ص ۱۳، ۱۴، ۱۵
- ۵- همان سه‌چاوه. ل ۱۶
نه‌فیسسی دانی به‌وه داناوه که (کوری فره‌یدوون = بابا تاهیر) کورد بووه، به‌لام نازانم بؤچی و مکو زؤر به‌ی زؤری نه‌وانه‌ی که له باره‌ی بابا تاهیرموه

لیکۆلینه و میان ههیه، نهیوتوو به شیتوهی (لور) دووبهیتی یا چوارینهکانی
داناره، که به کیکه له شیتوکانی زمانی کوردی.
بو ئهم مهسته پروانه: رۆشنگیری نوێ، سالی ۱۹۸۵، ژماره (۱۰۸)، ل ۱۲۷،
۱۲۸

۶- شرح احوال و آثار ص ۹۱۰ - ص ۹۱۱

۷- تاریخ ادبیات ایران - تالیف دکتر رضا زاده شفق
انتشارات امیر کبیر ۱۳۴۱ ص ۱۰۹

۸- شرح احوال و آثار دوبیتی های ص ۵ - ص ۶

۹- هه مان سه رچاوه ل ۷ - ل ۸.

۱۰- هه مان سه رچاوه ... ل ۸ - ل ۹

۱۱- هه مان سه رچاوه ... ل ۹۱.

سهرنج: ئهوه صوفی یانهی که ناو بران (بابا) یان پێ نه لێنو له ناوچهیه کدا
ژیاون که به شیکه له کوردستانی ئیران و نیستایش له کوردستانی عیراقدا
وشه ی (بابا) نهخریته سهر هه ندێ ناو به تایبهتی له خیزانه ناینی کان دا، وهکو
بینیمان بابا شیء الله له دئی (اسفند آباد) ه وهبه شیکه له خاکی
کوردستانی ئیران، ههروهها بابا پهریشان له خاکی (گهروس) و بابا روڤ
له خاکی (مه لایر) ه.

۱۲- هه مان سه رچاوه ل ۹، ۱۰، ۱۱

۱۳- له کاتیکدا که هه مان سه رچاوه ماوهیهکی زۆر بوو له ژێر چاپدا بوو ئهم
کتیبهانهی خوارموه له لایه ن بابا تاهیرهوه چاپ کرا:

۱/ سوته دل سخن می گوید - تالیف محمد مهر رثوفی. تهران، ازرمه
(۱۳۴۰).

۲/ سروده های بابا طاهر همدانی - پیراسته م. اورنگ، تهران
شهریورماه (۱۳۵۰).

۳/ دیوان بابا طاهر عریان - به کوشش دکتر سید اسد الله مصطفوی /
تهران - شهریورماه (۱۳۵۲).

• پروانه هه مان سه رچاوه. ل ۹۱۶.

۱۴- گه نجینه - به شیکه له چوارینهکانی بابا تاهیر هه مه دانی - دلزار کردوویه به
سۆزانی - ۱۹۶۰ - چاپخانهی الوفاء.

نهم کتیبه پیک هاتوره له هفتاو هفت (۷۷) چوارینهی بابا بههمان شتیوهی لوری خۆی، دلزار کردوونی به سۆزانی و له ژێر هەر چوارینهی کدا سۆزانی به کهیشی له گه‌لدا چاپ کراوه. ههروه‌ها زۆر جار چوارینه‌کانی بابا تاهیر له شتیوهی لوری یه‌وه کراون به کرمانجی خواروو له‌رژنامه‌و گۆفاره کوردی‌یه‌کانی کوردستانی عیراقدادا چاپ کراون.

۱۵- نه‌گه‌ر لیکۆله‌روه‌یه‌کی زاناوشاره‌زا، ژماره‌یه‌کی زۆری له دیوانه ده‌ستنوسه هه‌ره‌ کۆنه باشه‌که‌نی بابا تاهیری ده‌ست بکه‌وتایه، له‌گه‌ل نه‌و سه‌رچاوه‌ کۆنانه‌ی که چوارینه‌کانی بابایان تێدایه‌و له‌و باره‌یه‌وه شتیکی به‌که‌لکیان نووسیه‌وه‌ نه‌یتوانی به‌ شتیوه‌یه‌کی باش دیوانه‌که‌ی چاپ بکاوه، رزگاریشی بکات له‌ به‌شتیکی زۆر له‌و وشه‌ فارسی‌هانه‌ی که چوونه‌ته‌ ناو چوارینه‌کانی یه‌وه.

۱۶- به‌روانه‌ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۹۸، ۹۹، ۱۰۰.

۱۷- هه‌مان سه‌رچاوه‌. ل ۹۱۴.

۱۸- تجلیات عرفان در ادبیات فارسی.

دکتر لطفعلی صورنگر- تهران ۱۳۴۵ ص ۹۰.

۱۹- شرح احوال و آثار دوبیتی‌های بابا طاهر عریان- به‌کوشش دکترو جواد مقصود. ص ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷.

۲۰- هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۹۱۴.

ژماره‌و شوونی ده‌ستنوسه‌کانی پیشان نه‌داوه.

۲۱- هه‌مان سه‌رچاوه‌. ل ۹۱۵.

۲۲- نه‌مه به‌شتیکی که‌م بوو له‌و ده‌ستنوسانه‌ی که چوارینه‌و هۆنراوه‌کانی بابا تاهیری تێدایوو، ناخۆ چه‌نده‌ها ده‌ستنوسیش هه‌یه له‌ کتیبخانه‌کانی جیهان‌داو تانیستا نیمه‌ لێی بی ناگاین، خۆ نه‌گه‌ر نه‌و ده‌ستنوسانه‌ی که‌ ناوبران، ده‌ستمان بیانگاتی و لیکۆلینه‌وه‌ میان له‌سه‌ر بکه‌ین، ناخۆ چه‌ند لایه‌نی تاریکمان له‌ لایه‌ن باباوه‌ بۆ روون نه‌کاتوه‌وه‌ چه‌ند چوارینه‌و هۆنراوه‌ی گوم بویمان ده‌ست نه‌که‌وه‌ی و چه‌نده‌ها وشه‌و زاراوه‌ی شیوه‌ی لوری نه‌دۆزینه‌وه‌

۲۲- به‌روانه‌ نه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ که به‌شتیکی که‌من له‌سه‌رچاوه‌کان.

* شرح احوال و آثار دوبیتی‌های بابا طاهری عریان - به‌کوشش دکترو جواد

مقصود.

ص ۲۶، ۲۷، ۲۸.

* دیوان بابا طاهر عربیان - تصحیح مرحوم وحید دستگردی

مؤسسه مطبوعات امیرکبیر - تهران ۱۳۳۳ چاپ دوم، مقدمه ص ۲

* رباعیات بابا طاهر - باهتمام تیمور برهان

انتشارات کاویان - تهران ۱۳۵۷ ص الف

۲۴- له (فرهنگی خال) دا (سپه) بهواتای سهگ هاتووه له (فرهنگی

مردوخ) یشدا (سپلوت) بهواتای سهگ هاتووه.

۲۵- تاریخ ادبی ایران - جلد اول - تالیف پروفیسور ادوارد براون.

ترجمه و تحشیه و تعلیق علی پاشا صالح - از نشریات کتابخانهی ابن سینا،

چاپ دوم، تهران ۱۳۳۵ ص ۴۲

۲۶- مهبست له (چند شتیوه زمانیکو رقتاواوی نیران واته ماد)، زمانی

کوردی و کوردستانی شیرانه.

۲۷- تاریخ ادبی ایران، جلد اول تالیف پروفیسور ادوارد براون.

ترجمه و تحشیه و تعلیق علی پاشا صالح، چاپ دوم ص ۴۲ - ص ۴۴

۲۸- همان سرچاوه ل ۱۳۰، ل ۱۳۱

۲۹- زبان شنسی - از پرویزناتل خانلری / چاپ سوم، فروردین ماه ۱۳۴۷،

چاپخانه محمد علی علمی، ص ۷۵

۳۰- شرفنامه - تالیف الامیر شرف خان البدلیسی

الفاشر فرج الله ذکی الکردی - بوسته الازهر بمصر، ص ۲۲، ۲۴

۳۱- تاریخ مردوخ - تالیف آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی جلد

اول، ص ۸۰

۳۲- همان سرچاوه، ل ۱۰۹

۳۳- فرهنگی خال - جزمی بهگم - شیخ محمد خال

سلیمانی چاپخانهی کامهران - ۱۹۵۹ - ل ۲۶

۳۴- چهپکن له گولاله سوردهی شاردهزور - کومه له کوردانی بهکی فولکوری،

کوردی، ناوچهی شاردهزوره - کتورده ووه ریزکردنی - علم

شاردهزوری، ل ۲۶

۳۵- دیوانی شه محمد همدی بهگ صاحبقران - له ژیر جاودتری جه مان

وشمو زاروکنانی باباناھیر ۱۰۵

- خهزنهدار چاپخانهی نهمسد - بهغدا ۱۹۵۷ - ۲۲۷ل
- ۳۶- میرزا نؤلقادر - محهمه نهمین ههورامانی - چاپخانهی کۆری زانیاری
عیراق، بهغدا ۱۹۸۴ - ۱۹۴ل
- ۳۷- شیرین وخوسرهو - خانای قویادی، محمهی مهلاکریم، چاپخانهی کۆری
زانیاری کورد، بهغدا ۱۹۷۵ ل.
- ۳۸- دیوانی صهیدی - محمد امین کاردۆخی، چاپخانهی کامهران - سلیمانی
۱۹۷۱ل ۱۳۷
- ۳۹- رازی تهنیایی - نهمه ههردی، چاپی دوهم ۱۹۸۴ چاپخانهی زانکۆی
سهلاحهددین، ۷۰ل.
- ۴۰- دیوانی نهمه ههمدی بهگ صاحبقران - چاپی بهکم - جهمال
خهزنهدار، چاپخانهی نهمسد - بهغدا ۱۹۵۷، ۱۷۹ل
- ۴۱- دیوانی صهیدی - محمد امین کاردۆخی، چاپخانهی کامهران - سلیمانی
۱۹۷۱، ۱۰۱ل
- ۴۲- دیوانی بیخود - محمهی مهلاکریم ۱۹۷۰، ۵۰ل.
- ۴۳- رازی تهنیایی - نهمه ههردی، چاپی دوهم ۱۹۸۴، ۵۹ل.
- ۴۴- دیوانا پهرتویی هکاری - بهرههفکرن وتویژاندنا صادق بهاءالدین، دار
الحریه للطباعه - بغداد ۱۹۷۸، ۱۷۶ل
- ۴۵- دیوانی مهلا وسمان - دوکتۆر امین موتابچی - مطبعه الاداب - النجف
الاشرف ۱۹۷۳، ۱۶۷ل
- ۴۶- دیوانی صهیدی - محمد امین کاردۆخی - چاپخانهی کامهران سلیمانی
۱۹۷۱، ۱۰۸ل
- ۴۷- دلدار شاعیری شۆرپشگیری کورد - عبدالخالق علاالدین، دار افاق
عربییه - بهغدا ۱۹۸۵، ۱۹۱ل
- ۴۸- دیوانی سالم - کوردی و مهربوانی - چاپخانهی نهیتام - بهغدا ۱۹۳۳،
۱۲ل
- ۴۹- دیوانی گۆران - محمهی مهلاکریم - چاپخانهی کۆری زانیاری، بهغدا
۱۹۸۰، ۸۴ل.
- ۵۰- دیوانی مهلا وسمان - دوکتۆر امین موتابچی - مطبعه الاداب، النجف
الاشرف ۱۹۷۳، ۱۴۹ل

- ۵۱- دیوانی حاجی قادری کۆیی -لیکۆلینه وهو لیکدانه وهی سهردار حهמיד
میرانو کهریم شارهزا ۱۹۸۶، ل ۶۹
- ۵۲- چه پکئی له گولاله سوورهی شارهزور -کۆکردنه وهی علی شارهزوری
مطبوعه الحوادث -بغداد ۱۹۸۲، ل ۱۵۲
- ۵۳- هه مان سه رچاوه، ل ۶۰
- ۵۴- هه مان سه رچاوه، ل ۶۰
- ۵۵- شیرین وخوسره -خانای قوبادی، محمدی مه لاکریم، چاپخانه ی کۆیی
زانیا ری کورد، به غدا ۱۹۷۵، ل ۱۷۷
- ۵۶- دیوانی مه لاهه سمان، دوکتۆر امین موتابجی ۱۹۷۳، ل ۱۳۷
- ۵۷- هه لیزاردیه ک له مۆنراوه ی فۆلکلتری ناوچه ی کهرمیان، بهرگی یه که م،
هه رده ویل کاکه بی، چاپخانه ی (الحوادث) بغداد ۵۵.
- ۵۸- هه مان سه رچاوه، ل ۱۱۹
- ۵۹- که شکۆلی که له پووری نه ده بی - محمه د علی قه رده اغی - بهرگی دووه م،
۱۹۸۲، ل ۱۵۰
- ۶۰- تیکستی نه ده بی کوردی - هۆنراوه، د محمد نوری عارف، چاپخانه ی
زانکۆی سلیمان ی ۱۹۸۱، ل ۲۵۶
- ۶۱- هه مان سه رچاوه، ل ۲۵۶
- ۶۲- میرزا نۆلقادر - محمه د نه مین هه ورامی، چاپخانه ی کۆیی زانیا ری
عیراق، به غدا ۱۹۸۴، ل ۹۲
- ۶۳- دیوانی نالی - مه لاهه عبدالکریمی مدرس - چاپخانه ی کۆیی زانیا ری
کوردی - به غدا ۱۹۷۶، ل ۳۵۹
- ۶۴- دیاری شارهزور - علی که مال باپیر، چاپخانه ی ژین ۱۹۶۶، ل ۸.
- ۶۵- له یلی و مه جنوون -لیکۆلینه وهو پشکنینی محمه د نه مین هه ورامی.
له بلاوکراومکانی نه مانه تی گشتی رۆشنییری لوان ۱۹۸۵، ل ۲۳۰
- ۶۶- احمد خانی - مم و زین - م. ب. رودنکو. مسکو ۱۹۶۲، ل ۱۹
- ۶۷- دیوانی سهیدی - محمد امین کاردۆخی - سلیمان ی ۱۹۷۱، ل ۱۲۱
- ۶۸- دیوانی بی کس - محمدی مه لاکریم - چاپی دووه م - به غدا، چاپخانه ی
(الادیب) ۱۹۸۰، ل ۱۶۶
- ۶۹- هه مان سه رچاوه، ل ۱۳۷

- ۷۰- شیرین و خوسرهو - خانای قوبادی - محمدی مهلاکریم چاپخانهی کزری
زانیاری کورد، بهغدا ۱۹۷۵، ۱۷۸ل
- ۷۱- کهشکۆلی کهلهپووری نهدمی - محهمد علی قهره‌داغی، بهرگی دووم،
۱۹۸۲، ۸۳ل
- ۷۲- لهیلی و مهجنون - لیکۆلینه‌وهو پشکنینی محهمد نهمین هه‌ورامانی
۱۹۸۵، ۱۰۸ل
- ۷۳- میرزا نۆلقادر - محهمد نهمین هه‌ورامانی، بهغدا ۱۹۸۴، ۱۶۱ل
- ۷۴- دیوانی مه‌لا وه‌سمان. دوکتۆر نهمین موتاجی ۱۹۷۳، ۲۳ه‌ل
- ۷۵- لیرهدا (د. مقصود)، وشه‌ی (خوی)، له‌سه‌ر وه‌زنی (می) خویندۆته‌وه، که
نهبی به‌(خی)، له‌سه‌ر ده‌ستووری زمانی فارسی که (خویش) و (خویشتن) به
(خیش) و (خیشتن) نه‌خویندۆته‌وه چونکه نه‌گه‌ر بیستی (و) بکه‌وته‌ نیوان
(خ‌ی) وه، نه‌وا نه‌و (و) نه‌خویندۆته‌وه، به‌لام له‌پاستیدا، نهمه‌ به‌لگه‌مان
به‌ده‌سته‌وه‌ نی‌یه که نه‌مه‌ ساغ بکاته‌وه، چونکه شتیه‌ی (لور)، فارسی نی‌یه
به‌لکو کوردی‌یه، نه‌گه‌ر وشه‌ی (خوی) له‌ده‌ست‌نوسه‌ کۆنه‌کانی
چوارینه‌کانی باباتا‌هیردا هه‌بووی (و) ه‌که‌ی، به‌زۆری به‌یه‌کی له‌م تیپانه
خویندۆته‌وه: (و، وو، و).
- ۷۶- دیوانی مه‌وله‌وی - مه‌لا عبدالکریمی مدرس - بهغدا ۱۹۶۱، ۴۱۲ل
- ۷۷- چه‌پکێ هۆنراوه‌ی فۆلکلۆری ده‌شتی هه‌ولیر - هیمدای حوستین،
چاپخانه‌ی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۶، ۱۵ل
- ۷۸- له‌دیوانی باباتا‌هیر، چاپی، تیمور برهان، چوارینه‌ی ژماره‌ (۱۵۵)، ۵۲ل،
بزۆتی بقۆ (ضمه) له‌وشه‌ی (دیرم) دا، که‌وتۆته‌ سه‌ر تیپی (ر)، و نه‌مرۆ
به‌پرتنوسی کوردی (دیروم) نه‌نوسری، وه‌کو له‌م به‌یتیه‌ی چوارینه‌ی
ناوبراودا نه‌بینن:
- دلی (دیروم) ده‌می خوهره‌م نه‌میوو
غمی (دیروم) که هه‌رگیز که‌م نه‌میوو
- ۷۹- میرزا نۆلقادر - محهمد نهمین هه‌ورامانی ۱۹۸۴، ۸۹ل
- ۸۰- شیرین و خوسرهو - خانای قوبادی - محمدی مهلاکریم ۱۹۷۵، ۲ل
- ۸۱- رۆچیار، رۆچیار: هه‌ردووکیان به‌واتای رۆژگار به‌کاربێنو پتک هاتوون
له:

رۆج + یار و رۆچ + یار

رۆج = رۆچ: واته رۆژ.

یار: پاشگرو لێرهدا بۆ مهبهستی کات به کارهاتوووه.

ههروهها له وشهیهی (بهربه رۆچکه) دا، (رۆچ) بههه مان واتای (رۆج = رۆژ)

به کارهاتوووه، لێرهدا وشهکه شی نهکهینهوه:

بهربه رۆچکه = بهر + به + رۆچ + که.

بهر: ناوی شوینه واتا: بهرامبهر، که نه لێن (به رهتاو) واتا بهرامبهر بههتاو.

به: حهرفی ئیزافهیه.

رۆچ: ناوه، واته رۆژ.

که: لهوه نه چۆی که بۆ ناسراو به کارهاتیبۆ و نیستا بووه به بهشی له وشهکه، که

نهوتری (بهربه رۆچکه) واتا: به رهتاوه که، نیستا به واتای (به رهتاو)

(به رۆژ) به کاردێ. گۆزان ئه لێ:

کام (بهربه رۆچکه) ی زۆر با سهفایه

چهشنی دلی شاد دێ، ناوایه

دیوانی گۆزان - محمدی مه لاکریم - چاپخانهی کۆری زانیاری عیراق، بهغدا،

۱۹۸۰، ۱۲۹ ل.

۸۲- لهوه نه چۆی که وشهیهی (رۆله)، له رابوردوودا بهم شێوانه بووی:

رۆدله: رۆد + له.

رۆدۆله: رۆد + ۆله.

رۆودله: رۆود + له.

رۆودۆله: رۆود + ۆله.

وشهیهی: (رۆد) و (رۆود)، به واتای فهرز مند هاتوووه.

پاشگری: (له) و (ۆله) بۆ مهبهستی بچووک کردنه وه خو شه ویستی به کار دێن

و مکو:

دیزه له، گۆزه له و کیزۆله، مه مکو له.

له زمانه کوردی دا به تایبهتی له شێوهی کرمانجی خواروودا زۆر جار پیتی (د)

نهکه و ئی، نه کهر، له و وشانهی که شیمان کردنه وه پیتی (د) لایه رین بهم

شێوانه نه میننه وه:

رۆله، رۆ ۆله، رۆو له، رۆو ۆله.

وهكو باس كرا دواى كهوتنى (د) و سوانى، بووه به (پوټله) و پاشگرهكهيشى
بووه به بهشنى له وشه كه.

ههروهها له فهرهنگى خال دا وشه:

پووله: منالتيكه، كه هيتشتا لهسكى دايكيا بى (خال)

كهواته وشهى (پووله) = پوو + له.

روو: واته منالو پيئى (د)ى كهوتوووه.

له: پاشگره بۆ بچووك كردنهوه، وهكو له وشهى (براله) و (ماسيله) دا ههيه.

٨٢- ديوانى رهنجورى - ليكۆلینهوهى محهمهد عهلى قهرهداغى - چاپخانهى
(افاق عربييه) بهغدا ١٩٨٣، ل. ٧٥.

٨٤- ديوانى وهفابى - محهمهد عهلى قهرهداغى، چاپخانهى كۆپى زانيارى
كورد، بهغدا ١٩٧٨، ل. ١٧٠.

٨٥- گهنجينه، بهشتيكه له چوارينهكانى باباتاھيرى ههمهدانى. دلزار كردوويه
بهسۆرانى ١٩٦٠، ل. ٩٢.

٨٦- ديوانى حاجى قادرى كۆپى - سهردار ههميدو كهريم شارهزا ١٩٨٦،
١٧١ ل.

٨٧- چهپكى له گولاله سوورهى شارهزور - عهلى شارهزورى ١٩٨٢، ل. ١٩.

٨٨- مهلا محمدي خاكي - شتيخ محمدي خال - بهرگى شهشمى كۆفارى
كۆپى زانيارى كورد، چاپخانهى كۆپى زانيارى، بهغدا ١٩٧٨، ل. ١٥.

٨٩- ديوانى نهحمهد ههمدي بهگ صاحبقران - چاپى بهكم - جهمال
خهزنهدار، چاپخانهى نهسههد، بهغدا ١٩٥٧، ل. ٣٣.

٩٠- ههمان سهراچاوه، ل. ٣٣٦.

٩١- يادى مهردان - بهرگى دووهم - مهلا عبد الكريم مدرس - چاپخانهى
كوردى زانيارى عيراق - بهغدا ١٩٨٣، ل. ١٧٢.

٩٢- دهستنووسى مهولهوود نامه - كتيبخانهى مامۆستا صالح رهشيد
، مامۆستا له كۆلجى ناداب - زانكوى صلاحهدين ل. ١٨ - ل. ١٩.

٩٣- ديوانى حاجى قادرى كۆپى - سهردار ميرانو كريم شارهزا ١٩٨٦، ل. ٦٩.

٩٤- ديوانى نهحمهد ههمدي بهگ - صاحبقران - جمال خهزنهدار ١٩٥٧
٢٢٣ ل.

٩٥- كلاكهى فلاح - چاپخانهى «الحوادث» بهغدا ١٩٨٠، ل. ٢١٥.

- ۹۶- دلدار شاعیری شۆرشگیزی کورد - عبدالخالق علاء الدین، دار افاق
عربییه - بهغدا ۱۹۸۵ ل ۱۷۹
- ۹۷- گهنجینه دلزار کردوویهتی به سۆزانی ۱۹۶۰ ل ۲۰.
- ۹۸- نهجومهنی نه دببان - نه مین فه یضی بهگ - چاپخانهی کۆری زانیاری
عیراق - بهغدا ۱۹۸۲ ل ۹۲.
- ۹۹- دیاری شاره زوور - عهلی که مال باپییر - چاپخانهی ژین - سلیمانی
۱۹۶۶ ل ۱۲
- ۱۰۰- دیوانی وهفایی - محمد عهلی قهره داغی - چاپخانهی کۆری زانیاری
کورد - بهغدا ۱۹۷۸ ل ۱۴۲
- ۱۰۱- دلدار شاعیری شۆرشگیزی کورد - عبدالخالق علاء الدین، بهغدا ۱۹۸۵
ل ۲۱.
- ۱۰۲- دیوانی نهحمهده حمدهی بهگ صاحبقران - جمال خهزنه دار ۱۹۵۷
۲۲۸ ل
- ۱۰۳- دیوانا پهرتویی هکاری - صادق بهاء الدین ۱۹۷۸ ل ۴۶.
- ۱۰۴- میژووی نه دهبی کوردی - علاء الدین سجادی ، چاپی دووهم ۱۹۷۱
۲۰۹ ل
- ۱۰۵- دیوانی سهیدی - محمدامین کاردۆخی - ۱۹۷۱ ل ۱۴۰.
- ۱۰۶- که شکۆلی که له پوویری نه دهبی کوردی - محمد عهلی قهره داغی بهرگی
دووهم ۱۹۸۲ ل ۱۳۹
- ۱۰۷- دیوانی مهولهوی - مهلا عبدالکریمی مدرس - بهغدا ۱۹۶۱ ل ۹۳
- ۱۰۸- دیوانی رهنجووری - محمد عهلی قهره داغی - ۱۹۸۲ ل ۶۹
- ۱۰۹- رویا عیاتی خییام - شیخ سهلام کردوویهتی به کوردی - چاپی
ستیه م چاپخانهی کاکه فلاح - سلیمانی ۱۹۸۰ ل ۵۶.
- ۱۱۰- پهندهکانی پییره میترد - بهرگی چواره م - کۆکردنه وهی کاکه ی فلاح
چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۰ ل ۱۲۳
- ۱۱۱- دیوانی نهحمهده حمدهی بهگ صاحبقران - جمال خهزنه دار ۱۹۵۷
۱۷۱ ل
- ۱۱۲- پهندهکانی پییره میترد - بهرگی چواره م - ۱۹۸۰ ل ۶۰
- ۱۱۳- دیوانی سهیدی - محمدامین کاردۆخی ۱۹۷۱ ل ۱۹۴

- ۱۲- دیاری شاره زوور - عهلی که مال باپیر - ۱۹۶۶ ل.
- ۱۳۱- دیوانی وهفایی - محهمه عهلی قهره داغی - به غدا ۱۹۷۸ ل ۸۸.
- ۱۳۲- مه ولوودنامه ی شیخ حسینی قاضی - ده سنتنوسی ژماره «۲۳۲» ل ۳۱، کتیبخانه ی ناوختی زانکوی صلاحه ددین.
- ۱۳۳- نهجومه نی نه دببان - نه مین فهیضی بهگ - چاپخانه ی کۆری زانیاری عیراق - به غدا ۱۹۸۳ ل ۶۷
- ۱۳۴- میرزا نۆلقادر - محهمه نه مین هه ورامانی - به غدا ۱۹۸۴ ل ۱۶۷
- ۱۳۵- که لاویژی ژماره «۹ مسالی ۵» ایلول ۱۹۴۴ مرثیه ی «احمه خان سی کۆماسی به قه له می ف. مینورسکی. وه رکتیرانی ناجی عباس ل ۱ - ۱۶
- ۱۳۶- که شکۆلی که له پووری نه ده بی کوردی - محهمه عهلی قهره داغی ، بهرگی دووهم ۱۹۸۲ ل ۱۹۴
- ۱۳۷- میرزا نۆلقادر - محهمه نه مین هه ورامانی - به غدا ۱۹۸۴ ل ۱۵۶
- ۱۳۸- چه بکتی له گولانه سووره ی شاره زوور - عهلی شاره زووری ، به غدا ۱۹۸۲ ل ۱۷۴
- ۱۳۹- هه مان سه رچاوه ، ل ۲۸
- ۱۴۰- دیوانی نه حمه ده مدی بهگ صاحبقران چاپی به که م - چه مال خه زندهار - به غدا ۱۹۵۷ ل ۲۹۱
- ۱۴۱- دیوانی کاردۆخی - به شی به که م ، محهمه مین کاردۆخی چاپی به که م ۱۹۷۸ - به غدا ، ل ۵۸.
- ۱۴۲- یادی مهردان - بهرگی دووهم - مه لا عبدالکریمی مدرس ، چاپخانه ی کۆری زانیاری عیراق ، به غدا ۱۹۸۳ ل ۱۶۹
- ۱۴۳- دیوانی بیخود - محهمه مه لا کریم ۱۹۷۰ ل ۴۹.
- ۱۴۴- که نجینه ی - به شیکه له چوارینه کانی بابا - دلزار کردوویه به سۆرانی ۱۹۶۶ ل ۹۲.
- ۱۴۵- دیوانی نالی - مه لا عبدالکریمی مدرس - چاپخانه ی کۆری زانیاری کورد ، به غدا ۱۹۷۶ ل ۳۲۶.
- ۱۴۶- دیوانی سالم - کوردی و مه ریوانی - چاپخانه ی نه ییتام . به غدا - ۱۹۳۳ ل ۱۱
- ۱۴۷- میرزا نۆلقادر - محهمه نه مین هه ورامانی - به غدا ۱۹۸۴ ل ۱۲۲

۱۴۸- میژووی نهدبی کوردی - علاءالدین سجادی - چاپی دووهم ، ۱۹۷۱ ،
ل ۲۰۸- ۲۰۹

۱۴۹- یلدا = یلدا وشهیهکی سریانی به، واته میلاد ، کاتی له دایک بوون
، هرووهها کاتی له دایک بوونی حهزرتی عیسا، دریژترین شهوه، که شهوی
کۆتایی پایزو به که مین شهوی زستانه . (فرهنگ عمید - تالیف حسن عمید
، انتشارات امیر کبیر - تهران ۱۳۵۷).

۱۵۰- دیوانی وهفایی - محمهد علی قهرمداغی - بهغدا ۱۹۷۸ ل ۷۵

- کۆچی زانیاری کوردی- بغداد ۱۹۷۷
- ۱۴- فرهنگ معین- تالیف دکتر محمد معین.
- ۱۵- فرهنگ عمید- تالیف حسن عمید - انتشارات امیر کبیر ۱۳۵۷
- ۱۶- دیوانی مهولهوی- ملا عبد الکریمی مدرس، بهغدا ۱۹۶۱
- ۱۷- دیوانی حاجی قادری کۆچی- لیکۆلینهوهو لیکدانهوهی سهردار حمید میرانو کهریم مستهفا شارهزا ۱۹۸۶
- ۱۸- دیوانی کاردۆخی- بهشی یهکهه- محمد امین کاردۆخی- چاپی یهکهه ۱۹۷۸ بهغدا.
- ۱۹- دیوانی نالی- ملا عبد الکریمی مدرس- چاپخانهی کۆچی زانیاری کوردی - بهغدا ۱۹۷۶
- ۲۰- دیوانی نهحمهدهحمدی بهگ صاحبقران-چاپی یهکهه، جهمال خهزنهدار، چاپخانهی نهسهده- بهغدا ۱۹۵۷
- ۲۱- دیوانی بیخود- محمدی ملاکریم ۱۹۷۰
- ۲۲- دیوانی سالم- کوردی ومهرویانی- چاپخانهی نهیتام - بهغدا ۱۹۲۲
- ۲۳- دیوانی گۆران- محمدی ملا کریم - چاپخانهی کۆچی زانیاری بهغدا ۱۹۸۰
- ۲- دیوانی رهنجوری- لیکۆلینهوهی محهمدی علی قهرهداغی- چاپخانهی (أفاق عربیة)، بهغدا ۱۹۸۲
- ۲- دیوانی وهفایی- محمد علی قهرهداغی- چاپخانهی کۆچی زانیاری کورد بهغدا ۱۹۷۸
- ۲- دیوانی بیکهس - محمدی مهلاکریم - چاپی دووههه- بهغدا چاپخانهی (الادیب) ۱۹۸۰
- ۲- دیوانی مهلاوهسمان، دوکتۆر امین موتابچی - مطبعه الاداب النجف الاشرف، ۱۹۷۲
- ۱- دیوانی صهیدی - محمد امین کاردۆخی- چاپخانهی کامهران، سلیمانی ۱۹۷۱
- ۱- دیوانی ناری - کهکهی فهلاح- سلیمانی، چاپخانهی کاکهی فهلاح ۱۹۸۴
- ۱- دیوانا پهرتویی ههکاری - بهرههفکرنو تویژاندنا، صادق بهاءالدین دار الحریة للطباعة، بغداد ۱۹۷۸
- ۱- کاکهی فهلاح، چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۰

- ۲۲- دلدار شاعیری شورشگپری کورد - عبدالخالق علاءالدین دار آفاق عربیة،
بهغدا ۱۹۸۵
- ۲۳- احمدی خانی - مم و زین - م.ب. رودنکو - مسکو ۱۹۶۲
- ۲۴- شیرین و خوسرو - خانای قویادی - محمدی مهلا کریم، چاپخانهی
کۆری زانیاری کورد، بهغدا ۱۹۷۵
- ۲۵- چهپکتی لهگولاله سوورهی شارمزور - علی شارمزوری، چاپخانهی
«الحوادث» بهغدا ۱۹۸۲
- ۲۶- میرزا ئۆلقادر - محهمه نهمین هورامانی - چاپخانهی کۆری زانیاری
عیراق، بهغدا ۱۹۸۴
- ۲۷- پهندهکانی پیرهمیرد - بهرگی چوارهم، کۆکردنهوهی کاکهی فلاح،
چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۰
- ۲۸- نهنجومانی نهدیبان - نهمین فهیضی بهگ، چاپخانهی کۆری زانیاری
عیراق، بهغدا ۱۹۸۳
- ۲۹- فهقی قادری ههمهوند - مهلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم
چاپخانهی کۆری زانیاری عیراق، بهغدا ۱۹۸۰
- ۴۰- دیاری شارمزور - علی کهمال باپیر - چاپخانهی ژین ۱۹۶۶
- ۴۱- رازی تهنیایی - محهمه هردی، چاپی دوهم ۱۹۸۴، چاپخانهی زانکۆی
سهلاحهددین.
- ۴۲- لهیلی و مهجنوون - لیکۆلینهوهو پشکنینی - محهمه نهمین هورامانی،
لهبلاوکراوهکانی نهمانهتی گشتی رۆشنبیری و لاوان ۱۹۸۵
- ۴۳- کهشکۆلی کهلهپووری نهدهبی کوردی - محهمه علی قهرهداغی بهرگی
دوهم ۱۹۸۲
- ۴۴- ههلبژاردیهک لههۆنراوهی فۆلکلۆری کوردی ناوچهی کهرمیان، بهرگی
یهکه، ههردهوئیل کاکهیی - چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۵
- ۴۵- چهپکتی هۆنراوهی فۆلکلۆری دهشتی ههولتیر - هیمدادی حوسین،
چاپخانهی «الحوادث» بهغدا ۱۹۸۷
- ۴۶- مهلا محمدی خاکی - شیخ محهمهدی خال - بهرگی شهشهمی کۆفاری
کۆری زانیاری کورد - چاپخانهی کۆری زانیاری کورد، بهغدا ۱۹۷۸
- ۴۷- یادی مردان، بهرگی دووههم، مهلا عبدالکریمی مدرس، چاپخانهی کۆری

زانباری عراق، به‌غدا ۱۹۸۳

- ۴۸- روباعیاتی خه‌یام - شیخ سه‌لام کردوویه‌تی به‌کوردی، چاپی س‌تی‌هم، چاپخانه‌ی کاکه‌ی فه‌لاح، سلیمان‌ی ۱۹۸۰
- ۴۹- گه‌نجینه - به‌شیکه له‌جوارینه‌کانی باباتا‌هیری هه‌مه‌دان‌ی - دل‌زار کردوویه‌تی به‌س‌قرانی/ ۱۹۶۰
- ۵۰- میژووی نه‌ده‌بی کوردی - علاء‌الدین سجادی - چاپی دووهم ۱۹۷۱
- ۵۱- تیکستی نه‌ده‌بی کوردی - به‌شی دووهم - د. محمد نوری عارف ، چاپخانه‌ی زانکوی سلیمان‌ی/ ۱۹۸۱
- ۵۲- گۆفاری گه‌لاوێژ - ژماره (۹) سالی (۵) نه‌یلوول ۱۹۴۴
- ۵۳- مه‌ولوودنامه‌ی شیخ حسینی قاضی - ده‌ست‌نووسی ژماره (۳۳۲) کتیبخانه‌ی ناو‌خۆیی زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- ۵۴- مه‌ولوود نامه (ناوی دان‌ری له‌سه‌ر نی‌یه) نه‌م ده‌ست‌نووسه (۴۶) لاپه‌رمیه، کتیبخانه‌ی مامۆستا صالح ره‌شید - کۆلیجی ئاداب، زانکوی سه‌لاحه‌ددین.
- ۵۵- العقد الجوهری فی شرح دیوان الشیخ الجزری - تالیف احمد بن الملا محمد البهتی الزنکی، مطبعه الرافدین - مدینه القامشلی ۱۹۵۸
- ۵۶- الموسوعه العربیه المیسره - دار النهضه لبنان ، باشراف محمد شفیق غربال/ ۱۹۸۰

ناوهڕۆک

لایه پاره	بابهت
٣	روون کردنه و ميهك
٧	ژيانى باباتاھيرى ھەمەدانى و سەردەمەكەى
١٢	سەرنجتيك لەئەدەبى سەردەم و ھاوچەرخەكانى باباتاھير.....
١٣	زانايانى سەدەى پينجەم «چەرخى باباتاھير».....
١٤	صۆفىيەكانى سەدەى پينجەم «سەردەمى باباتاھير».....
١٦	چوارينهكانى باباتاھيرو چاپە جۆر بە جۆرەكانى.....
١٩	دەستنووسەكانى چوارينهكانى باباتاھير.....
٢٣	شيوەى لۆرى و زمانى باباتاھير.....
٢٦	ليکۆلینەو ھە وشەو زاراوەكانى باباتاھير.....
٣٠	نیشانەكانى ئەم ليکۆلینەو ھە.....
	وشەو زاراوەكانى باباتاھيرو بەراورد کردنيان
٣١	لەگەڵ شيوەكانى زمانى کوردى دا.....
١٠٢	پەراوتزەمکان.....
١١٥	سەرچاوەکان.....

چاپگراوه کانی و وزارت سالی ۱۹۹۶

- ۱- میکانیزمه بنهرمه کانی رسته سازی..... د. شیرکز بابان
- ۲- سه عیدزه بۆکی لای خۆمان/رۆمان..... که مال سه عدی
- ۳- البعد القومي للتغيرات فی حدود الادارية
- محافظ کرکوک..... دخیل السماعیل محمد

چاپگراوه کانی و وزارت سالی ۱۹۹۷

- ۱- کاولاش. رۆمان..... عبداللهمراج
- ۲- سه هیزین..... علی فتاح دزهیی
- ۳- پشکو خۆله میش..... نازان عبدالواحد
- ۴- همر دگورد..... محمودامدار
- ۵- جالبان..... وریاحمد
- ۶- چیرۆکی فلکلوری کوردی..... محمدرشدی دزهیی
- ۷- کودستانی خوارووی رۆژه لات..... د. رشاد میران
- ۸- ووشه و زاره و مکانی باباتا هیر..... د. محمدنوری عارف

ژماره ی سپاردن به کتیبخانه ی نیشتمانی ههریم
ژماره (۲۲۲) ی سالی ۱۹۹۷ دراوه تین